

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КУЧЕР ВАСИЛЬ МИХАЙЛОВИЧ

УДК 343.344+343.85

**ДИСЕРТАЦІЯ
ЗАПОБІГАННЯ НЕЗАКОННОМУ ЗАВОЛОДІННЮ ВОГНЕПАЛЬНОЮ
ЗБРОЄЮ, БОЙОВИМИ ПРИПАСАМИ, ВИБУХОВИМИ РЕЧОВИНАМИ**

081 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **В. М. Кучер**

Науковий керівник **Левченко Юрій Олександрович**,
кандидат юридичних наук, доцент

Київ–2021

АНОТАЦІЯ

Кучер В.М. Запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2021.

Дисертація присвячена проблемним аспектам та особливостям кримінологічної характеристики та запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами.

У дисертації досліджено теоретико-методологічні засади дослідження запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами; кримінологічна характеристика незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами; заходи запобігання цим злочинам.

Метою дисертаційного дослідження є комплексний кримінологічний і кримінально-правовий аналіз незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, та розроблення на цій основі науково обґрунтованих заходів, спрямованих на запобігання ним.

Перший розділ дослідження присвячений різним питанням наукового та нормативного розроблення окресленої проблематики. Наукове розроблення містить аналіз робіт тих науковців, що досліджували питання, пов'язані із запобіганням незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами. Визначено роботи вчених на рівні кандидатських дисертацій, монографій, наукових статей тощо. Нормативне розроблення питань запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами розглянуто на двох рівнях: міжнародному і національному. Міжнародний рівень містить низку нормативно-правових актів, прийнятих ООН та іншими світовими

організаціями. Національний рівень на сьогодні представлений невеликою кількістю підзаконних нормативно-правових актів. Головною проблемою нормативного розроблення цього напрямку виділено відсутність у чинному законодавстві окремого Закону, який би регулював відносини у галузі обігу зброї. У дисертації наведені приклади інших держав, які свідчать про те, що із прийняттям національного законодавства у цій галузі, а також із законодавчим спрощенням дозволу на зберігання зброї, рівень злочинності значно знижується.

Крім того, в межах першого розділу визначено методологію та предмет кримінологічного дослідження запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами. Зауважено, що методологія дослідження окремих аспектів запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами передбачає вивчення наукового підґрунтя, комплексу методів, методик, засобів отримання нових знань. Крім того, виділено три основних завдання кримінологічного дослідження. Перше полягає у вивченні кількісних та якісних показників цього виду злочинності (стан, рівень, структура, динаміка, характер, географія злочинності). Розв'язання цього завдання уможливорює розв'язання другого - вивчення причин злочинності у галузі незаконного обігу зброї. Третє завдання полягає в дослідженні системи здійснюваних у боротьбі зі злочинністю заходів з метою встановлення ефективності діяльності правоохоронних органів у запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами.

Предметом кримінологічного дослідження запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами виділено такі його елементи. По-перш, кількісні, якісні та кількісно-якісні показники незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, що відображають основні статистичні показники злочинності у цій галузі. Для повного дослідження цих

показників приділено увагу латентності цих злочинів. Цей елемент предмета дослідження має науково-практичний інтерес та пов'язаний з дослідженням емпіричних відомостей, які представлені статистичними даними Офісу Генерального прокурора, Державної судової адміністрації України, матеріалами архівних кримінальних проваджень та опитування працівників правоохоронних органів. По-друге, ознаки особи злочинця, що вчиняє незаконні заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами. В межах цього елемента предмета кримінологічного дослідження запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами виділено два компоненти: по-перше, це кримінологічна характеристика вищезазначених осіб, яка містить певні групи їхніх ознак: соціально-демографічні, кримінально-правові, соціально-рольові, морально-психологічні; по-друге, це специфічна типізація вищезазначених осіб, яка запропонована на підставі вивчення матеріалів архівних кримінальних проваджень та інших емпіричних матеріалів. По-третє, комплекс факторів детермінації незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, що містить класифікацію причин та умов вчинення аналізованих злочинних посягань. У дослідженні комплекс причин та умов розглянуто з позиції сутнісної детермінації, тобто увесь комплекс детермінант класифіковано в залежності від галузі суспільного життя, в якій ці детермінанти існують. Вказана класифікація має науково-практичне значення у зв'язку із головним її призначенням – вирішенням основного завдання кримінологічного дослідження. По-четверте, система заходів запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, яка представлена у вигляді заходів, які повинні впроваджуватися на певних рівнях: загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному. Розроблення цієї системи є вирішенням головної задачі кримінологічного дослідження. Крім того, у дослідженні певною мірою окреслені деякі додаткові елементи предмету кримінологічного дослідження запобігання незаконному заволодінню

вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами: це, насамперед, питання латентності цих злочинів та окремі аспекти фонових явищ, що сприяють виникненню та існуванню цього виду злочинності.

Кримінально-правовий аналіз незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами містить в собі кримінально-правову характеристику цих злочинів (характеристика об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта, суб'єктивної сторони цих злочинів), а також аналіз застосування кримінальної відповідальності до осіб, що вчинили вказані правопорушення.

Другий розділ дисертаційного дослідження присвячений кримінологічній характеристиці незаконних заволодінь вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами. Для аналізу кількісних, якісних та кількісно-якісних показників незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами розглянуто різноманітні статистичні відомості, які представлені державними органами: Офісом Генерального прокурора, Державною судовою адміністрацією України та матеріалами вивчення архівних кримінальних проваджень цієї категорії.

Стан, динаміка та структура – це основні показники злочинності. Статистичні відомості правоохоронних органів свідчать про зниження кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень, кваліфікованих за ст. 262 КК України. Досліджуючи загальні тенденції незаконного обігу зброї в нашій країні, звернуто увагу на зростання латентності цієї злочинності та збільшення впливу суспільно небезпечних наслідків цього виду кримінальних правопорушень.

Особа злочинця розглянута як сукупність соціальних та соціально значущих властивостей (поглядів, здібностей, інтересів, потреб, моральних переконань і т.п.), відносин, що характеризують конкретну особу, яка вчинила незаконне заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, у поєднанні з позаособистісними зовнішніми умовами та обставинами – властивостями, відносинами навколишнього середовища.

В дисертації наведено типізацію осіб, які вчинили незаконне заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами. Таких осіб розділено на групи в залежності від злочинного умислу, а також глибини та стійкості у них антигромадської спрямованості. Першу групу складають особи, які викрадають, вимагають або в інший спосіб незаконно заволодіють вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами для подальшої злочинної діяльності – це професійні злочинці. Другу групу представляють службові особи, які викрадають, вимагають або в інший спосіб незаконного заволодіють вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами з метою подальшого збуту цих предметів шляхом зловживання своїм службовим становищем – це спеціальні суб'єкти аналізованих кримінальних правопорушень. До третьої групи віднесені особи, які викрадають, вимагають або в інший спосіб незаконного заволодіють вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами з метою подальшого збуту цих предметів – це загальні суб'єкти аналізованих кримінальних правопорушень. Крім того, виділено також четверту групу - «випадкові» особи, які викрадають або в інший спосіб незаконного заволодіють вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами у зв'язку з вчиненням крадіжки чи іншого злочину проти власності, коли винна особа не знала про наявність цих предметів та умисел на незаконне заволодіння ними виник під час вчинення іншого злочину – це так звані випадкові злочинці.

Детермінанти незаконних заволодінь вогнепальною зброєю, вибуховими речовинами, бойовими припасами класифіковано за критерієм характеру цих детермінант. Виділено фактори економічного характеру – на аналізовані злочини такі фактори мають незначний вплив, можна виділити лише приватизаційні процеси та ймовірну можливість вчинення таких злочинів службовими особами шляхом використання службового становища, однак вивчення судової практики та архівних матеріалів кримінальних проваджень не знайшли підтвердження цій тезі. Також, фактором економічного характеру можна вважати так званий «тіньовий» сектор економіки як одна з причин

незаконного обігу зброї взагалі. Крім того, важливими є фактори соціального характеру. Ці фактори визначають соціальний рівень населення. Їхній вплив значно змінює стан і динаміку незаконних заволодінь вогнепальною зброєю, вибуховими речовинами, бойовими припасами. Адже відповідно до статистичних відомостей та матеріалів вивчення архівних кримінальних проваджень, саме корисливий мотив зустрічається найчастіше при вчиненні цього злочину. Також розглянуто фактори соціально-культурного характеру. Інтернет ресурси та ЗМІ часто пропагандують позицію, відповідно до якої вважається «модно» мати вогнепальну зброю, тому це може впливати на вчинення незаконних заволодінь вогнепальною зброєю, вибуховими речовинами, бойовими припасами. Ще одну групу складають фактори політико-правового характеру. Зауважено, що сьогодні їхній вплив чи не найважливіший. Саме військові протистояння, наявність великої кількості зброї у населення, відсутність законодавчого закріплення обігу зброї в нашій країні найбільше впливають на ці злочини.

Третій розділ дисертаційного дослідження присвячений системі заходів запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами. Ці заходи розглянуто на трьох рівнях: загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному.

До загальносоціальних заходів віднесено широку сферу економічних, політичних, ідеологічних, культурних, побутових та інших заходів, спрямованих на вирішення завдання усунення причин і умов злочинності. Спеціально-кримінологічні заходи запропоновано розділити на три напрямки: виявлення обставин, які можуть обумовлювати вчинення незаконних заволодінь вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами злочинів; запобігання кримінальним правопорушенням, які реально можуть бути вчинені; припинення таких кримінальних правопорушень та попередження рецидиву. В межах цих напрямків повинна проводитися індивідуальна профілактика незаконних заволодінь вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами.

Крім того, в межах цього розділу на підставі вивчення статистичних даних та матеріалів архівних кримінальних проваджень, а також теоретичних розроблень науковців у цій галузі, запропоновано класифікацію способів вчинення цих злочинів. Також третій розділ дисертації містить основні аспекти взаємодії правоохоронних органів у запобіганні незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами. Цю взаємодію розглянуто у декількох аспектах: по-перше, це взаємодія між правоохоронними органами по горизонталі та по вертикалі; по-друге, це взаємодія між правоохоронними органами та громадськістю й громадськими організаціями; по-третє, це взаємодія правоохоронних органів України з різними міжнародними організаціями.

Ключові слова: вогнепальна зброя, заходи запобігання, кримінологічна характеристика, незаконне заволодіння, незаконний обіг зброї, протидія.

SUMMARY

Kucher V.M. Prevention of illegal possession of firearms, ammunition, explosives. – Qualification scientific work as a manuscript.

Thesis for a Doctor of Philosophy Degree in Specialty 081 – Law. – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine, 2020.

The dissertation is devoted to problematic aspects and peculiarities of criminological characteristics and prevention of illegal possession of firearms, ammunition, explosives.

The dissertation investigates the theoretical and methodological principles of research on the prevention of illegal possession of firearms, ammunition, explosives; criminological characteristics of illegal possession of firearms, ammunition, explosives; measures to prevent these crimes.

The purpose of the dissertation research is a comprehensive criminological and criminal-legal analysis of illegal possession of firearms, ammunition, explosives, and the development on this basis of scientifically sound measures aimed at preventing them.

The first section of the study is devoted to various issues of scientific and regulatory development of the outlined issues. The research includes an analysis of the work of scientists who have studied issues related to the prevention of illegal possession of firearms, ammunition and explosives. The works of scientists at the level of candidate dissertations, monographs, scientific articles, etc. are determined. Normative elaboration of issues of prevention of illegal possession of firearms, ammunition, explosives is considered at two levels: international and national. The international level contains a number of regulations adopted by the UN and other world organizations. The national level is currently represented by a small number of bylaws. The main problem of normative development of this direction is the absence in the current legislation of a separate Law that would regulate relations in the field of arms trafficking. The dissertation presents examples of other states, which show that with the adoption of national legislation in this area, as well as with the legislative

simplification of the permit for the possession of weapons, the crime rate is significantly reduced.

In addition, the first section defines the methodology and subject of criminological research to prevent the illegal acquisition of firearms, ammunition, explosives. It is noted that the methodology of research of certain aspects of prevention of illegal possession of firearms, ammunition, explosives involves the study of the scientific basis, a set of methods, techniques, means of obtaining new knowledge. In addition, there are three main tasks of criminological research. The first is to study the quantitative and qualitative indicators of this type of crime (state, level, structure, dynamics, nature, geography of crime). Solving this problem makes it possible to solve the second - to study the causes of crime in the field of illicit trafficking in weapons. The third task is to study the system of measures taken in the fight against crime in order to establish the effectiveness of law enforcement agencies in preventing the illegal acquisition of firearms, ammunition, explosives.

The subject of criminological research to prevent the illegal acquisition of firearms, ammunition, explosives identified the following elements. First, quantitative, qualitative and quantitative-qualitative indicators of illegal possession of firearms, ammunition, explosives, reflecting the main statistical indicators of crime in this area. For a full study of these indicators, attention is paid to the latency of these crimes. This element of the subject of research is of scientific and practical interest and is related to the study of empirical information provided by statistics of the Office of the Prosecutor General, the State Judicial Administration of Ukraine, materials of archival criminal proceedings and surveys of law enforcement officers. Secondly, the signs of the identity of a criminal who commits illegal possession of firearms, ammunition, explosives. Within this element of the subject of criminological research to prevent the illegal acquisition of firearms, ammunition, explosives, two components are identified: first, it is a criminological characteristic of the above persons, which contains certain groups of their characteristics: socio-demographic, criminal law, socio-role, moral and psychological; secondly, it is a specific typification of the above-mentioned persons, which is proposed on the basis of studying the materials of archival criminal proceedings and other empirical

materials. Third, a set of factors determining the illegal possession of firearms, ammunition, explosives, which contains a classification of the causes and conditions of the analyzed criminal encroachments. The study considers a set of causes and conditions from the standpoint of essential determination, ie the whole set of determinants is classified depending on the area of public life in which these determinants exist. This classification has scientific and practical significance in connection with its main purpose - the solution of the main task of criminological research. Fourth, the system of measures to prevent the illegal acquisition of firearms, ammunition, explosives, which is presented in the form of measures to be implemented at certain levels: general, special, criminological and individual. The development of this system is the solution of the main task of criminological research. In addition, the study to some extent outlines some additional elements of the subject of criminological research to prevent the misappropriation of firearms, ammunition, explosives: these are primarily issues of latency of these crimes and some aspects of background phenomena that contribute to the emergence and existence of this crime.

Criminal-legal analysis of illegal possession of firearms, ammunition, explosives includes criminal-legal characteristics of these crimes (characteristics of the object, objective side, subject, subjective side of these crimes), as well as analysis of the application criminal liability to the persons who committed the specified offenses.

The second section of the dissertation research is devoted to the criminological characteristics of illegal seizures of firearms, ammunition, explosives. To analyze the quantitative, qualitative and quantitative indicators of illegal possession of firearms, ammunition, explosives, various statistical data presented by state bodies: the Office of the Prosecutor General, the State Judicial Administration of Ukraine and materials of archival criminal proceedings in this category.

Status, dynamics and structure are the main indicators of crime. Official statistics show a slight decrease in the number of registered crimes under Art. 262 of the Criminal Code of Ukraine. Examining the general trends of arms trafficking in

our country, attention is paid to the growing latency of this crime and increasing the impact of its socially dangerous consequences.

The identity of the offender is considered as a set of social and socially significant properties (views, abilities, interests, needs, moral beliefs, etc.), relationships that characterize a particular person who committed illegal possession of firearms, ammunition, explosives, in combination with impersonal external conditions and circumstances - properties, relations of the environment.

The dissertation presents a typification of persons who committed illegal possession of firearms, ammunition, explosives. Such persons are divided into groups depending on the criminal intent, as well as the depth and stability of their anti-social orientation. The first group consists of persons who abduct, demand or otherwise illegally seize firearms, ammunition, explosives for further criminal activity - these are professional criminals. The second group consists of officials who steal, demand or otherwise illegally seize firearms, ammunition, explosives in order to further sell these items by abusing their official position - these are special subjects of the analyzed criminal offenses. The third group includes persons who steal, demand or otherwise illegally seize firearms, ammunition, explosives for the purpose of further sale of these items - these are the common subjects of the analyzed criminal offenses. In addition, there is a fourth group - "accidental" persons who steal or otherwise illegally seize firearms, ammunition, explosives in connection with theft or other crime against property, when the perpetrator did not know about the presence of these objects and intent to illegally seize them arose during the commission of another crime - the so-called random criminals.

Determinants of illegal possession of firearms, explosives, ammunition are classified according to the nature of these determinants. Economic factors are highlighted - such factors have little influence on the analyzed crimes, only privatization processes and the probable possibility of such crimes by officials through the use of official position, but the study of case law and archival materials of criminal proceedings did not confirm this thesis. Also, a factor of economic nature can be considered the so-called "shadow" sector of the economy as one of the causes of illicit arms trafficking in general. In addition, social factors are important. These

factors determine the social level of the population. Their influence significantly changes the state and dynamics of illegal seizures of firearms, explosives, and ammunition. After all, according to statistical data and materials of the study of archival criminal proceedings, it is the selfish motive that is most common in the commission of this crime. Socio-cultural factors are also considered. Internet resources and the media often promote the position that it is considered "fashionable" to have a firearm, so it can influence the commission of illegal seizure of firearms, explosives, ammunition. Another group consists of political and legal factors. It is noted that today their influence is perhaps the most important. It is the military confrontation, the presence of a large number of weapons in the population, the lack of legislative consolidation of arms trafficking in our country that have the greatest impact on these crimes.

The third section of the dissertation research is devoted to the system of measures to prevent the illegal seizure of firearms, ammunition, explosives. These measures are considered at three levels: general social, special criminological and individual.

The general social measures include a wide range of economic, political, ideological, cultural, domestic and other measures aimed at solving the problem of eliminating the causes and conditions of crime. It is proposed to divide special criminological measures into three directions: identification of circumstances that may lead to the commission of illegal possession of firearms, ammunition, explosives of crimes; prevention of criminal offenses that can actually be committed; cessation of such criminal offenses and prevention of recidivism. Within these areas, individual prevention of illegal seizure of firearms, ammunition, and explosives should be carried out.

In addition, within this section, based on the study of statistics and materials of archival criminal proceedings, as well as theoretical developments of scientists in this field, a classification of ways to commit these crimes is proposed. Also, the third section of the dissertation contains the main aspects of cooperation between law enforcement agencies in preventing the illegal acquisition of firearms, ammunition, explosives. This interaction is considered in several aspects: first, it is the interaction

between law enforcement agencies horizontally and vertically; secondly, it is the interaction between law enforcement agencies and the public and non-governmental organizations; thirdly, it is the interaction of Ukrainian law enforcement agencies with various international organizations.

Keywords: firearms, prevention measures, criminological characteristics, illegal possession, illegal circulation of weapons, counteraction.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Кучер В.М. Деякі кримінологічні аспекти злочинності у сфері незаконного обігу зброї. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2017. № 6. С. 308–311.
2. Кучер В. М. Історичні аспекти запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами в Україні *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 4. С. 203–212.
3. Кучер В. М. Проблемы специально-криминологического предупреждения преступлений в сфере незаконного оборота оружия в Украине. *Colloquium-journal*. 2020. №15 (67). С. 44–46.
4. Кучер В. М. Кримінологічний аналіз особи, яка вчинила незаконне заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами. *Актуальні проблеми держави і права*. 2020. № 86. С. 125–131.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Кучер В. М. Деякі фактори детермінації незаконного обігу зброї в Україні. *Кримінологічна теорія та практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвуз. наук.-практ. круглого столу (Київ, 21 квіт. 2018 р.). Київ, 2018. С. 305–307.
2. Кучер В. М. Окремі теоретичні питання застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї до засуджених, які позбавлені волі. *Актуальні питання кримінально-виконавчого законодавства та практики* : зб. матеріалів круглого столу (Київ, 29 березн. 2018 р.) / відп. ред. І. М. Микитась, М. І. Рудницьких. Київ : Ін-т крим.-викон. служби, 2018. 145 с. С. 75–79.
3. Кучер В. М. Стан і тенденції незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами в Україні.

Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення : матеріали міжвуз. наук.-практ. конф. (Київ, 22 берез. 2019 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. 332 с. С. 254-257.

4. Кучер В. М. Міжнародна взаємодія у запобіганні незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвуз. наук.- практ. конф. (Київ, 28 трав. 2020 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. Ч. 1. 270 с. 238–242.

5. Кучер В. М. Деякі аспекти спеціально-кримінологічного запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами. *Модернізація та сучасні українські та світові наукові дослідження* : матеріали міжнар. студ. наук. конф. (Львів, 29 трав. 2020 р.). Львів : Молодіжна наукова ліга, 2020. Т. 4. 111 с. С. 41–43.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	19
ВСТУП	20
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАПОБІГАННЯ НЕЗАКОННОМУ ЗАВОЛОДІННЮ ВОГНЕПАЛЬНОЮ ЗБРОЄЮ, БОЙОВИМИ ПРИПАСАМИ, ВИБУХОВИМИ РЕЧОВИНАМИ	29
1.1. Стан наукового та нормативного розроблення запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами.....	29
1.2. Запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами як об'єкт кримінологічного дослідження та методологія його вивчення	44
1.3. Кримінальна відповідальність за незаконне заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами.....	59
Висновки до розділу 1	72
РОЗДІЛ 2 КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЮ ЗБРОЄЮ, БОЙОВИМИ ПРИПАСАМИ, ВИБУХОВИМИ РЕЧОВИНАМИ	78
2.1. Стан, динаміка та структура незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами.....	78
2.2. Кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють незаконні заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами	92
2.3. Кримінологічні детермінанти незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами.....	103
Висновки до розділу 2	120

РОЗДІЛ 3 ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ НЕЗАКОННОМУ ЗАВОЛОДІННЮ ВОГНЕПАЛЬНОЮ ЗБРОЄЮ, БОЙОВИМИ ПРИПАСАМИ, ВИБУХОВИМИ РЕЧОВИНАМИ	126
3.1. Перспективи підвищення ефективності загальносоціального запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами.....	126
3.2. Удосконалення діяльності із запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами на спеціально-кримінологічному рівні	138
3.3. Заходи вдосконалення взаємодії правоохоронних органів у запобіганні незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами.....	152
ВИСНОВКИ.....	169
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	177
ДОДАТКИ.....	198

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АТО – антитерористична операція

ВВП – валовий внутрішній продукт

ВР України Верховна Рада України

ГО – громадська організація

ГУНП України – Головне Управління національної поліції України

ДСАУ – Державна судова адміністрація Україна

ДСНС України – Державна служба з надзвичайних ситуацій України

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань

ЗМІ – засіб масової інформації

КК України – Кримінальний кодекс України

КНР – Китайська Народна Республіка

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України

МВС України – Міністерство внутрішніх справ України

НП – національна поліція

ОБСЄ – Організація з безпеки і співробітництва в Європі

ООН – Організація Об'єднаних націй

ООС – операція об'єднаних сил

СБУ – служба безпеки України

США – Сполучені Штати Америки

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка

ФРН – Федеративна Республіка Німеччина

ВСТУП

Обґрунтування теми дослідження. Незаконний обіг вогнепальної зброї, вибухових речовин та пристроїв в будь якій країні серйозну загрозу суспільній безпеці. Крім того, на міжнародному рівні також все більше визнається загроза незаконного обігу зброї не тільки як внутрішня проблема кожної окремої держави, але і як суттєвий чинник впливу на транснаціональну організовану злочинність, включаючи такі її види, як незаконний обіг наркотиків, відмивання коштів, тероризм тощо. Вогнепальна зброя, вибухові речовини, бойові припаси становлять небезпеку для життя та здоров'я громадян. Особам без спеціального дозволу тримати при собі такі речі заборонено законодавством.

Крім того, важливим та недослідженим аспектом є те, що відповідно до примітки до статті 45 КК України, викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем вважаються корупційними злочинами [80; 78]. Тобто цей злочин також внесений до Переліку корупційних правопорушень та правопорушень, пов'язаних з корупцією. Важливою особливістю є те, що корупційним цей злочин буде вважатися лише при вчиненні шляхом зловживання службовим становищем.

Підвищена суспільна небезпека цього злочину пояснюється ще й тим, що з використанням незаконно отриманої вогнепальної зброї, бойових припасів та вибухових речовин можуть вчинятися інші тяжкі і особливо тяжкі злочини проти життя, здоров'я, недоторканності та безпеки людей тощо. Тому успішне запобігання цим кримінальним правопорушенням має важливе значення як для охорони громадської безпеки, так і для протидії іншим кримінальним правопорушенням, в тому числі тяжким та особливо тяжким злочинам.

Статистичні відомості Єдиного звіту про кримінальні правопорушення свідчать про те, що у 2019 році було обліковано 93 кримінальні

правопорушення за статтею 262 КК України, крім того, з них таких, по яким особам вручено повідомлення про підозру, було 17. У 2018 році таких правопорушень було обліковано 99, з них таких, по яким особам вручено повідомлення про підозру, було лише 13 [44]. Це свідчить про досить низький відсоток розкриття цих злочинів. За 8 місяців 2020 року було обліковано 40 таких правопорушень. Виникає слушне запитання: чи справді простежується тенденція зниження кількості вчинюваних злочинів цієї категорії? Навряд чи, адже в засобах масової інформації та серед населення поширюються відомості про те, що насправді таких злочинів вчиняється набагато більше, але за різних причин (від небажання потерпілих звертатися до правоохоронних органів до бездіяльності останніх) ці злочини можуть не попадати у загальну статистику. Крім того, складна політична ситуація в країні загалом та військові протистояння на деяких територіях аж ніяк не сприяють зниженню незаконного обігу зброї, в тому числі злочинам, пов'язаним з незаконними заволодіннями вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами.

Слід додати, що серед злочинів проти громадської безпеки особливе місце займають саме злочини, пов'язані із викраденням, привласненням, вимаганням вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодінням ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 262 КК України), значущість кримінально-правової боротьби з якими на сучасному етапі зростає у зв'язку з загостренням криміногенної обстановки в країні. Кримінальні правопорушення із використанням зброї завдають непоправної шкоди життю і здоров'ю громадян, крім того, вони мають резонансний характер, а також можуть посилювати відчуття страху та незахищеності у населення.

У теорії кримінології та кримінального права незаконному обігу зброї приділялась значна увага. Ці питання були предметом спеціальних досліджень таких, зокрема, відомих українських і зарубіжних учених, як П.П. Андрушко [5], П.С. Берзін [11], В.В. Василевич [145], О.М. Джужа [34; 145; 110; 131], О.О. Дудоров [40], М.Й. Коржанський [70], В.М. Куц [86], О.П. Литвин [100],

П.С. Матишевський [109], В.О. Навроцький [116], М.І. Панов [126], О.М. Сарнавський [154; 155], В.П. Тихий [173], М.І. Хавронюк [181] та ін. Незважаючи на те, що указані науковці зробили вагомий внесок у теорію і практику боротьби зі злочинністю, але питання специфіки запобігання викраденням, привласненням, вимаганням вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодінням ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем, розглядалися фрагментарно і переважно в межах профілактики злочинності взагалі.

Окремі кримінально-правові та кримінологічні аспекти, пов'язані з незаконними заволодіннями вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, досліджувалися на рівні дисертації на здобуття наукового ступеня «кандидат юридичних наук» О.М. Сарнавським в дослідженні «Кримінально-правова характеристика викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем» (Київ, 2009 рік) [155], однак в силу змін як нормативно-правової бази, так і способів вчинення цих злочинів, частково втратили свою актуальність.

Водночас при всій значущості цієї та інших наукових праць нині дослідження питань запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами зумовлене підвищеною суспільною небезпекою у зв'язку із постійним зростанням цих злочинних проявів, оновленням кримінального законодавства, лібералізацією Європейським Союзом візового режиму для України тощо.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження відповідає Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015 – 2019 років, затвердженому Наказом МВС України від 16.03.2015 № 275, Національній стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента

України від 25 серпня 2015 р. № 501/2015 та Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 р. № 1393-р, а також є складовою плану науково-дослідної роботи кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є комплексний кримінологічний і кримінально-правовий аналіз незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, та розроблення на цій основі науково обґрунтованих заходів, спрямованих на запобігання ним.

Поставлена мета передбачає вирішення наступних **задач**:

- вивчити стан наукового та нормативного розроблення проблем запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами;

- розглянути запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами як об'єкт кримінологічного дослідження та визначити методологію його вивчення;

- дослідити розвиток законодавства про кримінальну відповідальність за незаконне заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами в Україні та зарубіжних країнах;

- вивчити стан, динаміку та структуру незаконних заволодінь вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами;

- здійснити кримінологічну характеристику осіб, які вчиняють незаконні заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами;

- проаналізувати кримінологічні детермінанти незаконних заволодінь вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами;

- визначити перспективи підвищення ефективності загальносоціального запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами;

- надати пропозиції щодо удосконалення діяльності із запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами на спеціально-кримінологічному рівні;

- запропонувати заходи вдосконалення взаємодії правоохоронних органів у запобіганні незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у зв'язку із вчиненням незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами.

Предметом дослідження є запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами.

Методи дослідження. Методологічну основу роботи складає діалектичний метод пізнання суспільних явищ і процесів у взаємозв'язку та взаємозалежності. У роботі також використовуватимуться загальноприйняті в юридичній науці методи наукового пізнання:

- системно-структурний (для класифікації детермінант вчинення незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами; для типізації злочинців тощо),

- порівняльно-правовий метод (застосований при аналізі чинного національного законодавства щодо вчинення незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами),

- формально-логічний (для обробки емпіричного матеріалу),

- документальний метод і статистичний аналіз (при узагальненні статистичних даних, вивчення матеріалів кримінальних проваджень по цій категорії злочинів) тощо.

Правову основу дослідження складають Конституція України, чинне кримінально-правове та адміністративно-правове законодавство, постанови Пленуму Верховного Суду України, інші нормативно-правові акти.

Емпіричну базу дослідження становлять результати анкетування 213 співробітників правоохоронних органів, матеріали 47 архівних кримінальних проваджень за ст. 262 КК України, статистичні відомості Офісу Генерального прокурора «Єдиний звіт про кримінальні правопорушення» та «Єдиний звіт про осіб, які вчинили правопорушення» за 2016-2020 рр., а також відомості Державної судової адміністрації України, чим забезпечується обґрунтованість і достовірність сформульованих у дисертації наукових положень, висновків, пропозицій і рекомендацій.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що дисертація присвячена актуальним питанням, пов'язаним із запобіганням незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами. Сьогодні шкода від цих злочинів не викликає сумніву, а тому виникає нагальна потреба у розробці низки сучасних теоретичних положень, практичних рекомендацій та пропозицій, які будуть мати значення для науки і практики запобігання цим явищам. Так, в дисертаційному дослідженні:

вперше:

– визначено поняття незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами як одна з чотирьох альтернативних дій з викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин, або заволодіння ними шляхом шахрайства;

– запропоновано класифікацію способів вчинення незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, а саме виділено: (1) викрадення, вимагання та інші способи незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами у зв'язку зі злочинною діяльністю винної особи (для подальшого вчинення злочинів за допомогою цих предметів); (2) викрадення,

вимагання та інші способи незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами з метою подальшого збуту цих предметів пересічними злочинцями, тобто вчинені загальним суб'єктом злочину; (3) викрадення, вимагання та інші способи незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами з метою подальшого збуту цих предметів службовими особами шляхом зловживання своїм службовим становищем; (4) «випадкові» викрадення, вимагання та інші способи незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами у зв'язку з вчиненням крадіжки чи іншого злочину проти власності, коли винна особа не знала про наявність цих предметів та умисел на незаконне заволодіння ними виник вже під час вчинення іншого злочину;

– розроблено типізацію осіб, що вчиняють незаконні заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, зокрема, виділено такі їх групи: професійні злочинці; спеціальні суб'єкти аналізованих кримінальних правопорушень; загальні суб'єкти аналізованих кримінальних правопорушень; випадкові злочинці;

удосконалено:

– аналіз рівня, структури, динаміки та географії цих злочинів, зокрема, виявлено тенденції зниження кількості зареєстрованих незаконних заволодінь вогнепальною зброєю, вибуховими речовинами, бойовими припасами;

– комплексну кримінологічну і кримінально-правову характеристику незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, а саме досліджено елементи цих характеристик та проаналізовано аспекти кримінальної відповідальності за ці злочини;

– пропозиції низки напрямків комплексної системи заходів щодо підвищення ефективності запобігання аналізованим злочинним проявам на загальносоціальному та спеціально-кримінологічному рівнях, у тому числі заходи загальної та індивідуальної превенції та напрямки удосконалення взаємодії правоохоронних органів у запобіганні цим злочинам;

набуло подальший розвиток:

- наукове обґрунтування необхідності застосування комплексного підходу у запобіганні незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, що передбачає усунення виявлених детермінант цих злочинів та індивідуальну профілактичну роботу з певним колом осіб;

- пропозиції щодо організації взаємодії між правоохоронними органами та державними та недержавними установами і організаціями щодо питань запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами;

- перелік причин та умов, що детермінують незаконне заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами на сучасному етапі в Україні.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані висновки та пропозиції можуть бути використані у:

- *законотворчій діяльності* – для удосконалення чинного законодавства у галузі запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами;

- *правозастосовній діяльності* – для прийняття оптимальних і ефективних рішень щодо запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами (акт впровадження у практичну діяльність ГУНП в Київській області від 04.02.2020р.);

- *науковій роботі* – як матеріали для подальшої розробки загальних і спеціальних питань;

- *освітньому процесі та науково-дослідній діяльності* – при викладанні навчальних дисциплін «Кримінологія», «Профілактика злочинів», а також у теоретичному розробленні в межах реалізації тем наукових досліджень «Актуальні питання протидії злочинності на сучасному етапі розвитку української держави» (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 25.05.2020р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації, її висновки та пропозиції доповідалися на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, симпозіумах: Міжвузівський науково-практичний круглий стіл «Кримінологічна теорія та практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення» (Київ, 21 квіт. 2018 р.); Круглий стіл «Актуальні питання кримінально-виконавчого законодавства та практики» (Київ, 29 берез. 2018 р.); Міжвузівська науково-практична конференція «Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення» (Київ, 22 берез. 2019 р.); Міжвідмочий науково-практичний круглий стіл «Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення» (Київ, 28 трав. 2020 р.); Міжнародна студентська наукова конференція «Модернізація та сучасні українські та світові наукові дослідження» (Львів, 29 трав. 2020 р.).

Особистий внесок здобувача. Положення, що викладені у дисертації та виносяться на захист, розроблені автором особисто.

Публікації. За темою дисертаційного дослідження опубліковано: чотири статті у наукових фахових виданнях України та інших держав, а також п'ять тез доповідей та повідомлень на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації відбиває логіку і послідовність наукового дослідження та зумовлена його предметом, метою і завданнями. Вона складається з вступу, трьох розділів, які містять 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (201 найменування) та 5 додатків. Повний обсяг роботи становить 220 сторінок, із них основного тексту – 159 сторінок, список використаних джерел – 22 сторінки, додатки – на 10 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАПОБІГАННЯ НЕЗАКОННОМУ ЗАВОЛОДІННЮ ВОГНЕПАЛЬНОЮ ЗБРОЄЮ, БОЙОВИМИ ПРИПАСАМИ, ВИБУХОВИМИ РЕЧОВИНАМИ

1.1. Стан наукового та нормативного розроблення запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами

Незаконне заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами – злочин, передбачений статтею 262 КК України. Відповідно до плану дослідження, у цьому підрозділі буде розглянуто, які на сьогодні існують напрацювання з тематики запобігання таким кримінальним правопорушенням. У назві ст. 262 КК предметом злочину називається вогнепальна зброя взагалі. Відповідно до законодавчого визначення, вогнепальною зброєю є зброя, яка призначена для ураження цілей снарядами, що одержують спрямований рух у стволі (за допомогою сили тиску газів, які утворюються в результаті згоряння метального заряду) та мають достатню кінетичну енергію для ураження цілі, що знаходиться на визначеній відстані [80; 134].

У тексті ж диспозиції ч. 1 статті 262 КК України законодавець уточнив свою позицію щодо предмета цього злочину, обумовивши, що ним є вогнепальна зброя, але за винятком гладкоствольної мисливської. Мисливська вогнепальна зброя є самостійним видом вогнепальної зброї. Вона призначена для любительського та промислового полювання. Це різні типи рушниць, більшість із яких призначені для стрільби шротом, і лише деякі – кулями. За характером стволів ці рушниці поділяються на нарізні, гладкоствольні та комбіновані. Серед перерахованих саме гладкоствольні мисливські рушниці (і

лише їх) законодавець виключив із переліку предметів злочину, передбаченого ст. 262 КК України. Як зазначає дослідник цієї проблематики О.М. Сарнавський, таке виключення не є виправданим. Вважаємо, з цим висновком вищевказаного дослідника варто погодитися, адже гладкоствольна мисливська зброя, як і інші види вогнепальної зброї, може бути застосована та застосовується фактично (досить часто) для ураження живої цілі, що, безумовно, свідчить про її суспільну небезпечність. Зокрема, різниця між нарізною мисливською зброєю та гладкоствольною з точки зору технічних характеристик полягає лише в тому, що нарізній властива більша дальність польоту кулі. У кримінально-правовому значенні між гладкоствольною мисливською зброєю та нарізною різниці немає. Завдяки наявним вражаючим властивостям гладкоствольна мисливська зброя нерідко стає засобом вирішення конфлікту у повсякденному житті, засобом реалізації злочинних намірів широкого спектру. Ціною такої реалізації здебільшого є життя та здоров'я людини [153, с. 64]. Тому, вважаємо, що існуюча конструкція статті 262 КК України потребує удосконалення в цьому напрямку.

Проаналізуємо здобутки науковців у галузі кримінологічних та кримінально-правових досліджень незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами. На сьогодні важливо згадати три дисертаційні дослідження за цією тематикою. М.М. Майстренко у 2010 році у м. Львів захистила дисертаційне дослідження на тему: «Кримінологічна характеристика та попередження органами внутрішніх справ злочинів проти громадської безпеки, предметами яких є зброя, бойові припаси та вибухові речовини» [106]. Ця дисертація присвячена комплексному дослідженню проблеми злочинів проти громадської безпеки, предметами яких є зброя, бойові припаси та вибухові речовини. Автор визначила поняття та види даної групи злочинів; представила аналіз кількісних і якісних показників, подала характеристику осіб, що вчинили злочини проти громадської безпеки, предметами яких є зброя, бойові припаси та вибухові речовини, яка розкривається через критерій соціальної спрямованості особи злочинця, виходячи при цьому із

співвідношення негативної та позитивної спрямованості; визначила низку факторів, які обумовлюють вчинення даних суспільно небезпечних діянь. Нею сформульовані загальнотеоретичні підходи попередження досліджуваної групи злочинів профілактичного та запобіжного характеру в межах кримінально-правової, пенітенціарної, кримінально-процесуальної, криміналістичної галузей, а також основні стратегічні напрямки попереджувальної діяльності правоохоронних органів щодо профілактики, запобігання та припинення вищезазначеної групи злочинів [106].

Інший дослідник О.М. Бокій цього ж року у м. Київ захистив кандидатську дисертацію «Адміністративно-правовий режим обігу зброї в Україні» [15]. І хоча це дослідження виконане за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право, багато питань тісно пов'язані з кримінологією. Автор доводить, що для регулювання суспільних відносин у такій важливій для безпеки держави сфері, як обіг зброї, необхідно використовувати особливий порядок правового регулювання – адміністративно-правовий режим. Ним розглянуто методологічні засади досліджуваних режимів, проаналізовано поняття «зброя» в українському та зарубіжному законодавстві, а також у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі, визначено основні ознаки, згідно з якими певні вироби можуть вважатися зброєю, запропоновано класифікацію зброї за різними ознаками. Визначено поняття «обіг зброї», виділені його елементи. Здійснено аналіз усіх видів правовідносин, що виникають у досліджуваній сфері. Крім того, у дослідженні надається авторська дефініція адміністративно-правового режиму обігу зброї, охарактеризовано його правовий зміст і структуру. Визначено роль і компетенцію основних суб'єктів забезпечення адміністративно-правового режиму обігу зброї в Україні. Автор охарактеризував основні засоби забезпечення зазначеного режиму, вказав на шляхи вдосконалення правового регулювання сфери обігу зброї. Також ним запропоновано зміни до чинного на той час (2010 рік) законодавства України, а також авторський проект Закону України «Про зброю» [15].

Вищезгадуваний нами науковець О.М. Сарнавський у 2009 році також у м. Київ захистив дисертацію «Кримінально-правова характеристика викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем» [155], дослідивши об'єктивні та суб'єктивні ознаки злочину, передбаченого ст. 262 КК України, а також недоліки чинного кримінального законодавства та практики його застосування. Автором розглянуто проблеми кримінально-правової кваліфікації цього злочину, питання відмежування його від суміжних злочинів, сформульовано пропозиції щодо вдосконалення положень кримінального законодавства України та практики його застосування [154]. Варто також сказати, що наведені роботи вищевказаних науковців – це найбільш вагомі, фундаментальні теоретичні дослідження питань незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами кримінологічного та кримінально-правового спрямування. Однак багато інших практиків та науковців також досліджували окремі аспекти цих питань і наводили результати своїх досліджень у різних наукових роботах, наукових статтях, у доповідях на конференціях, симпозиумах, круглих столах тощо.

Крім цього, важливо розглянути нормативні джерела дослідження різних аспектів запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами. Нормативно-правову базу доцільно розділити на дві великі групи: національні та міжнародні нормативно-правові акти. Так, розглянемо спочатку міжнародні документи, що регулюють суспільні відносини в цій галузі.

Основним суб'єктом, який регулює законодавство держав щодо володіння та незаконного розповсюдження вогнепальної зброї у світі, є ООН. Співдружність держав в інтересах забезпечення власної та колективної безпеки орієнтована на те, щоб спірні питання вирішувалися виключно мирним та цивілізованим шляхом. Проте за останні десятиліття у світі відбулися близько 50 війн, під час яких загинуло 6 млн осіб, зокрема, від застосування

вогнепальної та стрілецької зброї. Головна проблема щодо контролю над нелегальним розповсюдженням зброї на міжнародному рівні полягає в тому, що на сьогодні не існує ані загального для всіх держав закону щодо контролю над озброєнням, ані міжнародного суду, який би розглядав скарги з цього приводу. Тому, деякі держави всупереч рішенням ООН і гуманітарним принципам, продовжують активно постачати зброю в зони військових конфліктів [19].

Міжнародні документи щодо обігу вогнепальної зброї багато у чому схожі між собою, у деяких моментах навіть ідентичні. Але з огляду на те, що для кожної конвенції чи іншого документа, які приймаються в цій царині, застосовуються різні, хоч і схожі, визначення та поняття, можна зробити висновок, що єдності поглядів немає всередині самої міжнародної спільноти. Як держави-виробники та постачальники зброї, так і їхні покупці не зацікавлені у встановленні собі кабальних умов для вигідної і прибуткової справи. Такі держави, як США, Росія, Канада, Індія тощо мають значний вплив на політику ООН, і це стосується питань регулювання обігу зброї в тому числі. У різних країнах законодавство по-різному регулює це питання. За критерієм регулювання права населення на озброєний захист держави можна поділити на три групи:

- перша група – які повністю легалізували використання зброї і надали їй у вільний доступ (прикладом є США);

- друга група – які легалізували використання зброї за умов проходження особою певної процедури її отримання (наприклад, Чехія, де застосовують тестування);

- третя група – держави, які не легалізували використання зброї або легалізували лише певні її види (короткоствольна або довгоствольна) (прикладом таких країн може бути Україна, в якій легалізована довгоствольна зброя, а також Японія, де немає навіть однієї одиниці зброї на тисячу жителів). Закономірними є наступні показники: найбільшу кількість вогнепальної зброї у світі на 100 осіб мають США – 90 одиниць. У Швейцарії – 46, у Франції – 32, у Греції – 31, у Німеччині – 30 одиниць відповідно. В Україні легально озброєні

лише 6 осіб зі 100. Ще менші показники, наприклад, на Філіпінах – 4 особи зі 100 осіб мають зброю, а в КНР – лише 3 [19].

Україна – єдина в Європі країна, в якій досі не вирішене питання законного продажу та носіння вогнепальної зброї. Варто зазначити, що на сьогоднішній день, не зважаючи на чисельні спроби депутатів ВР України, в країні відсутнє законодавче визначення понять «зброя» та «вогнепальна зброя». Термін «вогнепальна зброя» визначений лише на рівні підзаконного акту – Інструкції, затвердженої Наказом МВС України [134]. Взагалі питання обігу зброї, в тому числі й вогнепальної, регулюється виключно на підзаконному рівні. Так, основним нормативно-правовим актом у цій сфері є Інструкція про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та зазначених патронів, а також боєприпасів до зброї та вибухових матеріалів, затверджена Наказом Міністерства внутрішніх справ України 21 серпня 1998 р. № 622, із відповідними змінами і доповненнями [134; 48].

Крім того, у сучасних реаліях певною мірою таку законодавчу прогалину у вигляді відсутності закріплення термінів заповнює судова практика. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами» № 3 від 26 квітня 2002 р. визначає, що до вогнепальної зброї, яка є предметом злочинів, передбачених статтями 262–264, 410 КК України, належать усі види бойової, спортивної, нарізної мисливської зброї, як серійно виготовленої, так і саморобної чи переробленої, для проведення пострілу з якої використовується сила тиску газів, що утворюється при згоранні вибухової речовини (пороху або інших спеціальних горючих сумішей). Пневматична зброя, сигнальні, стартові, будівельні, газові пістолети (револьвери), пристрої вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи

аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, ракетниці, а також вибухові пакети й інші імітаційно-піротехнічні та освітлювальні засоби, що не містять у собі вибухових речовин і сумішей, не можуть бути віднесені до предмета злочинів, відповідальність за які настає за ст.ст. 262, 263 КК України [144]. Згідно з цією Постановою, бойовими припасами визнаються патрони до нарізної вогнепальної зброї різних калібрів, артилерійські снаряди, бомби, міни, гранати, бойові частини ракет і торпед та інші вироби в зібраному вигляді, споряджені вибуховою речовиною і призначені для стрільби з вогнепальної зброї чи для вчинення вибуху. Патрони та набой до гладкоствольної мисливської зброї, а також патрони, споряджені гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, не є предметом злочинів, передбачених ст.ст. 262, 263 КК України [144].

Варто погодитися із дослідником окресленої проблематики А.О. Терещуком, який зазначає, що, з одного боку, наявність такої Постанови полегшує здійснення правоохоронної діяльності у сфері протидії незаконному обігу вогнепальної зброї, але з іншого боку, відсутність законодавчого регулювання таких понять, як «зброя», «вогнепальна зброя», «цивільна зброя» та «зброя самооборони» та відсутність цілісної концепції реалізації права громадян на зброю є серйозним недоліком вітчизняного законодавства [170, с. 326-330]. В Україні робились спроби законодавчого регулювання обігу зброї, передусім вогнепальної [182]. Так, від 22 листопада 2002 р. народними депутатами Ю. А. Кармазіним, Л. М. Черновецьким, В. П. Нечипоруком та О. І. Римаруком було подано проєкт Закону України «Про зброю» № 1171 [136]. Відповідно до ст. 2 цього законопроєкту, до видів зброї залежно від суб'єкта права власності (користування) належали: 1) військова зброя; 2) службово-штатна зброя; 3) цивільна зброя (видами якої вважались: а) мисливська; б) спортивна; в) нагородна; г) самооборони; д) сигнальна; е) колекційна); 4) холодна зброя; 5) учбова (імітаційна) та 6) саморобна зброя. До цивільної зброї самооборони, право на придбання якої надавалось громадянам України,

суб'єкти законодавчої ініціативи пропонували віднести: 1) вогнепальну гладкоствольну мисливську зброю і боєприпаси до неї, газові пістолети і револьвери, патрони до яких заряджені речовинами сльозоточивої та дратівної дії, пістолети і револьвери вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими або іншими аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії – громадянам України, які досягли 18-річного віку; 2) вогнепальну комбіновану і нарізну мисливську зброю. При цьому право на придбання короткоствольної вогнепальної зброї індивідуального захисту та боєприпасів до неї мають лише громадяни України з 25-річного віку, які є народними депутатами України та депутатами органів місцевого самоврядування, державними службовцями, посади яких віднесені до першої-шостої категорії, членами Кабінету міністрів України, суддями, працівниками правоохоронних органів або пенсіонерами таких органів, попередня робота яких була пов'язана з підвищеним ризиком (оперативно-розшукова діяльність, дізнання або досудове слідство) [170, с. 327].

Однак, на жаль, цей законопроект так і не отримав підтримки депутатського корпусу. Така ж доля спіткала й інші схожі за змістом законопроекти. Так, 14 квітня 2010 р. було прийнято в першому читанні Проект Закону України «Про обіг зброї невійськового призначення» № 2105 від 9 лютого 2009 р., поданий народними депутатами VI скликання В.Р. Мойсиком, В.М. Грицаком, В.Г. Прокопчуком, Б.М. Пудовим [139]. Відповідно до ст. 2 визначеного законопроекту, видами зброї запропоновано вважати військову, службову та цивільну зброю. Остання, в свою чергу, має поділятися на: спортивну зброю; мисливську зброю; зброю самооборони; сигнальну зброю; колекційну зброю; національну зброю; деактивовану зброю. У якості зброї самооборони, відповідно до ст. 5 законопроекту, мають бути: а) пістолети і револьвери, патрони до яких споряджені гумовими або іншими аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, які відповідають нормам Міністерства охорони здоров'я України; б) газова зброя – газові пістолети і револьвери, патрони до яких споряджені речовинами

сльозоточивої та дратівної дії, а також засоби самозахисту в аерозольному упакованні та механічні розпилювачі. Також зазначалося, що як зброя самооборони може використовуватися мисливська нарізна та гладкоствольна зброя. Стаття 15 вказаного законопроекту розширювала права громадян України на придбання зброї – в частині зброї самооборони, холодної, мисливської та спортивної зброї, суб'єктів господарювання з відповідною ліцензією – на службову зброю, при цьому залишаючи за державою право на військову зброю [170, с. 328]. Однак, на жаль, після прийняття цього проєкту в першому читанні 14.04.2010 року його подальша доля невідома – до кінця повноважень VI скликання ВР України 12 грудня 2012 року другого читання цього проєкту не було.

Однак на цьому спроби врегулювати обіг зброї законодавчим актом в Україні не припинилися. Станом на другу половину 2019 року в Україні було на розгляді два законопроекти, якими повинен був регулюватися обіг зброї. Україна станом на 2020 рік залишається єдиною державою в Європі, яка не має власного Закону, який би регулював обіг цивільної вогнепальної зброї. Це зовсім не означає, що зброя є недоступною для громадян і в пересічній особи відсутня можливість придбати зброю, наприклад, для полювання. Порядок придбання та реєстрації зброї визначено «Інструкцією про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів» затверджено Наказом МВС від 21.08.1998р. № 622 [59; 134; 135]. Однак, на жаль, законодавчого закріплення цивільний обіг вогнепальної зброї так і не отримав.

На цьому етапі доцільно розглянути, як регулюють інші держави питання обігу цивільної зброї. Так, наприклад, у Швейцарії у 1997 р. було ухвалено закон, який гарантує право на володіння зброєю, згідно з яким нині 29 %

жителів володіють стрілецькою зброєю. До 2010 р. у цій державі всі працездатні чоловіки були зобов'язані у себе вдома чи на місцевих складах зберігати автоматичні гвинтівки. Попри великий відсоток володіння зброєю, у Швейцарії один з найнижчих рівнів злочинності. Усі повнолітні громадяни без жодного дозволу можуть придбати будь-яку зброю, що стріляє одиночними кулями. За викрадення зброї і за вчинення злочину з використанням зброї відповідальність несе її власник. Оборонна доктрина Швейцарії побудована на тому, що всі чоловіки з 20 до 50 років перебувають у військовому кадровому резерві та мають право на носіння зброї. У багатьох швейцарців є особиста зброя, дозвіл на покупку і носіння якої видає місцева влада. Громадяни мають право озброюватися з 18 років. Законодавством чітко диференційовано право на володіння і носіння зброї. Можна зберігати зброю за дозволом вдома, але щоб носити її, потрібно отримати ще один дозвіл. Раз на рік співробітники поліції перевіряють власника – як і де зберігається зброя, чи не було її використано нелегально. Після досягнення 60 років громадянин змушений або здати зброю державі, або переробити її, ліквідуючи можливість стріляти з неї. У Швейцарії кожен громадянин вважається бійцем ополчення і, відслуживши військову службу, отримує від держави гвинтівку на випадок форс-мажору [19].

У Франції 90 % громадянам дозволено зберігати зброю для самооборони, але тільки вдома, а от її приховане носіння дозволено лише 10 % французів. До того ж треба проходити обов'язковий медогляд і поліцейську перевірку не рідше ніж один раз на три роки. У Німеччині перший закон про зброю прийнятий у 1891 р. Офіційно громадянам Німеччини можна мати при собі і носити зброю з 1928 р. – саме тоді законодавство про зброю було лібералізовано. Нині будь-який громадянин має право володіти зброєю з 18 років – при пред'явленні довідки про психічне і фізичне здоров'я. Додаткову ліцензію влада видає на носіння зброї при собі, якщо громадянин зумів довести, що йому це дійсно потрібно для самозахисту. Неприховане носіння в громадських місцях зброї заборонено. У Німеччині діє одна з найсуворіших у Європі систем контролю за обігом зброї. Лідер консервативної партії

евроскептиків «Альтернатива для Німеччини» (AfD) Ф. Петрі висловила на підтримку вільного носіння громадянами ФРН зброї та спеціальних засобів самооборони після серії збройних нападів в країні. За її словами, дедалі більше людей не почуваються в безпеці. Кожен законослухняний громадянин повинен бути в змозі захистити себе, свою сім'ю і друзів: «Усі ми знаємо, як багато часу минає, поки поліція може дістатися до місця події, особливо в малонаселених пунктах» [19].

У Фінляндії легалізовано обіг цивільної зброї з 1991 р. Фінляндія – історично країна мисливців. Через ці національні особливості, зброя є майже у всіх громадян. Однак купити її не так легко: необхідно мати дозвіл, окремий для кожної одиниці. Усю зброю фіни мають тримати вдома. Власник більше 5 одиниць зобов'язаний купити спеціальний сейф який регулярно перевіряється органами поліції [19]. Цікаво, що фінам легше отримати ліцензію на пістолети, ніж на рушниці. Це чудово проілюстровано статистикою – за даними правоохоронців Фінляндії, на руках у громадян наразі 290 тис. пістолетів та револьверів. Фінські активісти змогли відстояти свої права, і не допустити посилення правил отримання ліцензії. Але держава все ж внесла свої правки: ліцензію там видають окремо на кожний пістолет чи рушницю. При покупці обов'язково потрібно вказати, для яких цілей це потрібно, з цією метою заповнюється відповідна анкета. Не зважаючи на суворі закони, у країні ще залишилося багато незареєстрованої зброї часів Другої світової війни [19].

Крім того, в Естонії також легалізовано зброю з 1995 р., яку дозволено купувати особам старше 21 року. Громадянин повинен довести відповідним державним органам, що він не зловживає спиртними напоями та наркотичними речовинами, а також, що не замішаний в криміналі (тобто, не знаходиться під слідством та не має судимості), надати свої персональні дані. Чиновники, в свою чергу, повинні обов'язково перевіряти майбутнього власника на знання законодавства про зброю. Зберігати і носити вогнепальну зброю необхідно в прихованому і розрядженому вигляді. Якщо у власника більше 8 одиниць зброї, він зобов'язаний обладнати спеціальне сховище з сигналізацією. Отримати

дозвіл на володіння зброєю можуть як громадяни Естонії, так і іноземці, які мають посвідку на проживання. Зброя може використовуватись для полювання, занять відповідними видами спорту, для забезпечення безпеки. Що стосується колекціонерів, вони можуть володіти лише армійською зброєю. Цікаво, що дія ліцензії може бути припинена, якщо її власник вчинив правопорушення у вигляді керування транспортним засобом у стані алкогольного сп'яніння, навіть якщо зброї при ньому не було. До речі, після легалізації зброї в Естонії вже через рік кількість злочинів з її використанням знизилася майже на третину [19].

У Швеції 31,6 % жителів володіють зброєю. Тут дозволена зброя для полювання, однак для самозахисту вона заборонена. Особи, які бажають купити зброю, мають пояснити, для чого вона їм потрібна: спорт, полювання або колекціонування. Один житель Швеції має право на 6 мисливських рушниць, або 10 пістолетів, або 8 одиниць того й іншого. Зберігати зброю можна лише в сейфі. У Норвегії приблизно 31,3 % жителів володіють зброєю. Норвежці можуть придбати будь-який тип зброї. Особи, які бажають придбати зброю, мають вказати причину покупки. Однак, щоб отримати дозвіл, громадяни Норвегії мають пройти перевірку біографічних даних, а також пройти спеціальне навчання. У Канаді 23,8 % жителів володіють зброєю. У 1995 р. у цій країні почав діяти закон, згідно з ним кожна одиниця зброї повинна бути зареєстрована у федеральній базі даних. Проте у 2012 р. вказаний закон був скасований. Для самозахисту зброю у Канаді заборонено використовувати. Зберігати її треба у сейфі. Для того, щоб купити зброю, у Канаді потрібно спочатку отримати дозвіл. У Сербії 15,81 % жителів володіють зброєю. В цій країні можна отримати дозвіл на більшість типів зброї. Однак, є обмеження щодо купівлі патронів. За рік дозволено купувати не більше 60 патронів (на стрільбища це правило не поширюється). Цікавими також є відомості з порівняння держав, де зброя легалізована, на предмет вчинення вбивств із застосуванням вогнепальної зброї. У Голландії зброя є в 1,9 % «господарств» – у 14 разів менше, ніж у Швейцарії. Проте кількість убивств – 11,8 на 1 млн

жителів – можна порівняти з таким самим показником для Швейцарії – 11,7. За допомогою вогнепальної зброї в Голландії вчинено 2,7 убивства на 1 млн жителів, у Швейцарії – 4,6. З урахуванням показника насиченості зброєю – 7 %, чи 1/14 від показника для Швейцарії, частота застосування вогнепальної зброї в Голландії вища за 59 %, майже 2/3. Тобто принцип «менше зброї – менше злочинів» себе не виправдовує. В Естонії короткоствольну зброю дозволили у 1992 р., і за період 1992–1999 рр. було зареєстровано падіння злочинності на 80 %. У Польщі після дозволу громадянам купувати і носити пістолети і револьвери злочинність зменшилася на 34 %. У Прибалтійських країнах після аналогічного дозволу злочинність зменшилася на 40 %. У Словенії злочинність зменшилася на 50 % [19].

На наш погляд, законодавчий акт, який би детально врегулював обіг зброї в нашій країні, є нагальною потребою суспільства. Це, в першу чергу, пов'язано із тим, що державний контроль над обігом зброї, в тому числі зброї невійськового призначення, є важливим аспектом запобігання злочинності. Зброя, особливо така, що законно знаходиться у власності громадян та юридичних осіб (гладкоствольна мисливська, травматична, газова, спортивна та холодна), часто виступає як знаряддя вчинення насильницьких злочинів.

З цього приводу Б.М. Головкін слушно зазначає, що чим прогнозовано більший розмір матеріальної вигоди, тим вищим є ступінь ризику зустріти завзятий опір потенційного власника майна, що обумовлює складнішу структурну організацію групового способу дій, удосконалений механізм заподіяння фізичної шкоди. У прикладному сенсі це означає, що розширюється чисельний склад співучасників, здійснюється загальне керівництво, встановлюються тісніші зв'язки між членами групи, створюються відповідні умови для ефективнішої цілереалізації (план, підготовка, зброя та ін.), формується набір альтернативних варіантів виконання плану, намічається перспективний вид злочинної спеціалізації. Отже, зброя (передусім вогнепальна), виступаючи засобом або знаряддям злочину, є одночасно одним із факторів насильницької злочинності [31, с. 94; 29].

Однак варто навести і інші, протилежні погляди на цю ситуацію. Так, наприклад, О.П. Дячкін та В.В. Лень зауважують, що дехто пропонує населенню захищатися від злочинності самотійно і законодавчо дозволити населенню мати короткоствольну вогнепальну зброю. Здебільшого це корисливо зацікавлені особи: власники магазинів із продажу зброї, виробники і її постачальники та інші представники зброярського бізнесу, недержавних охоронних і детективних організацій, представники різних громадських структур, пов'язаних із правоохоронними, військовими структурами, козацтвом тощо. Такі заклики і пропозиції не є новими; вперше вони були озвучені прихильниками доволі давно. Свого часу це обґрунтовував ще В. Недригайло. Такі дослідники категорично проти законодавчого дозволу на володіння вогнепальною зброєю населенням, а також співробітниками недержавних охоронних, детективних організацій тощо, бо впевнені, що у разі законодавчого дозволу на володіння вогнепальною зброєю хоча б певним категоріям цивільного населення, не говорячи про дозвіл для більшості населення, в різних областях України майже щодня будуть лунати постріли, від яких будуть гинути або отримувати поранення невинні люди, у тому числі діти [41, с. 231].

На наш погляд, варто погодитися з думкою про те, що однозначно необхідно прийняти Закон про зброю в Україні та зробити це найближчим часом. Це є не тільки вимогою сучасного суспільства, а й обумовлено необхідністю становлення правової держави, в якій цивільні правовідносини в сфері обігу зброї регулюються законом. Один той факт, що в Україні відсутній закон про зброю, вже є кричущим порушенням засад побудови правової держави. Метою діяльності всіх гілок влади повинна бути така організація суспільства, де закон і правовий порядок мають пріоритет над державою та іншими інститутами політичної і соціальної влади, а не навпаки. А основні права особи та її соціальна безпека складають зміст свободи, заснованої на законах, які приймаються і піддаються зміні законним шляхом. Єдиний законний шлях прийняття закону – є голосування Верховної Ради України.

Регулювання обігу зброї міністерським наказом є суворим порушенням принципів належного функціонування держави [59].

Задля того, щоб побачити наочний приклад позитивних змін в суспільстві, варто звернутися до досвіду сусідніх країн, наприклад, Молдови та Чехії, де придбання та використання зброї регулюється законодавством, яке було прийняте ще у минулому сторіччі. На території вказаних держав громадяни мають право придбати вогнепальну зброю (короткоствольну та довгоствольну) за наявності відповідного дозволу і разом з цим, на території цих країн не відбуваються масові розстріли одних громадян іншими, не відбуваються масові вбивства у школах, не відбувається погіршення криміногенної ситуації. Це приклади держав та урядів, які з повагою відносяться до власних громадян, які розуміють необхідність ухвалення законодавства про зброю, які бачать у власних громадянах не правопорушників, а рівних у правах та обов'язках осіб. Приклади таких країн доводять, що громадяни можуть бути не просто «статистами» у яких є лише обов'язок сплачувати податки, а й повноправними суб'єктами права, які у будь-яку мить зможуть захистити не лише власні права, а й територіальну цілісність власної держави. Закон про зброю був прийнятий в Молдові у зв'язку з тим, що уряд не справлявся з масовими заворушеннями, які свого часу захлеснули країну. Вже через рік після прийняття зазначеного закону рівень злочинності знизився приблизно на 40 %. В Чехії близько 16 % жителів володіють зброєю. Задля отримання дозволу на приховане носіння громадянам Чехії не потрібно вказувати причину. Використання зброї для самозахисту закріплено законом. Для отримання дозволу необхідно пройти перевірку біографічних даних та скласти іспити на знання техніки безпечного поводження зі зброєю [59].

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що стан розроблення запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами розглянуто у двох аспектах: науковому та нормативному. Стосовно наукового розроблення окресленої проблематики варто зауважити, що різні питання, пов'язані із запобіганням незаконному

заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, були предметом дослідження на рівні кандидатських дисертацій таких науковців, як О. М. Сарнавський, М. М. Майстренко, О. М. Бокій [155; 106; 15]. Крім того, вагомий внесок в розроблення цієї проблематики зробили В. В. Лень, О. П. Дячкін, А. О. Терещук, В. М. Куц та інші [41; 86; 87; 170]. Ці та інші науковці розглядали певні кримінально-правові та кримінологічні ознаки незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами і на їх напрацювання буде спиратися дослідження.

Стосовно нормативного розроблення запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами варто сказати, що воно розглядається на двох рівнях: міжнародному і національному. Міжнародний рівень передбачає низку нормативно-правових актів, прийнятих ООН та іншими світовими організаціями. Національний рівень на сьогодні представлений, на жаль, невеликою кількістю підзаконних нормативно-правових актів. Головна проблема нормативного розроблення цього напрямку є відсутність у чинному законодавстві окремого Закону, який би регулював відносини у галузі обігу зброї. Наведені приклади інших держав свідчать про те, що із прийняттям таких законів, а також із законодавчим спрощенням дозволу на зберігання зброї рівень злочинності значно знижується.

1.2. Запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами як об'єкт кримінологічного дослідження та методологія його вивчення

Наука є досить специфічний та складний феномен людської діяльності, яка покликана створювати, винаходити, відкривати і систематизувати об'єктивні знання про світ, що оточує нас, а також надавати відповіді на

виклики сьогодення й розв'язувати актуальні питання щодо розвитку усіх сфер життєдіяльності України, у тому числі й правової галузі.

Методологія дослідження окремих аспектів запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами передбачає вивчення наукового підґрунтя, комплексу методів, методик, засобів отримання нових знань. Virізняють три основних завдання кримінологічного дослідження. Перше полягає у вивченні кількісних та якісних показників злочинності (стан, рівень, структура, динаміка, характер, географія злочинності). Розв'язання першого завдання уможливорює розв'язання другого — вивчення причин злочинності. Третє завдання полягає в дослідженні системи здійснюваних у боротьбі зі злочинністю заходів з метою встановлення ефективності діяльності правоохоронних органів у сфері попередження злочинів, виправлення та ресоціалізації злочинців [3, с. 28–29]. Відповідно до цього, кримінологічне дослідження незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами буде відбуватися у три етапи: спочатку розглянемо кримінологічну характеристику цих злочинів, їхні кримінологічні показники: рівень, динаміку, структуру, географію; проаналізуємо особу злочинця, що вчиняє такі злочини. Другим етапом буде дослідження комплексу детермінант цих злочинів, спробуємо їх класифікувати. І тільки на підставі отриманих відомостей будемо розробляти систему заходів комплексного запобігання цим злочинам. Таке бачення наукового дослідження є традиційним у кримінології [29; 111; 125].

Наука включає у себе науково-дослідну діяльність, яка має, по-перше, акумулювати сукупність принципово важливих наукових знань, які в минулому вже отримані в процесі науково-дослідної діяльності й зафіксовані на даний момент часу, і, по-друге, продукувати прирощення нових наукових знань. Практика розвитку суспільства доводить, що нові галузі знань виділяються в самостійні наукові напрями, коли визначене коло завдань практичної діяльності набуває важливого самостійного значення і потребує предметного наукового опрацювання системи певних положень. Це безпосередньо стосується будь-

якого наукового дослідження, що утворює одночасно і єдиний, і різноманітний структурний синтез, а також демонструє важливу роль у сучасному науковому пізнанні [56, с. 89; 82; 124].

Варто додати, що методологія наукового дослідження, як узагальненого утворення, має охоплювати низку організаційних, методологічних, нормативних чинників, про які буде йти мова. З позицій сьогодення в науковій літературі ще не сформовано єдиного вкрай необхідного концептуального обґрунтування щодо змістовного наповнення таких лінгвістичних агентів як «питання» і «проблема», що не на користь упорядкуванню будь-яких галузей знань, у тому числі – юридичну. Якісна та кількісна усталеність їх часто не позбавлена плутанини й нечіткого розмежування. І тому не дивно, що дослідники, як показали спостереження, нерідко ототожнюють розв’язання наукових проблем з опрацюванням різного роду питань. І шкода, коли при цьому не враховують, що для відповіді на ті чи інші поточні питання цілком вистачає існуючих наукових знань, а для розв’язання наукових проблем обов’язково вимагається вийти за межі старого багажу знань, радикально модернізувати й розширити інформаційний додаток. Розв’язання наукової проблеми є проривом у нове, прирощенням нових знань. А це вже перегукується з менеджментом та методологією наукового дослідження [56, с. 89]. Наукове дослідження запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами буде стосуватися отримання нових знань у галузі комплексного запобігання злочинності, а також скорочення обсягів незаконного обігу зброї.

Крім того, однією з принципових та важливих особливостей наукового дослідження є визнання того, що інтелектуальна складова будь-якого сучасного науковця завжди має подвійний характер. Це означає, що яким би не був досвідченим, компетентним і кваліфікованим вчений, для опрацювання певного кола питань йому досить застосувати раніше отриману інформацію, а для розв’язання проблем ніяк не обійтись без виконання конкретно спрямованого наукового дослідження й об’єктивного осмислення його результатів відповідно

до запитів часу. Здобутки наукового дослідження не можуть бути отримані без відповідної систематизації і кваліфікованого використання інформації. Не можуть заслуговувати на увагу ті результати наукового дослідження, які є «порожніми», не викликають позитивного подиву і не є переконливими. Наукове дослідження має бути зірковою світлиною. В даному випадку завжди необхідно мати відповідь на такі конкретні запитання: Що?, Де?, Коли?. Для чого?. Які складові? Що робити? І найголовніше — чому необхідно робити так, а не інакше [56, с. 89]. Так, при кримінологічному дослідженні запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами необхідно отримати, проаналізувати та систематизувати певні теоретичні знання з кримінології, кримінального права, наукові джерела тощо, а також практичні відомості — емпіричні дані, статистичні відомості, провести анкетування серед працівників правоохоронних органів, що безпосередньо стикаються з цими злочинами у своїй діяльності.

Також, важливою складовою кримінологічного наукового дослідження є описування, пояснення й передбачення процесів і явищ оточуючого нас світу. Визначення невіддільної від практичного способу опанування матеріального світу методології наукового дослідження як процесу продукування нових знань є досить специфічною формою діяльності, суттєво відмінною від діяльності у сфері матеріального виробництва та інших видів діяльності. Якщо в матеріальному виробництві знання використовуються як ідеальні засоби, то при визначенні методології наукового дослідження їх продукування формує головну і безпосередню мету, незалежно від того, в якому вигляді вона реалізується — теоретичного описування, схем або технологій. Наукова теорія є лише методологічною основою практичної діяльності людей, які повинні бути озброєні теоретичними знаннями і водночас мати найновіші практичні навички, вміти поєднувати теорію з практикою [56, с. 89].

Вивчення та аналіз праць учених, які у своїх дослідженнях розглядали проблеми запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю,

бойовими припасами, вибуховими речовинами, дало змогу дійти висновків про те, що на сьогодні залишається багато невирішених питань, на які необхідно знайти відповіді. Головне завдання кримінологічного дослідження полягає в отриманні репрезентативного (представницького) за обсягом, глибокого за інформаційним змістом матеріалу, що ґрунтується не лише на фіксації кримінологічно значущих ознак, а й на виявленні глибоких системних зв'язків між ними [3, с. 27].

Серед іншого, з огляду методології наукового дослідження визнається, що успішне наукове дослідження вирішальною мірою залежить від наукового працівника, його професійності. Професіоналізм наукового працівника полягає у наявності знань і навичок у сфері менеджменту щодо наукового дослідження. Науковий працівник розглядається як представник особливої професії. Щодо наукового працівника, то тут найбільш важливими є високі життєві ідеали, правдивість, справедливість і об'єктивність, розвинуте почуття обов'язку й відповідальності. У сучасного вченого має поєднуватися талант, жадоба до складної наукової праці, бачення всього прогресивного, творча фантазія, відкриття нових знань. Слід мати на увазі, що вчений — це багатогранна, багатоліка і талановита фігура; вагома культова особистість; прапор і пророк сучасної епохи. Вчений — це розумний хист, зірковий промінь. Віддаючи належне царині наукової спільноти треба пам'ятати, що Україні не вистачає геніїв, корифеїв, нобелівських лауреатів; вчених, якими б пишався світ. Умовою ефективної роботи наукового працівника є розвинуте стратегічне мислення, уміння заглянути на багато кроків уперед. Нинішньому науковому працівникові мають бути притаманні широкі ділові якості; професійна компетентність, заповзятливість, дисциплінованість і, як правило, висока працездатність [56, с. 89].

Методологія виконує такі функції:

– визначає способи здобуття наукових знань, які відображають динаміку процесів і явищ;

- передбачає особливий шлях, за допомогою якого може бути досягнуто науково-дослідну мету;
- забезпечує всебічність отримання інформації щодо процесу чи явища, що вивчається;
- допомагає введенню нової інформації;
- забезпечує уточнення, збагачення, систематизацію термінів і понять у науці;
- створює систему наукової інформації, що ґрунтується на об'єктивних явищах, і логіко-аналітичний інструмент наукового пізнання [183, с. 78–79; 111].

Крім того, говорячи про кримінологічне наукове дослідження, варто звернути увагу на таке питання як опрацювання досконалої методології наукових досліджень. У науковій літературі, на жаль, ще немає єдиного розуміння її сутності. Методологія наукового дослідження переважно характеризується однобічно, оскільки в даному випадку не вдається з окремих компонентів вивести узагальнене тлумачення. Якщо вчений поверхово ставиться до формування методології, то результати його дослідження не мають перспективного значення. Хто змістовно опрацьовує аспекти методології, то його майбутнім науковим здобуткам гарантовано успіх. З огляду методології принципового значення набувають вимоги про те, щоб формування наукових висновків не випереджало ті процеси та явища, з яких вони мають впливати. Нині методологію слід розглядати як певну єдність, систему наукових теорій, принципів і правил щодо палітри наукового дослідження, яка є досить насиченим, витонченим і складним утворенням, містить певне коло процедур та операцій, здатних сприяти розкриттю змісту й суті досліджуваних процесів і явищ. Важливо, що методологія дослідження опосередковується методикою, методами, технікою та напрямками осмислення результатів дослідження, Методологія здатна впливати передусім на концептуальне усвідомлення програми наукового дослідження. Світова практика показує, що за відсутності досконалої методології дуже складно

передбачити ті аспекти, які вивчатимуться з позицій менеджменту наукового дослідження [56, с. 89; 82].

Методологічні принципи, що є основою для кримінологічного дослідження, містяться, головним чином, у такому: а) відношення до дійсності як до об'єктивної реальності; б) необхідність відмінності сутнісних елементів від другорядних (при вивченні об'єктивної дійсності); в) постійність та змінність елементів (які становлять систему, що вивчається); г) історичність явищ та процесів, що вивчаються; д) значення конфліктів у розвитку явища, що вивчається; є) конкретність, об'єктивність та ін. Ці принципи має бути застосовано при розробленні будь-яких кримінологічних досліджень [1, с. 80].

Нині в науковій літературі склалося неоднозначне розуміння предмета методології. В одних джерелах методологією називають систему принципів наукового дослідження. В інших методологія – це вчення про організацію діяльності. Наприклад, В.Краєвський розглядає методологію як спосіб, засіб зв'язку науки і практики [75]. Н.Масюкова – як засіб допомоги науки практиці [108]. Разом з методологією науково-дослідної діяльності став формуватися новий напрям – методологія практичної діяльності. На думку ж В.Нікітіна, О.Новікова та ін., їх необхідно розглядати в одному ключі [119]. У філософській літературі під методологією зазвичай розуміють сукупність тих загальних методів і принципів, які використовуються в процесі наукового дослідження. Ймовірно, головною об'єктивною причиною появи різних неоднозначних тлумачень поняття «методологія» є та обставина, що людство перейшло в нову постіндустріальну епоху свого розвитку, що супроводжується такими явищами як: інформатизація суспільства, глобалізація економіки, зміна ролі науки в суспільстві і так далі. Мета методології у рамках даного дослідження – служити регулятивом наукового пошуку [152, с. 55]. Сутність методологічного апарату педагогічного дослідження визначається Е.Штульманом як вчення про структуру, логічну організацію, методи і засоби діяльності в різних областях теорії і практики або стосовно науково-дослідного

процесу сукупності принципів, засобів, методів і форм наукового пізнання [194, с. 43].

Дослідження запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами передбачає застосування історичного, системного, комплексного підходів. Як зазначає відомий російський учений-кримінолог професор В.Д. Малков, історичний підхід як важливий прояв діалектичного вивчення суспільства вчить нас розглядати злочинність як своєрідну систему, що функціонує в різних історичних умовах, показує її зміни на різних етапах суспільного розвитку. У кримінологічній науці облік історичного розвитку позитивних і негативних факторів, аналіз їх характеристик у взаємодії, а часом і в протиборстві, абсолютно необхідні для пізнання закономірностей виникнення та зміни як злочинності загалом, так й окремих видів злочинів. В іншому разі неминучі вульгаризація і спрощення, поверхневі й неточні висновки [77, с. 13–14]. Так, якщо оцінювати в кримінологічному плані кількість незаконної заволодінь вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами у країні, їх особливості й тенденції без історичного аналізу передумов її зміни, то неминуче виникнуть помилкові судження та оцінки.

На наш погляд, у дослідженнях К.Ніконова дуже цінною є класифікація методів наукового пізнання.

1) Загальнологічні методи пізнання. До цієї групи зазвичай відносять: індукцію і дедукцію, аналіз і синтез, абстрагування й узагальнення. Ці методи називають загальнологічними з тієї причини, що вони успішно використовуються як основні або допоміжні на усіх рівнях наукового пізнання.

2) Загальнонаукові методи пізнання. До них зараховується порівняно велика кількість різноманітних методів, які успішно використовуються в наукових дослідженнях: спостереження й експеримент (це, до речі, основні методи на емпіричному рівні наукового пізнання), ідеалізація і формалізація, метод уявного експерименту, метод сходження від абстрактного до

конкретного, системно-структурний метод пізнання, логічний і історичний методи пізнання та ряд інших.

3) Філософські (загальнометодологічні) методи наукового дослідження. Частенько до цієї групи методів відносять засадничі принципи знання, що базуються на законах і категоріях матеріалістичної діалектики, її основних ідеях, як: принцип об'єктивності дослідження, принцип цілісності в прийомах і методах наукового пізнання, принцип обліку загального взаємозв'язку і взаємообумовленості речей і явищ і так далі. Усі ці принципи (як і ряд інших) виключно важливі в науково-дослідній діяльності, проте суть загальнометодологічних методів, або принципів, не зводиться тільки до цього. Науковий метод у будь-якій галузі науки не є продуктом довільної діяльності дослідника. Цей метод визначається, передусім, об'єктивно даною природою предмета, що досліджується, а також мірою складності пізнавального завдання, певним етапом її рішення. До того ж не можна забувати про те, що дослідницький процес частенько пов'язаний з використанням ряду методів з урахуванням їх субординації і методологічного «навантаження» [152, с. 55; 118].

О.М. Бандурка у своїй праці поділяє методи, які використовують у кримінологічних дослідженнях, на три групи. До першої групи належать методи, що дають можливість дослідникові безпосередньо сприймати ті або інші явища суспільного життя (спостереження, експеримент); до другої групи – методи, за допомогою яких дослідник може сприймати явище суспільного життя з документів (аналіз документів, аналіз кримінальних справ, судової статистики та ін.); до третьої групи – методи, пов'язані зі сприйняттям усної інформації (анкетне опитування, інтерв'ювання) [10, с. 172–173].

Крім того, складність задач, що стоять перед кримінологією, змушує при їх вирішенні ґрунтуватися на комплексі наукових положень та принципів, які мають загальний характер, з урахуванням специфіки об'єкта дослідження. До цих методологічних опорних точок для формування методів кримінологічних досліджень належать з'ясування співвідношення між теоретичним та

емпіричним знанням, співвідношення між загальним та окремим, між якістю та кількістю, розгляд питання про проблему класифікації і типології. Ці проблеми неможливо розташувати в будь-якому підпорядкованому, ієрархічному порядку. Між ними, як і між законами діалектики, встановлюються не зв'язки підпорядкованості, а зв'язки тісного взаємопроникнення. Усі вони однаково важливі, хоча стосуються різних сторін дослідницького процесу [125, с. 13–15].

Також для окреслення переліку наукових проблем, які підлягають розв'язанню, слід обов'язково застосувати прогнозування. З огляду методології наукового дослідження прогноз має відображати основні орієнтири та рубежі. Для формування прогнозних оцінок і пріоритетів розвитку науки можуть створюватися тематичні експертні групи. При доборі експертів слід намагатися, щоб кожному з них були притаманні такі якості: креативність, евристичність, інтуїція, предикативність, незалежність, всебічність і конструктивність. Прагнучи до опанування методології наукового дослідження, яка допомагає мислити об'єктивно і впевнено почуватися в широкому колі нерозв'язаних наукових, технічних і суспільних завдань, важливо тонко розуміти суть і форму такого поняття як наукова проблема. Процес будь-якого наукового пізнання розпочинається з постановки наукової проблеми як вихідного пункту наукового дослідження [56, с. 89; 1].

В кримінологічному дослідженні запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами прогнозування буде застосоване з огляду на орієнтоване зниження кількості вчинення цих злочинів через застосування певного комплексу заходів на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному рівнях.

Для того щоб на основі даних наукового дослідження зробити певні висновки і пропозиції, необхідно відповідним чином опрацювати статистичні дані. З цього приводу доцільно використати такі методи: зведення та групування, абсолютних і відносин величин, середніх величин, аналізу рядів динаміки, індексного аналізу тощо. Основне завдання методів дослідження — узагальнення результатів спостереження так, щоб стало можливим виявити

найбільш характерні риси й істотні властивості досліджуваних явищ, з'ясувати закономірності розвитку процесів. Важливим завданням менеджменту наукового дослідження є виявлення зв'язків і взаємодії між явищами та їх кількісна оцінка. В даному випадку можливо використати такі методи аналізу: кореляційного, регресійного, дисперсійного, кластерного, матриць, програмування, поліномів, еластичності, моделювання та системного, з'ясувати залежності з позицій, в яких зміна однієї з величин зумовлює зміну середнього значення іншої [56, с. 89].

Перед ученим постає важливе завдання: з різноманіття методів сучасної науки вибрати такий або такі методи і дослідницькі прийоми, які з найбільшою ефективністю ведуть до успішного вирішення проблеми. Методологічні принципи (підходи, прийоми, методи) сучасного наукового знання різноманітні. У відповідній філософській літературі говориться про множинність і різнорівневість методологій. І, проте, можна виділити деякі загальні риси, які інтегрують методологічне знання в єдиний тип з функціями, що відповідають йому, передусім пізнавальною і нормативною. Сутність пізнавальної функції полягає в осмисленні і поясненні інструментальної практики наукового пізнання, ця практика виражається в системі відповідних понять (наукова проблема, ідея, закон, абстракція, принципи і методи пізнання і так далі). Нормативна функція полягає у виробленні й у впровадженні в практику наукових досліджень, відомої сукупності стандартів і приписів, правил і парадигм, що задають "режим" теоретичної і експериментальної діяльності. Якщо пізнавальна функція методології полягає у відображенні сущого в пізнанні, то нормативна – у вираженні в ним належного: обслуговувати увесь універсум науково-дослідної діяльності проектами і приписами. Як перша, так і друга функція є чимось єдиним, найтіснішим чином взаємозв'язаним в методології наукового пізнання. І засвоєння цього взаємозв'язку надзвичайно важливо вже на самих ранніх стадіях науково-дослідної роботи студента [152, с. 56; 118, с.123].

Знакове місце в науковому дослідженні має посідати так звана «наукова новизна». Наукова новизна — це квінтесенція наукового дослідження стосовно тих процесів і явищ, які на перший погляд здаються обґрунтованими з огляду минулого часу, так і тих, які виявлені на авансцені в день прийдешній. Практика свідчить, що в сучасних умовах результативність наукового дослідження значною мірою залежить від інформаційного забезпечення. Підвищення вимог до якості інформації в системі методології наукового дослідження пояснюється високим динамізмом сучасної науки, частковою зміною параметрів і вимог до одержуваної наукової продукції. Тільки систематизована інформація дає змогу визначити ефективність науково-дослідницьких заходів і залежно від умов, що складаються, змінювати заплановану наукову програму. Чим краще інформований вчений, тим оперативніші, вищі за своєю якістю його рішення та рекомендації [56, с. 89].

Наукова новизна кримінологічного дослідження, яке проводиться з метою здобуття наукового ступеня, відповідно до нормативного закріплення, повинна відповідати головному параметру – має бути класифікованою за трьома параметрами: що у роботі визначено вперше; що з існуючих положень – удосконалено; які положення набули подальшого розвитку. Так, результати цього дослідження також класифіковані відповідно до цієї класифікації.

В Україні багато прибічників такої позиції, за якою передбачається активне здійснення заходів щодо протидії новим рукотворним руйнівним впливам тотальної, ажіотажної й насильницької глобалізації і вирішення проблем безпечного розвитку української науки. З цим необхідно погодитись. Але шлях української науки в глобальний простір є неминучим. Україна не може залишатися в самоізоляції. Ось чому важливо уникнути того варіанта, при якому глобалізація буде рухатись в одному напрямку, а українська наука, у тому числі юридична, розвиватися в протилежному [56, с. 90].

Можна стверджувати те, що методологія наукового пізнання, її основні положення і принципи тісно пов'язані з теоретичним змістом усіх наук і їх методів. Вона невід'ємна і від самого дослідницького процесу. В реально

існуючих науках вона не частина, не розділ наукових дисциплін, а істотний аспект пізнавальної діяльності разом з логічним її аспектом. Метод і методологія всякої галузі науки повинні базуватися на теорії об'єкту, що вивчається. Проте, ні теорія предмета, ні теорія пізнавальної діяльності ще не є методологія. Щоб стати методологією, теорія має бути піддана відповідному перетворенню, суть якого мислиться як вироблення приписів і правил діяльності в цій області наукового дослідження [152, с.57].

До основних приписів і правил можна передусім віднести: логічний аналіз основних понять і законів науки, їх сутності і ролі в пізнавальному процесі, в пошуку нових закономірностей; осмислення суті наукової проблеми і визначення мети пізнання, бо мета істотним чином детермінує увесь хід наукового дослідження; вибір і обґрунтування методів пізнання як конкретних, специфічних для цієї науки, так і загальних, передусім, системно-структурного, його місця і міри ефективності в реалізації основної ідеї пізнання; визначення стилю мислення у викладі отриманих результатів, в публікації статей, доповідей, монографій, тощо. Наукова методологія може стати основою для розробки методології управління наукою відповідно до її власної природи. І природничі, і гуманітарні науки потребують цього, бо управління, окрім усього іншого, дозволить здійснити той синтез, скажімо, природничих і гуманітарних наук, який дозволив би ефективніше досліджувати не лише процеси соціалізації, але й індивідуалізації людської особистості в загальному процесі гуманізації людських відносин [118, с. 97].

Практична спрямованість методології виражається у функціях. Л.Бурганова виділяє наступні функції [18]:

пізнавальну (пов'язану з вивченням суті управлінських стосунків);

описову (збирає, систематизує, каталогізує зведення про наукову і практичну сторону управління);

пояснювальну (пояснює, чому і в яких умовах в управлінні були використані ті або інші пізнавальні засоби);

прогностичну(спираючись на аналіз минулого і сьогодення в управлінні, визначає перспективні шляхи зміни в управлінській діяльності в осяжному майбутньому);

контрольну (здійснює контроль за організацією управлінського процесу, у тому числі з точки зору того, наскільки у ньому правильно використовуються пізнавальні засоби і наскільки повно і цілісно вивчений той або інший об'єкт управління);

оцінну (оцінка того, якою мірою відповідає або не відповідає існуюча система управління основним тенденціям розвитку суспільства, соціальним очікуванням, потребам і інтересам людей);

освітньо-виховну (поширює знання про управління, його основні функції, цілі, механізми);

прикладну (розробляє науково-обґрунтовані рекомендації щодо вдосконалення системи управління суспільством і його елементів) [152, с. 58].

Крім того, В.Афанасьєв [8; 9], І.Блауберг [13; 14], О.Виханський [23] відмічають декілька рівнів методології: філософська методологія; загальнонаукова методологія, в якій розглядаються принципові підходи і методи знання, що зустрічаються в усіх науках; соціально – наукова методологія, тобто методологія конкретних наук, в даному випадку – теорії управління; методика і техніка наукового дослідження. Фахівці виділяють наступні компоненти, що характеризують зміст методології управління: підходи, парадигми, орієнтири, критерії, процедури вибору, засоби управління та ін. Найбільш принциповим компонентом методології, що визначає вибір і використання інших її компонентів, є підхід (метод). Серед підходів в управлінні особливо виділяється системний підхід. «Системний підхід – це один з методологічних напрямів сучасної науки, пов'язаних з представленням, вивченням і конструюванням об'єкту як системи» [13, с. 44; 152].

Теоретичні основи системного підходу розкриті в роботах І.Блауберга [13; 14], Е.Юдіна [197], В.Садовського, В.Афанасьєва [8; 9] та ін. Системний підхід поширюється на будь-який вид діяльності, в тому числі на науково-

дослідну діяльність. Базовими характеристиками будь-якої системи є компоненти, зв'язки і стосунки між ними, впорядкованість (структура). Усе це формує важливу властивість системи – її складність: складність складу і складність організації. Якщо говорити про систему в цілому, то можна відмітити наступне: система складається зі взаємозв'язаних компонентів, де кожен компонент має свою властивість і характеристики, але у своїй взаємодії вони утворюють нову властивість системи, що не зводиться до властивостей окремих компонентів; система має спільну мету, її функціонування носить доцільний характер; система – організоване усередині єдине ціле, хоча її елементи чітко відокремлені один від одного, кожен компонент системи може бути розгляданий як система нижчого рівня [152, с. 58].

Підсумовуючи, зазначимо, що запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами як об'єкт кримінологічного дослідження є науковою задачею, розв'язання якої полягає у вирішенні таких трьох завдань: вивчення кількісних та якісних показників злочинності (стан, рівень, структура, динаміка, характер, географія злочинності); аналіз особи злочинця. Розв'язання першого завдання дає можливість розв'язати друге — вивчення причин злочинності. Третє завдання полягає в дослідженні системи здійснюваних заходів запобігання з метою встановлення ефективності діяльності правоохоронних органів у сфері запобігання злочинів, виправлення та ресоціалізації злочинців. Відповідно до цього, кримінологічне дослідження незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами відбуватиметься у три етапи: спочатку розглянемо кримінологічну характеристику цих злочинів, їхні кримінологічні показники: рівень, динаміку, структуру, географію; проаналізуємо особу злочинця, що вчиняє такі злочини. Другим етапом буде дослідження комплексу детермінант цих злочинів, їхня класифікація. І тільки на підставі отриманих відомостей буде розроблено систему заходів комплексного запобігання цим злочинам.

Методологія дослідження запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами являє собою концептуальне викладення мети, змісту, методів, принципів, методик дослідження, які забезпечують отримання максимально об'єктивної, точної, систематизованої інформації про комплексну діяльність із запобігання цим злочинам. Вона визначає способи здобуття наукових знань, передбачає шлях досягнення науково-дослідної мети та створює систему інформації про запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами.

Стосовно предмета дослідження варто вказати, що він корелюється із визначенням задач цього наукового дослідження, з одного боку, а також з визначенням предмету дослідження у теорії кримінології, з іншого боку. Таким чином, основними елементами предмету кримінологічного дослідження запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами є кількісні, якісні та кількісно-якісні показники незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами; ознаки особи злочинця, що вчиняє вказані протиправні діяння; комплекс факторів детермінації незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами; а також систему заходів запобігання цим злочинам.

1.3. Кримінальна відповідальність за незаконне заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами

Кримінально-правовий аналіз статті 262 КК України дозволяє дійти висновку, що ця стаття містить три склади злочину, а саме:

- викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин,

вибухових пристроїв чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства (1);

- ті самі дії, вчинені повторно або групою осіб, а також заволодіння переліченими вище предметами шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (2);

- ті самі дії, вчинені організованою групою, розбій з метою викрадення перелічених вище предметів або вимагання цих предметів, поєднане з насильством, небезпечним для життя та здоров'я (3).

Відповідно до ст.12 КК України, перші два склади злочинів є тяжкими, а третій – особливо тяжкий. Збільшення обсягів незаконного обігу зброї в нашій країні свідчить про системне погіршення криміногенної ситуації, зростання організованої злочинності, втрату почуття особистої безпеки в суспільстві. Держава є тим єдиним простором, де переплітаються соціальні, економічні, політичні та інші процеси у взаємодії та взаємозалежності, тож, зростання збройної злочинності також знаходиться в прямій залежності від політичної та економічної ситуації в країні. Нестабільність суспільства, виникнення регіональних конфліктів безпосередньо призводить до збільшення кількості злочинів, пов'язаних з незаконним обігом зброї. Найбільш поширеними джерелами надходження зброї в незаконний обіг є об'єкти його зберігання і виробництва. З метою проведення ефективної запобіжної діяльності в цій галузі слід проаналізувати історичні аспекти виникнення та розвитку незаконного обігу зброї та дослідити попереджувальну роботу щодо нього в різні часи існування нашої країни.

Дослідженням різних аспектів кримінальної відповідальності за незаконне заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами присвячували свої роботи багато науковців, серед яких слід виділити таких, як В.В. Арешонков [7], П.Д. Біленчук [12], В.К. Грищук, С.В. Діденко [35; 36], І.М. Козаченко [65], А.В. Кофанов [72; 73; 74], М.М. Майстренко [106], Я.В. Новак [120], В.О. Орлянський, В.М. Шевчук [190] тощо. Крім того, кримінально-правова характеристика злочину, передбаченого

статтею 262 КК України, була представлена на рівні дисертаційного дослідження О.М. Сарнавським у 2009 р., однак, кримінологічні аспекти в цій роботі були розглянуті поверхнево [91, с. 203-212; 155]. Запобігання незаконному обігу зброї є надзвичайно актуальною проблемою для всієї міжнародної спільноти, у тому числі для сучасної України. Це пов'язано, перш за все, з тим, що серед неофіційних джерел отримання прибутків у світі перші три місця займають торгівля наркотиками, зброєю і людьми.

Юридична характеристика злочинів, пов'язаних з незаконними заволодіннями зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, а також вивчення особливостей осіб, які вчиняли окремі види цих злочинів, у різні часи та періоди викликали інтерес серед науковців. Слід зазначити, що у науковій літературі найчастіше розглядалася ця проблематика із розділенням на радянський і пострадянський періоди [114, с. 610]. Однак слід обов'язково додати, що у різні часи у суспільстві виникали специфічні ситуації та різноманітні умови, які впливали на формування вітчизняного законодавства, а так само і проблеми в науці, їх розвиток та зміни. Найбільш видатними подіями на території нашої країни варто виділити, наприклад, такі як Жовтнева революція 1917 р., Перша та Друга світові війни, створення та знищення СРСР та багато інших.

Дослідження з історії свідчать про те, що зі зміною кожного століття відбувалася зміна і розвиток зброї та, відповідно, діяльності суспільства із запобігання незаконного поводження з нею. Однак варто зауважити, що перші кроки у розвитку вогнепальної зброї, бойових припасів та вибухових речовин до теперішнього часу залишаються недостатньо вивченими. Так, наприклад, американський вчений Peter A. Lorge у своєму дослідженні з історії вогнепальної зброї зазначає, що вперше вона з'явилася у Китаї і відома приблизно з X століття (так званий бамбуковий «вогняний спис» – прототип ручної пищалі) [200]. Крім того, слід додати, що Ф. Енгельс писав, що в 1132 р. власне Чень Гуй винайшов вогнепальну зброю – пищаль, бамбуковий стовбур якого набивався димним порохом. При запалюванні пороху гнітом зі стовбура

вилітало полум'я, що вражало суперника [196, с. 206–207]. Природньо, що на території сучасної України вогнепальна зброя з'явилася набагато пізніше.

Один із дослідників історичних аспектів незаконного поводження зі зброєю П.М. Мітрухов зазначає, що на території сучасної України у 1743р. було складено Звід українського права – «Права, за якими судиться малоросійський народ», і це була одна з перших спроб провести кодифікацію чинних на той час окремих законів. Про незаконне поводження зі зброєю у розділі III, артикулі 16 розповідається, що «...всякий, хто вибирається у військовий похід, повинен мати свого коня, рушницю. Кого при огляді буде виявлено з чужим, штрафувати і карати на розгляд...» [114, с. 616; 132].

А вже з 1903р. Кримінальне Уложення [175; 42] як більш сучасний прототип кримінальної відповідальності за незаконне поводження зі зброєю передбачало відповідальність у: ст. 222 за виготовлення, придбання, зберігання або збут вибухової речовини або снаряда за обставин, які доводять, що така речовина або снаряд завідомо призначені для вчинення тяжкого злочину; ст. 223 за виготовлення, без встановленого законом або обов'язковою постановою дозволу, вогнепальної, вибухової речовини, вогнепального, вибухового снаряда або інших частин; ст. 225 за зберігання, без належного дозволу, вогнепальної, крім пороху, речовини, вибухової речовини, снаряда або зберігання інших, хоча і після отримання дозволу на їх придбання, але поза влаштованого для цих речовин чи снарядів складу або хоча і в складі, але більше дозволеної кількості; за створення складу пороху або іншої вогнепальної або вибухової речовини без належного дозволу; за придбання вибухових речовин або снаряда хоча б і для дозволеного складу, але без особливого дозволу на їх придбання; за продаж або інший збут вибухових речовин, снаряда, особі, яка не має дозволу на їх придбання; за торгівлю порохом або іншими вогнепальними, вибуховими речовинами, снарядами без належного дозволу; ст. 226 за зберігання пороху за межами складу в кількості понад тридцять фунтів або хоча і в складі, але в більшій ніж дозволено кількості; ст. 230 за зберігання або носіння забороненої зброї; недотримання належної обережності: при поводженні з зарядженою

вогнепальною чи іншою небезпечною зброєю при виставленні, вивішуванні, киданні, складанні або перевезенні твердих предметів тощо [158, с. 618].

Варто додати, що законодавчі новели як сьогодні, так і в історичному розрізі, обумовлюються тією соціально-економічною ситуацією, що складається. Саме тому як загальнодержавна проблема незаконний обіг зброї на території нашої країни виник приблизно наприкінці XIX - початку XX ст., що було якраз обумовлено тією соціально-економічною ситуацією і розвитком революційного руху. Сформована обстановка призвела до підвищеного попиту на зброю, що було потрібно як революціонерам різних політичних течій, націоналістам, так і злочинцям. Цей період характеризується погіршенням криміногенної обстановки, збільшенням злочинів, вчинених із застосуванням зброї тощо.

В цей період Україна перебувала у складі двох імперій: Російської та Австро-Угорської. Про масштаби незаконного обігу зброї і боєприпасів на території тогочасної Російській Імперії можна судити за результатами досліджень російського вченого С.О. Невського, який посилається на архівні матеріали під найменуванням «Общий свод результатов разследования о тайном производстве и источниках добывания казенных образцов оружия и боевых припасов, а равно и о сбыте их на российские азиатские окраины и пограничным с оными жителям», що зберігаються матеріалах Департаменту поліції в Державному архіві РФ. У цих джерелах автор зазначає, що з 1898р. у цивільних громадян виявляються гвинтівки та частини для їх виготовлення, при чому такі факти поступово набувають масовий характер та охоплюють все більшу територію тогочасної імперії. Автор також звертає увагу на таке джерело незаконного поширення зброї як армія і флот. Так, в останній чверті XIX ст. поширення обігу зброї з армії і військово-морського флоту частково було пов'язане з участю офіцерів в революційному русі [117, с. 53].

До початку XX ст. розкрадання зброї та бойових припасів з військових частин були дуже розповсюджені та збитки від таких злочинів мали достатньо великі розміри. Зокрема, крадіжки патронів відбувалися безпосередньо у

військах і на військових складах. Найбільша кількість боєприпасів викрадалося з армійських складів.

У 1905-1907 рр. збільшився обсяг контрабанди зброї через морські порти. Говорячи про територію сучасної України, слід зазначити, що одним із доведених попередніми дослідженнями фактів є незаконне ввезення озброєння через Одеський порт [159]. Слід додати, що найбільша кількість тогочасної контрабандної зброї призначалося для різних революційних цілей.

Контрабандна зброя і боєприпаси завозилися не тільки на територію нашої країни, але і, навпаки, вивозилися в суміжні держави. Через той самий Одеський порт зброя поставлялася у Туреччину і Персію, де мала великий попит.

Крім того, дослідження свідчать про те, що з початку ХХ ст. між Департаментом поліції, військовим міністерством, міністерством фінансів (йому в той час підпорядковувалися митниця і окремий корпус прикордонної варті) і керівниками прикордонних адміністративних утворень (країв або губерній) існував достатньо інтенсивний обмін інформацією з питань боротьби з незаконним обігом зброї, а головним чином – його контрабандою [159]. В цей час активно розроблювалися та затверджувалися різні відомчі нормативні акти з метою запобігання незаконному обігу зброї – інструкції, накази, розпорядження. Крім того, вживалися необхідні запобіжні заходи для припинення незаконного ввезення зброї і бойових припасів. Так, наприклад, для охорони узбережжя Чорного моря від ввезення революціонерами зброї збоку Керченської протоки були призначені спеціальні військові судна, які, по можливості, повинні були частіше виходити в море і слідувати уздовж берегів, а також перебувати на шляху пароплавів, що йдуть з Константинополя в головні порти зазначеного району. Усі вітрильні судна, які прямують уздовж берегів, повинні були оглядатися. В тому випадку, якщо помічали стоянки пароплава у відкритому морі, знаходження біля нього вітрильних суден або інших дрібних каботажних парових судів, то ці дрібні суду також обов'язково оглядалися. Виявлену на них зброю потрібно було негайно топити в морі, а

власне судно брати на буксир і транспортувати в один з найближчих портів. Пароплав супроводжували в порт його призначення, де по приходу повідомлялося владі про його дії в морі [159].

Варто додати, що з огляду на особливе значення припинення незаконного обігу зброї, створювалися спеціальні колегіальні органи, які займалися цією проблемою. У 1898 р. при Головному артилерійському управлінні була створена комісія «для розроблення заходів усунення можливості викрадення зброї, частин її і патронів із заводів, складів і військових частин» під головуванням інспектора збройових і патронних заводів генерал-лейтенанта Бестужева-Рюміна. До складу комісії увійшли представники військових частин, артилерійських установ, міністерства юстиції, міністерства фінансів, міністерства внутрішніх справ. На комісію були покладені такі завдання, як розроблення заходів для попередження випадків розкрадання зброї і вогнепальних припасів з технічних закладів, складів і військових частин; нагляд за приватними зброярами і за приватною торгівлею зброєю; нагляд за перевезенням зброї закордон і за паломниками; встановлення відповідальності транспортних начальників; проектування змін і доповнень в існуючих законах стосовно попередження розкрадання гвинтівок і вогнепальних припасів і посилення каральних заходів за такі злочини [117, с. 58].

Стосовно радянського періоду слід зазначити, що тогочасне кримінальне законодавство встановлювало два види кримінальних норм, які передбачали відповідальність за незаконні дії з бойовими припасами та вибуховими речовинами. Кримінальна відповідальність за виготовлення, придбання, зберігання чи збут таких речей, якщо не була доведена злочинна мета цих діянь, практично повністю повторювала текст вже зазначеного Кримінального Уложення 1903 р. Стосовно незаконного обігу зброї застосовувалася інша норма – але вона стосувалася лише зберігання вогнепальної зброї без дозволу, і за це встановлювалася відповідальність у вигляді примусових робіт. Крім того, особи, які були причетні до незаконного обігу зброї, піддавалися й іншим заходам впливу – особлива комісія при Наркоматі внутрішніх справ могла

виселяти в адміністративному порядку на строк не більше 3 років і укладати на місці висилки в табір примусових робіт на той же термін тих, хто був двічі судимий за схожі злочини [91, с. 203-212].

Слід додати, що тимчасове зменшення санкції у радянському законодавстві можна пов'язати з припиненням протистоянь та деякою стабілізацією політичної і соціальної ситуації у суспільстві. Однак незабаром у радянському законодавстві відбулися зміни і законодавець дав зовсім іншу оцінку характеру і ступеню загрози для правопорядку таких злочинів, як розкрадання зброї, придбання, зберігання і продаж завідомо викраденої зброї. Таким чином, у 1929 р. з'явилася спеціальна норма, що передбачала кримінальну відповідальність за розкрадання зброї. Цей злочин був невідомий дореволюційному кримінальному законодавству. Крім того, відсутність необхідних норм для боротьби з деякими видами правопорушень у сфері незаконного обігу зброї правозастосовні органи замінювали розширювальним тлумаченням діючих норм або застосуванням принципу аналогії [173, с. 31].

Стосовно нормативно-правового забезпечення запобіжної діяльності у сфері незаконних заволодінь вогнепальною зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами на території нашої країни у радянський період слід зауважити, що для зазначеного періоду характерні такі специфічні особливості, як відсутність стабільності, розташування правових норм про кримінальну відповідальність за різні дії у сфері незаконного обігу зброї в різних розділах КК УСРСР, диференціація цих норм і диференціація відповідальності залежно від предмета злочину і дій, які утворюють об'єктивну сторону злочинного діяння, розширення предмета такого злочину – незаконного обігу зброї кваліфікуючих ознак, притаманних цій групі злочинів, а також поступове посилення санкцій за вчинення подібних діянь, хоча покарання на деякий час іноді істотно пом'якшується [91, с. 203-212].

Необхідно відзначити, що перші десятиріччя радянської державності кримінальна відповідальність була передбачена не тільки за нелегальне зберігання вогнепальної зброї, а й за її незаконні виготовлення, придбання і

збут. Разом з тим не було визначено як кримінальний злочин порушення порядку зберігання мисливської зброї. Крім того, як вже зазначалося, до 1929 р. кримінальне законодавство не містило поняття розкрадання зброї. Однак з цього року кримінальну відповідальність за незаконний обіг зброї було значно посилено. Про ступінь суспільної небезпеки кваліфікованого виду розкрадання зброї свідчив той факт, що за його вчинення при наявності особливо обтяжуючих обставин законодавець передбачав можливість застосування до винних вищої міри покарання – розстрілу з конфіскацією майна [91, с. 203-212].

Дозвільна система радянського періоду часом активізувала свою роботу, а часом, навпаки, була на боці протидії розповсюдженню зброї в країні. Постійно змінювалося законодавство, яке містило в собі як тотальні заборони на легальний обіг зброї, так і деякі норми, що містили в обмеженому вигляді право на вільний обіг зброї на території нашої країни. Як і будь-яке явище, незаконний обіг зброї знаходився в постійному динамічному стані на усіх етапах існування, і в різні періоди його існування це явище проявлялося по-різному з урахуванням існуючої на певний період часу законодавчої регламентації [91, с. 203-212].

Для радянського періоду була характерною поява як окремо взятих нормативно-правових актів, що регламентують відповідальність за незаконний обіг зброї, так і поява кодифікованих нормативних актів кримінального права, в яких виділялися самостійні розділи і глави, де передбачалися злочини проти громадської безпеки, в які включалися, зокрема, і злочини, пов'язані з незаконним обігом зброї [91, с. 203-212].

Період з кінця 1930-х років до моменту розпаду Радянського Союзу характеризувався плюралізмом теорій і концепцій щодо більшості

кримінально караних діянь, у тому числі щодо злочинів проти громадської безпеки, предметом яких є зброя, бойові припаси, вибухові речовини та вибухові пристрої. Повоєнні часи характеризувалися посиленням відповідальності за вчинення державних і військових злочинів, а також появою нових складів злочинів, наприклад, приховування трофейного майна чи зброї

[32, с. 107; 54, с. 658]. Наступним кроком у розвитку аналізованих кримінально-правових норм про відповідальність за злочини, предметом яких є зброя, бойові припаси, вибухові речовини та вибухові пристрої, стало ухвалення КК УРСР 1960 р., що обумовлювалося зміною економічної ситуації в державі, зростанням рівня правової культури та свідомості громадян, а також іншими соціально-економічними причинами. У КК УРСР 1960 р. з незначними змінами були збережені норми про відповідальність за державні та військові злочини 1958 р. Однак суттєвих змін законодавство про кримінальну відповідальність за злочини, предметом яких є зброя, бойові припаси, вибухові речовини та вибухові пристрої, зазнало саме в роки чинності цього нормативно-правового акта. В Особливій частині КК УРСР 1960 р. у главі Х «Злочини проти громадської безпеки, громадського порядку та народного здоров'я» закріплювалися 17 складів злочинів, які (з урахуванням положень чинного КК України 2001 р.) визнаються злочинами проти громадської безпеки, з них 6 тих, які є предметом нашого дослідження. Це статті 221 «Порушення правил зберігання, використання, обліку та перевозки вибухових речовин», 221-1 «Незаконний провіз на повітряному судні вибухових або легкозаймистих речовин», 222 «Незаконне носіння, зберігання, придбання, виготовлення і збут вогнестрільної чи холодної зброї, бойових припасів та вибухових речовин», 223 «Розкрадання вогнестрільної зброї, бойових припасів або вибухових речовин», 224 «Недбале зберігання вогнестрільної зброї і боєприпасів», 228-6 «Незаконний вивіз за межі України сировини, матеріалів, обладнання для створення зброї, а також військової і спеціальної техніки» [79]. Отже, можемо констатувати, що обсяг кримінально караних діянь, предметом яких є зброя, бойові припаси, вибухові речовини та вибухові пристрої, в КК УРСР 1960 р. кількісно зріс. Це свідчить про чітке законодавче розмежування специфіки зазначених предметів злочинів, відмежування предметів підвищеної небезпеки від наркотичних засобів і психотропних речовин [26, с. 11; 25].

Завершуючи аналіз виникнення, розвитку та трансформації кримінальної відповідальності щодо незаконного заволодіння вогнепальною зброєю,

бойовими припасами та вибуховими речовинами в Україні, слід сказати, що стаття 262 КК України редакції 2001 р., що увійшла до розділу IX «Злочини проти громадської безпеки», має суттєві конструктивні особливості порівняно з відповідною статтею 223 КК України 1960 р. [154, с. 14]. Вченими висловлюються чисельні пропозиції та зауваження, обґрунтовуються зміни та доповнення. Ці дискусійні питання потребують додаткових досліджень, які будуть проведені в майбутньому.

Також, слід зауважити, що різноманітні законодавчі новели як сьогодні, так і в історичному розрізі, обумовлюються тією соціально-економічною ситуацією, що складається у суспільстві. Важливого значення набувають революційні рухи, військові конфлікти, різноманітні політичні протистояння, які завжди супроводжуються збільшенням обсягів незаконного обігу зброї як в Україні, так і в будь-якій іншій країні. Це прогнозовано призводить до активізації запобіжної діяльності у цій галузі. Історичні джерела свідчать про те, що основними напрямками цієї діяльності були такі, як збільшення контролю збоку компетентних органів, підвищення якості їх роботи, міжвідомча взаємодія у правоохоронних та інших державних органах тощо. Однією з проблем кримінально-правового регулювання відповідальності за незаконний обіг зброї, його основних частин, боєприпасів, вибухових речовин і вибухових пристроїв, на наш погляд, є кримінально-правова регламентація окремих ознак об'єктивної сторони аналізованих злочинів і, зокрема, кримінально-правова регламентація і систематизація ознак, що характеризують момент закінчення розкрадання зброї, вчиненого із застосуванням насильства, небезпечного для життя чи здоров'я, або з погрозою застосування такого насильства.

Як відомо, відповідно до чинного КК України, ст.262 відноситься до злочинів проти громадської безпеки. Таким чином, основним об'єктом цього злочину є суспільні відносини, що виникають у зв'язку із забезпеченням громадської безпеки, зокрема, в частині убезпечення від неконтрольованого доступу до вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин.

Додатковим об'єктом цих злочинів можуть бути суспільні відносини, пов'язані з правом власності, а також життям та здоров'ям особи. Безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 262 КК України, є суспільні відносини, що виникають у зв'язку із існуючим нормативно закріпленим порядком обігу вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин [80].

Об'єктивна сторона злочинів, передбачених ст. 262 КК України, представляє собою певні дії винної особи, які можуть бути альтернативними: 1) викрадення; 2) привласнення; 3) вимагання; 4) заволодіння шляхом шахрайства; 5) заволодіння шляхом зловживання службової особи своїм службовим становищем (ч. 2 ст. 262); 6) розбій (ч. 3 ст. 262) [80].

Предметом злочину, передбаченого ст. 262 КК України, можуть виступати:

- зброя (крім гладко ствольної мисливської). Вогнепальна зброя (крім гладкоствольної мисливської) – це зброя, в якій снаряд (куля, шрот) приводиться в рух миттєвим звільненням хімічної енергії заряду (пороху або іншої пальної суміші). До зброї, яка є предметом злочину, передбаченого ст. 262 КК України, належать всі види бойової, спортивної, нарізної мисливської зброї, а також атипічна зброя, кустарно виготовлені чи перероблені, а також історичні зразки зброї. Це – гармати, міномети, кулемети, автомати, карабіни, гвинтівки, пістолети та револьвери тощо;

- бойові припаси. Бойовими припасами є частина (вид) озброєння, безпосередньо призначена для ураження живої сили противника, знищення його бойової техніки, руйнування укріплень, споруд і виконання спеціальних завдань. До боєприпасів належать артилерійські, реактивні снаряди, бойові частини ракет і торпед, патрони до стрілецької зброї, гранати, авіаційні і глибинні бомби, інженерні і морські міни;

- вибухові речовини. Вибухові речовини - це порох, динаміт, тротил, нітрогліцерин та інші хімічні речовини, їх сполуки або суміші, здатні вибухнути без доступу кисню;

- вибухові пристрої. Під вибуховими пристроями слід розуміти поєднання вибухових речовин із засобами ініціювання вибуху – зовні шніми джерелами імпульсу для здійснення вибуху (електродетонатор, капсуль-детонатор. вогнепровідний та детонаційний шнури тощо) та засобами управління (годинниковими, радіокерованими, ударної дії), завдяки чому такі пристрої придатні для застосування.

- радіоактивні матеріали. Радіоактивні матеріали – це матеріали, здатні до самовільного поділу, що супроводжується виділенням тепла, а також альфа-, бетаі гама-випромінюванням, порядок обігу яких регламентовано спеціальними нормативними актами. Предметом аналізованого злочину радіоактивні матеріали є за умови, що кількість речовини та інтенсивність випромінювання настільки великі, що здатні заподіяти шкоду здоров'ю людини [78, с. 468].

Суб'єкт вчинення цього злочину загальний, за виключенням ч. 2 ст. 262 КК України, в якій передбачено вчинення цього злочину спеціальним суб'єктом – службовою особою, що займає службове становище. Обов'язкові ознаки загального суб'єкта, відповідно до чинного законодавства про кримінальну відповідальність: фізична осудна особа, яка досягла віку, з якого може нести кримінальну відповідальність. Крім того, відповідно до ст. 22 КК України, відповідальність за вчинення цього злочину настає з 14 років, відповідно, теж з оговоркою стосовно ч. 2 ст. 262 КК України.

Суб'єктивна сторона проявляється в умисній формі. Цікавим питанням є визначення мотивів вчинення незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами. Якщо звернутися до коментаря КК України, то це користь, одержання зброї для подальшої злочинної діяльності тощо [78, с. 471]. На цьому аспекті ми зупинимося більш детально у наступному Розділі дослідження, розглядаючи особливості особи злочинця та детермінанти незаконних заволодінь вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами.

Підводячи підсумки, зазначимо, що ще з давніх часів історичні джерела свідчать про поступове збільшення контролю за обігом зброї з метою реагування на вчинення злочинів збоку компетентних державних органів, підвищення якості їх роботи, міжвідомчу взаємодію у правоохоронних та інших державних органах тощо. Однією з проблем кримінально-правового регулювання відповідальності за незаконний обіг зброї, його основних частин, боєприпасів, вибухових речовин і вибухових пристроїв, на наш погляд, є кримінально-правова регламентація (або її відсутність) окремих ознак об'єктивної сторони аналізованих злочинів і, зокрема, кримінально-правова регламентація і систематизація ознак, що їх характеризують.

Відповідно до чинного КК України, ст.262 відноситься до кримінальних правопорушень проти громадської безпеки, тож, основним об'єктом цього злочину є суспільні відносини, що виникають у зв'язку із забезпеченням громадської безпеки, зокрема, в частині убезпечення від неконтрольованого доступу до вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин. Додатковим об'єктом цих злочинів можуть бути суспільні відносини, пов'язані з правом власності, а також життям та здоров'ям особи.

Висновки до розділу 1

У першому Розділі дослідження проаналізовані роботи науковців – найбільш вагомими, фундаментальними теоретичними дослідженнями питань незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами кримінологічного та кримінально-правового спрямування. Різні питання, пов'язані із запобіганням незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, були предметом дослідження на рівні кандидатських дисертацій таких науковців, як О. М. Сарнавський, М. М. Майстренко, О. М. Бокій. Також, вагомий внесок в розроблення цієї проблематики зробили В. В. Лень, О. П. Дячкін, А. О. Терещук, В. М. Куц та інші. Ці та інші науковці розглядали певні

кримінально-правові та кримінологічні ознаки незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами і на їх напрацювання буде спиратися це дослідження.

Нормативно-правові основи запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами представлені на двох рівнях: міжнародному і національному. Міжнародний рівень передбачає низку нормативно-правових актів, прийнятих ООН та іншими світовими організаціями. Організація об'єднаних націй на сьогодні вважається основним суб'єктом регулювання законодавства усіх держав світу у галузі володіння та незаконного розповсюдження вогнепальної зброї. Діяльність ООН спрямована на те, щоб забезпечити власну та колективну безпеку кожної із держав, а усі спірні питання, які можуть виникати про регулюванні обігу вогнепальної зброї, вирішувалися виключно мирним та цивілізованим шляхом. Існує певний перелік міжнародних нормативних документів, які регулюють обіг вогнепальної зброї. Варто вказати на те, що і держави-виробники та постачальники зброї, і їхні покупці все одно не нехтують можливістю заробити на незаконному обігу зброї, адже це вигідна та прибуткова справа. Про це, між іншим, свідчить розрізненність та відсутність єдності поглядів всередині самої міжнародної спільноти на різні визначення та поняття.

В свою чергу, національний рівень нормативно-правового регулювання обігу зброї на сьогодні представлений невеликою кількістю підзаконних нормативно-правових актів. Головна проблема нормативного розроблення цього напрямку є відсутність у чинному законодавстві окремого Закону, який би регулював відносини у галузі обігу зброї. Наведені приклади інших держав свідчать про те, що із прийняттям таких законів, а також із законодавчим спрощенням дозволу на зберігання зброї рівень злочинності значно знижується.

Україна – єдина в Європі країна, в якій досі не вирішене питання законного продажу та носіння вогнепальної зброї. Не зважаючи на чисельні спроби депутатів ВР України, в країні відсутнє законодавче визначення понять

«зброя» та «вогнепальна зброя». Термін «вогнепальна зброя» визначений лише на рівні підзаконного акту – Інструкції, затвердженої Наказом МВС України. Взагалі питання обігу зброї, в тому числі й вогнепальної, регулюється виключно на підзаконному рівні. Основним нормативно-правовим актом у цій сфері є Інструкція про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та зазначених патронів, а також боєприпасів до зброї та вибухових матеріалів, затверджена Наказом Міністерства внутрішніх справ України 21 серпня 1998 р. № 622, із відповідними змінами і доповненнями.

Законодавчий акт, який би детально врегулював обіг зброї в нашій країні, є нагальною потребою суспільства. Це, в першу чергу, пов'язано із тим, що державний контроль над обігом зброї, в тому числі зброї невійськового призначення, є важливим аспектом запобігання злочинності. Зброя, особливо така, що законно знаходиться у власності громадян та юридичних осіб (гладкоствольна мисливська, травматична, газова, спортивна та холодна), часто виступає як знаряддя вчинення насильницьких злочинів.

Цивільні правовідносини у сфері обігу зброї повинні бути врегульовані на законодавчому рівні ще й тому, що це є необхідною передумовою становлення правової держави, а не тільки вимогою значної частини сучасного суспільства. Тривалі дискусії та обговорення навколо різних законопроектів у цій галузі свідчать про те, що на сьогодні відсутній концептуальний погляд законодавця на загальні засади побудови правової держави. Провопорядок та закон у правовій державі повинні бути вищими та мати пріоритет над різними політичними та соціальними інститутами. Саме тому ми погоджуємося з думкою переважної більшості науковців, які досліджували аналізовані питання та дійшли висновку про те, що регулювання обігу зброї наказом МВС України є суворим порушенням принципів належного функціонування держави.

Приклади позитивних змін в суспільстві, пов'язані з прийняттям законодавства у сфері обігу зброї, підтверджують важливість цього кроку. Наприклад, у Молдові та Чехії, де придбання та використання зброї регулюється законодавством, громадяни мають право придбати вогнепальну зброю (короткоствольну та довгоствольну) за наявності відповідного дозволу. Однак, не зважаючи на це, на територіях вищевказаних країн після прийняття законодавства про обіг зброї, не спостерігалось зростання злочинності, не відбувалися масові розстріли громадян, взагалі не відбувалося ніякого погіршення криміногенної ситуації. Приклади цих держав свідчать про те, що законодавець, ухвалюючи законодавство про обіг зброї, бачить у власних громадянах рівних у правах та обов'язках осіб, а не правопорушників. Через рік після прийняття зазначеного закону у Молдові рівень злочинності знизився приблизно на 40 %.

Методологія дослідження окремих аспектів запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами передбачає вивчення наукового підґрунтя, комплексу методів, методик, засобів отримання нових знань. Методологія наукового дослідження завжди виконує такі функції: визначення способів здобуття наукових знань, які відображатимуть динаміку процесів і явищ; передбачення особливого шляху, за допомогою якого буде досягнуто науково-дослідну мету; забезпечення всебічності та об'єктивності отримання інформації щодо процесу чи явища, які вивчаються; забезпечення уточнення, збагачення, систематизації термінів і понять у науці; створення системи наукової інформації, яка ґрунтується на об'єктивних явищах, і логіко-аналітичний інструмент наукового пізнання.

Методологічні принципи, що є основою для кримінологічного дослідження, містяться, головним чином, у такому: а) відношення до дійсності як до об'єктивної реальності; б) необхідність відмінності сутнісних елементів від другорядних (при вивченні об'єктивної дійсності); в) постійність та змінність елементів (які становлять систему, що вивчається); г) історичність

явищ та процесів, що вивчаються; д) значення конфліктів у розвитку явища, що вивчається; є) конкретність, об'єктивність та ін.

Дослідження запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами передбачає застосування історичного, системного, комплексного підходів.

Запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами як об'єкт кримінологічного дослідження є науковою задачею, розв'язання якої полягає у вирішенні таких трьох завдань: вивчення кількісних та якісних показників злочинності (стан, рівень, структура, динаміка, характер, географія злочинності); аналіз особи злочинця. Розв'язання першого завдання дає можливість розв'язати друге — вивчення причин злочинності. Третє завдання полягає в дослідженні системи здійснюваних заходів запобігання з метою встановлення ефективності діяльності правоохоронних органів у сфері запобігання злочинів, виправлення та ресоціалізації злочинців. Відповідно до цього, кримінологічне дослідження незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами відбуватиметься у три етапи: спочатку розглянемо кримінологічну характеристику цих злочинів, їхні кримінологічні показники: рівень, динаміку, структуру, географію; проаналізуємо особу злочинця, що вчиняє такі злочини. Другим етапом буде дослідження комплексу детермінант цих злочинів, їхня класифікація. На підставі отриманих відомостей варто розробляти систему заходів комплексного запобігання цим злочинам. Методологія дослідження запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами являє собою концептуальне викладення мети, змісту, методів, принципів, методик дослідження, які забезпечують отримання максимально об'єктивної, точної, систематизованої інформації про комплексну діяльність із запобігання цим злочинам.

Нестабільність суспільства, виникнення регіональних конфліктів безпосередньо призводить до збільшення кількості злочинів, пов'язаних з

незаконним обігом зброї. Найбільш поширеними джерелами надходження зброї в незаконний обіг є об'єкти його зберігання і виробництва. З метою проведення ефективної запобіжної діяльності в цій галузі проаналізовано історичні аспекти виникнення та розвитку незаконного обігу зброї та дослідити попереджувальну роботу щодо нього в різні часи існування нашої країни. Ще з давніх часів історичні джерела свідчать про поступове збільшення контролю за обігом зброї з метою реагування на вчинення злочинів збоку компетентних державних органів, підвищення якості їх роботи, міжвідомчу взаємодію у правоохоронних та інших державних органах тощо. Однією з проблем кримінально-правового регулювання відповідальності за незаконний обіг зброї, його основних частин, боєприпасів, вибухових речовин і вибухових пристроїв, на наш погляд, є кримінально-правова регламентація (або її відсутність) окремих ознак об'єктивної сторони аналізованих злочинів і, зокрема, кримінально-правова регламентація і систематизація ознак, що їх характеризують.

Відповідно до чинного КК України, ст.262 відноситься до злочинів проти громадської безпеки, тож, основним об'єктом цього злочину є суспільні відносини, що виникають у зв'язку із забезпеченням громадської безпеки, зокрема, в частині убезпечення від неконтрольованого доступу до вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин. Додатковим об'єктом цих злочинів можуть бути суспільні відносини, пов'язані з правом власності, а також життям та здоров'ям особи [80].

РОЗДІЛ 2

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЮ ЗБРОЄЮ, БОЙОВИМИ ПРИПАСАМИ, ВИБУХОВИМИ РЕЧОВИНАМИ

2.1. Стан, динаміка та структура незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами

Кримінологічна характеристика – це перший, вихідний етап організації розроблення комплексу заходів запобігання певним злочинам. Взагалі у розумінні сутності кримінологічної характеристики погляди науковців можуть бути розділені на дві групи: ті, що наводять розширений перелік складових цієї характеристики, коли разом із статистичними показниками розглядаються детермінаційні ознаки та запобіжні заходи (або так зване розширене розуміння кримінологічної характеристики злочинності); а також ті, що виділяють у кримінологічній характеристиці злочинності лише кримінологічні показники математично-статистичного характеру (або так зване скорочене розуміння кримінологічної характеристики злочинності). Розширене розуміння кримінологічної характеристики злочинності тлумачиться у працях багатьох відомих вчених-кримінологів. Так, наприклад, Б. В. Коробейников, Н. Ф. Кузнєцова, Г. М. Міньковський та інші вчені, що стоять у витоків вітчизняної кримінологічної науки, вважають, що кримінологічна характеристика охоплює кількісно-якісні показники окремої групи (виду) злочинів, відомості, що характеризують особу злочинця, причини і умови вчинення відповідної групи злочинів, а також заходи попереджувального впливу [76].

Детальніше різні аспекти поняття та змісту кримінологічної характеристики злочинності розглядав у своїх працях В. Б. Ястребов. На його думку, зміст кримінологічної характеристики утворює сукупність відповідних

елементів, до яких слід віднести: ознаки, що описують просторово-часові аспекти злочинності; детермінаційні властивості злочинних проявів; ознаки й особливості, що мають значення для організації запобіжної діяльності [199, с. 16]. Іншими словами, В. Б. Ястребов під поняттям «кримінологічна характеристика злочинності» розуміє кількісно-якісні показники того чи іншого різновиду злочинності; відомості про детермінанти злочинної поведінки; заходи запобіжного впливу. Варто звернути увагу на те, що цей дослідник виключає зі змісту поняття кримінологічної характеристики такий складовий елемент, як особа злочинця.

Пізніше український вчений А. Ф. Зелінський наголошував на тому, що кримінологічна характеристика – це комплексне поняття, яке визначає поширеність відповідної протиправної поведінки, її різновидів, типові способи вчинення злочинних посягань, їх мотивацію, місце та час вчинення, а також особливості особистості суб'єктів злочинів. Тобто, на його думку, поняття «кримінологічна характеристика злочинності» охоплює кількісні та якісні показники стану того або іншого виду злочинності та відомості про особу злочинця [49, с. 164].

Крім того, розширене розуміння кримінологічної характеристики злочинності також підтримують дослідники В. М. Руфанова та О. О. Титаренко, які вважають, що кримінологічна характеристика повинна включати: аналіз кількісно-якісних показників окремої групи злочинів, кримінологічно-значущих груп ознак особи злочинця; криміногенні детермінанти, які обумовлюють вчинення злочинів; встановлення кореляційного зв'язку між соціальними, економічними, політичними, організаційно-управлінськими причинами та умовами вчинення конкретних злочинів [150, с. 24; 149]. У нашому випадку, при дослідженні кримінологічної характеристики незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими пристроями, будуть визначені саме вищевказані групи елементів кримінологічної характеристики.

Однак, варто звернути увагу на те, що в теорії кримінологічної науки існують інші бачення цієї характеристики. Так, наприклад, О.М. Литвинов запропонував наступний перелік складових кримінологічної характеристики злочинності: кримінологічно значущі ознаки злочину (відомості про предмет злочинного посягання, відомості про особу злочинця, мотив та мету злочину, відомості про особу потерпілого); відомості, які характеризують кримінологічну ситуацію вчинення злочину – статистична поширеність злочинів, відомості про соціальні умови злочину (соціально-політична, соціально-економічна, час, географія, соціальне середовище та ін.); ознаки, які визначають специфіку діяльності із попередження злочинів (причини злочинів, наслідки злочинів, механізм злочину, обставини, що сприяють злочинам) [101, с. 581-586; 102].

Крім того, І. М. Копотун пропонує наступний перелік елементів кримінологічної характеристики злочинності: кількісно-якісні показники, характеристика осіб, що вчиняють злочини та комплекс детермінант цих злочинів. Цей перелік елементів, на його думку, є традиційним [69, с. 177]. Інший дослідник С. Я. Лихова також вважає, що найбільш точним визначенням змісту кримінологічної характеристики злочинності є взаємопов'язаний комплекс кількісно-якісних показників злочинності, даних про особу злочинця, який вчиняє злочини, і детермінантів (факторів, чинників, причин, умов, обставин) злочинної поведінки особи [103, с. 210]. У нашому дослідженні питань кримінологічної характеристики та запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами ми розглядаємо саме таку структуру кримінологічної характеристики.

Варто також навести думки стосовно цього питання інших вчених, науковців-прихильників так званого скороченого розуміння кримінологічної характеристики злочинності. Так, відповідно до позиції М. І. Фіалки, коли виникає потреба дати кримінологічну характеристику злочинності, не зовсім зрозуміло, на підставі чого окремі науковці поряд із аналізом злочинності як

явища починають залучати до цього процесу інші елементи предмета кримінології, а саме детермінанти (причини та умови) злочинності, особистість злочинця та систему протидії злочинності. На його думку, справа полягає в тому, що всі ці елементи хоча і пов'язані зі злочинністю, але мають своє самостійне значення та зміст, і ні в жодному разі не поглинаються злочинністю як явищем. Так, наприклад, коли окремі науковці дають кримінологічну характеристику злочинності (видам злочинності), то здійснюють аналіз як детермінантів злочинності, так і системи протидії. Однак чинники, що утворюють детермінанти злочинності, хоча і мають в окремих випадках негативний характер, але не мають при цьому злочинного характеру. Такий відомий детермінуючий чинник, як безробіття, обумовлюючи як злочинність взагалі, так і окремі її види (загально кримінальну корисливу злочинність, агресивно-насильницьку злочинність тощо), має загально негативне забарвлення для суспільства, але ні в жодному разі не має суспільно небезпечного характеру. Аналогічні справи і з іншими чинниками. При цьому немає значення, який вони мають характер: соціальний, економічний, ідеологічний, політичний чи правовий тощо. Інакше кажучи, детермінуючі чинники впливають на процес обумовлення злочинності, але в жодному разі мова не йде про поглинання злочинністю як явищем вищезазначених чинників. Тобто кожний з цих елементів предмета кримінології існує самостійно і має самодостатній характер [177, с. 240-241; 178]. Можна підсумувати, що науковці, які схиляються до скороченого розуміння кримінологічної характеристики злочинності, обґрунтовують свою позицію тим, що причини та умови вчинення злочинів, так само як і характеристика особи, що вчинила злочин, виходять за межі кримінологічної характеристики, оскільки взаємодіють зі злочинністю як відокремлені соціальні категорії.

На наш погляд, кримінологічна характеристика злочинності є однією із ключових категорій кримінологічної науки та повинна містити у собі достатню інформацію про особливості певного виду (групу) злочинів. Саме тому до складу її елементів повинні бути включені наступні: комплекс кількісних,

якісних та кількісно-якісних показників певного виду злочинності; відомості про особу злочинця, що вчиняє такі злочини; а також детермінанти (фактори, чинники, причини, умови, обставини) злочинної поведінки особи.

Говорячи про перший елемент кримінологічної характеристики – кількісні, якісні та кількісно-якісні показники незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, варто звернути увагу на те, що для аналізу цих показників будуть розглядатися різноманітні статистичні відомості, які представлені державними органами: Офісом Генерального прокурора, Державною судовою адміністрацією України та матеріалами вивчення архівних кримінальних проваджень цієї категорії.

Стан, динаміка та структура – це основні показники злочинності. З моменту зародження кримінології як науки про закономірності злочинної поведінки, які виявляються через вивчення суспільства, кримінологів цікавили територіальні відмінності злочинності, а також залежність кількості та характеру вчинених злочинів від щільності та спрямування економічної діяльності населення певних регіонів. Значна частина представників кримінології вважає стан злочинності не тільки кількісною, але і якісною характеристикою злочинності, що має комплексний характер, визначається рівнем, структурою, динамікою, коефіцієнтом та іншими показниками злочинності і дозволяє комплексно характеризувати злочинність як у абсолютних, так і у відносних одиницях виміру за певний період часу і на певній території чи у певному регіоні або державі. Водночас деякі науковці під станом злочинності розуміють тільки кількісну величину, яка виражається у абсолютній кількості злочинів і осіб, які їх вчинили, на певній території за певний період часу. Виходячи з філологічного тлумачення і розуміння слова «стан», під станом злочинності розуміють стан, положення чи становище, в якому опинилася злочинність у певний період часу на певній території, що складається з певних складових частин та характеризується визначеними показниками [151, с. 120].

Нестабільність соціально-економічної сфери суспільства, виникнення міжрегіональних конфліктів безпосередньо призводить до вчинення злочинів, пов'язаних з незаконним обігом зброї, у тому числі – незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами. Відповідно до статистичних відомостей, у 2019 році було обліковано 93 кримінальних правопорушення, кваліфікованих за статтею 262 КК України, але поряд із цим особам було вручено повідомлення про підозру лише у 17 таких кримінальних правопорушеннях; у 2018 році обліковано – 99, та у 13 випадках особам було вручено повідомлення про підозру; у 2017 році – відповідно, обліковано 140 кримінальних правопорушень та у 16 випадках особам було вручено повідомлення про підозру; у 2016 році – обліковано 142 кримінальні правопорушення, а таких, по яким особам було вручено повідомлення про підозру, лише 19. Таким чином, має місце той факт, що аналізовані злочини мають достатньо низький рівень розкриття [45]. Слід зазначити, що офіційні статистичні відомості свідчать про деяке зниження кількості зареєстрованих злочинів, кваліфікованих за ст. 262 КК України. Досліджуючи загальні тенденції незаконного обігу зброї в нашій країні, варто звернути увагу на зростання латентності цієї злочинності та збільшення впливу суспільно небезпечних її наслідків.

Варто сказати про те, що стан і структура злочинності відчуває на собі вплив багатьох чинників, про що буде йти мова в наступних підрозділах. Так, наприклад, Титаренко О.О., розглядаючи стан злочинності, зауважує на тому, що у цілому зростання кількісних показників окремих видів злочинів та зниження інших обумовлено цілою низкою детермінант. Зокрема, така ситуація у сучасному стані злочинності в Україні обумовлена подіями під час Євромайдану і запровадженням режиму АТО. Згадаємо, що правоохоронні органи після зміни влади в країні та керівництва профільних міністерств і відомств опинилися деморалізованими. Частина працівників правоохоронних органів звільнилася, частина була відправлена в зону АТО, решта підпала під люстрацію на підставі Закону України «Про очищення влади» від 6.09.2014

№ 1682-VII [142; 172, с. 53-66; 171]. У зв'язку з цим змінились криміногенні умови, а саме з громадських місць протягом лютого-березня 2014 р. практично зникли патрулі з охорони громадського порядку, що в подальшому вплинуло на зростання вуличної злочинності. Також з'явилася величезна кількість біженців, переміщених осіб з АР Крим, Донецької та Луганської областей, і в той же час на руках у людей виявилася велика кількість вогнепальної зброї та вибухових пристроїв. Все це відбувається на тлі наростаючої економічної (падіння ВВП) і фінансової кризи (велика залежність від зовнішнього валютного кредитування та збільшення зовнішнього валютного боргу країни), погіршення рівня життя населення, зростання безробіття, збільшення кількості соціально незахищених верств населення (до яких слід вже відносити і постраждалих учасників АТО), збільшення кількості осіб з поствоєнним синдромом після участі у бойових зіткненнях у зоні АТО, різка зміна міграційних процесів (вимушене переселення осіб з окупованої території АР Крим, зони збройного конфлікту на Донбасі), що є тими криміногенними чинниками, які суттєво впливають на погіршення криміногенної ситуації в країні [172, с. 60].

Стосовно рівня та динаміки вчинення незаконних заволодінь вогнепальною зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами варто сказати, що протягом останніх років цей показник залишається нестабільним. Порівняно із показником 2015 року, сьогодні ми можемо спостерігати значне зниження кількості зареєстрованих злочинів, кваліфікованих за ст. 262 КК України. Так, зниження кількості облікованих фактів учинення незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, вибуховими речовинами, бойовими припасами у 2019 році порівняно з 2015 роком знизилася приблизно вдвічі.

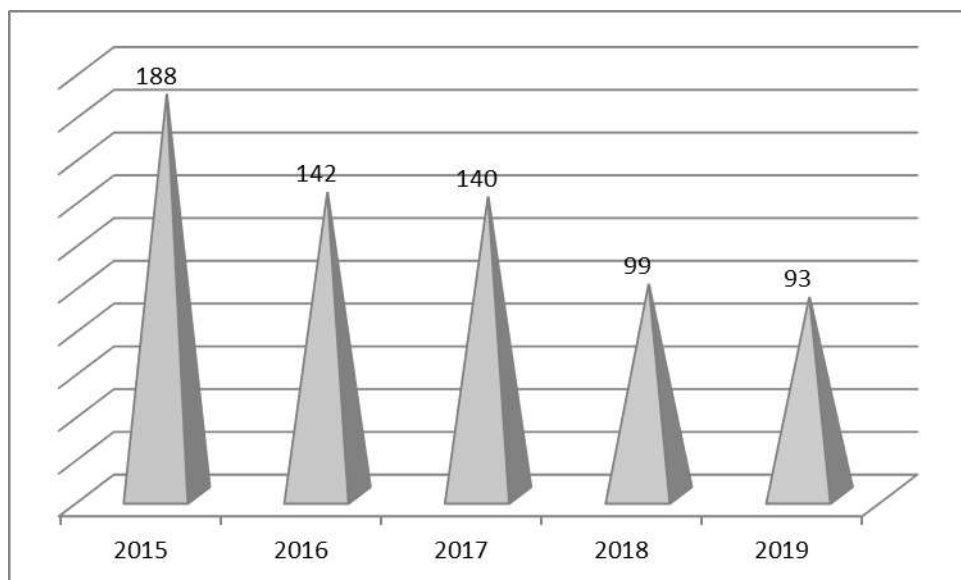

Рисунок 2.1. Кількість облікованих кримінальних правопорушень, кваліфікованих за ст.262 КК України.

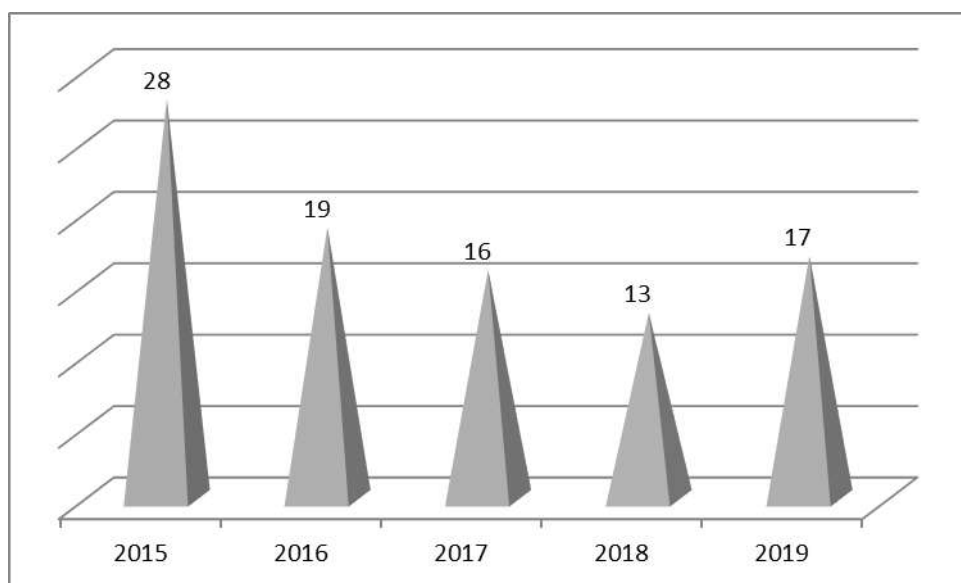

Рисунок 2.2. Кількість кримінальних правопорушень, кваліфікованих за ст.262 КК України та за якими особам було вручено повідомлення про підозру.

Вимагання вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв чи радіоактивних матеріалів полягає в пред'явленні особі, яка законно чи незаконно ними володіє або у віданні чи під охороною якої вони перебувають, вимоги про їх передачу. За частинами 1, 2 ст. 262 КК України кваліфікується вимагання зазначених

предметів, поєднане з погрозою обмеження прав і свобод або законних інтересів щодо особи чи її близьких родичів, пошкодження чи знищення їхнього майна, розголошення відомостей, які вони бажають зберегти в таємниці. Відповідальність за ч. 3 ст. 262 КК України настає за вимагання вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або радіоактивних матеріалів, поєднане з насильством, небезпечним для життя і здоров'я [144]. Вимагання вважається закінченим складом злочину з моменту пред'явлення вимоги, поєднаної з відповідними погрозою чи насильством.

У разі викрадення складових частин, деталей чи вузлів, комплект яких дозволяє виготовити придатну до використання вогнепальну зброю, дії винної особи кваліфікують як закінчений злочин за статтею 262 КК України. Викрадення складових частин і деталей бойових припасів, що містять вибухові речовини (запали, детонатори, підрильники, гранати без підрильників тощо), теж кваліфікують за статтею 262 КК України як закінчене розкрадання таких речовин [89, с. 310].

Якщо винна особа незаконно заволоділа не придатними до використання вогнепальною зброєю, бойовими припасами або їх частинами чи деталями, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями, помилково вважаючи їх такими, що можуть бути використані за призначенням, вчинене розцінюється як замах на заволодіння ними предметами і кваліфікуються за статтею 15 та відповідною частиною статтею 262 КК України. Незаконне заволодіння завідомо несправною вогнепальною зброєю (наприклад, учбовою) і приведення її в придатний до використання за призначенням стан кваліфікується як заволодіння чужим майном та незаконне виготовлення вогнепальної зброї [144].

Варто також звернути увагу на основні умови, що сприяють незаконному обігу зброї. До них, серед іншого, відносяться: недостатнє укріплення кордонів України; наявність збройного конфлікту на сході країни; зниження рівня службової та виробничої дисципліни на підприємствах та об'єктах, залучених в

обіг зброї; слабка технічна захищеність подібних об'єктів; ослаблення жорсткого державного контролю за транспортуванням та перевезенням оптових партій зброї і боєприпасів; погіршення загальної криміногенної ситуації в країні, пов'язаної, перш за все, з проявами організованої злочинності і зростанням насильницьких злочинів; низька ефективність функціонування державної системи виявлення та припинення каналів незаконного обігу зброї у зв'язку з їх слабкою матеріально-технічною базою; недоліки в законодавчих та відомчих нормативних актах; прорахунки в організації діяльності ліцензійно-дозвільних підрозділів органів внутрішніх справ; слабка взаємодія між різними службами органів внутрішніх справ у забезпеченні контролю за обігом зброї; недостатнє фінансування військ та військових формувань (не забезпечується в повній мірі належне умова зберігання зброї і боєприпасів); значна кількість місць зберігання зброї не відповідає встановленим технічним вимогам, що, в свою чергу, полегшує проникнення в них сторонніх осіб; зберігання зброї в непристосованих для цієї мети приміщеннях; нестача пожежної техніки та пожежної сигналізації, а також значної кількості технічних засобів захисту [96, с. 254-257].

Велика кількість зброї викрадається з самих підприємств, які виробляють цю зброю. Тож не дивно, що в містах, в яких розташовані підприємства-виробники зброї, зростає кількість злочинів, пов'язаних з розкраданням деталей стрілецької зброї з наступним її складанням. Крім того, значна частина зброї, яка перебуває в незаконному обігу, виготовляється кустарно. Останнім часом кустарне виготовлення зброї характеризується підвищенням майстерності виробників, застосуванням різних високоякісних технологій, а також вдосконаленням зразків вироблених предметів. Подібні злочини, як правило, вчиняються організованими групами осіб [96, с. 254-257].

Якщо говорити про суб'єктивні причини, що сприяють незаконному обігу зброї, то основними з них можна виділити прояв існуючих у окремих осіб негативних морально-психологічних якостей антигромадської установки особистості; недолік контролю за озброєнням; недоліки в роботі з підбору

кадрів осіб, відповідальних за збереження зброї; недоліки у виконанні своїх обов'язків військовослужбовцями, відповідальними за збереження озброєння; порушення військовослужбовцями правил здійснення охорони складів, арсеналів і баз [96, с. 254-257].

Наприклад, відповідно до вироку у судовому провадженні № 1-кп/207/22/16, гр. А 04 листопада 2014 року, приблизно о 10.00 год., знаходився в квартирі, яка належить його знайомому, де у нього виник умисел на викрадення вогнепальної зброї, а саме пістолета ПМР, що належить останньому. Реалізуючи свій злочинний намір, скориставшись відсутністю уваги з боку власника помешкання, діючи таємно, гр. А навмисно викрав з кишені куртки, яка висіла на вішалці в коридорі квартири останнього, пістолет ПМР, який, згідно з висновком експерта №44/07-178 від 05.12.2014 р. є гладкоствольною вогнепальною зброєю - пристроєм «ПМР», 2002 року випуску, калібру 9мм Р.А., промислового виробництва, призначеним для стрільби (відстрілу) патронів, споряджених еластичними снарядами травматичної (несмертельної) дії (ПНД-9-П, Терен-3Ф, Терен- 3ФП , АЕ-9), що відноситься до травматичної зброї з вогнепальним принципом метання снаряду, придатний до стрільби. Заволодівши викраденою вогнепальною зброєю, гр. А з місця вчинення правопорушення зник, розпорядившись нею на власний розсуд. Згідно з обвинувальним актом, умисні дії гр.А, які виразилися у викраденні вогнепальної зброї, кваліфікуються за ч.1 ст.262 КК України. Вироком суду гр.А був засуджений за ч. 1 ст. 262 КК України до покарання у вигляді позбавлення волі на строк 3 роки 1 місяць [21].

Слід зазначити, що незаконний обіг зброї та, зокрема, незаконне заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, є важливим, суттєвим чинником, що негативно впливає на стан безпеки в державі взагалі та, вочевидь, призводить до невпинного зростання кількості зареєстрованих майнових злочинів та злочинів проти життя та здоров'я особи. Крім того, важливим аспектом є те, що з 2014 року з відомих об'єктивних причин не реєструються такі кримінальні правопорушення, що

вчинюються на територіях АР Крим та тимчасово окупованих частинах Донецької та Луганської областей. Також потрібно враховувати високий рівень латентності, яким характеризуються незаконні заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, про що наразі буде йти мова.

Латентна злочинність – це та частина злочинності, яка з різних причин не знайшла своє відображення у державному обліку вчинених кримінальних правопорушень і осіб, які їх вчинили. Латентна, або прихована злочинність існує в тій чи іншій мірі в усі часи і її наявність зумовлена різними чинниками як об'єктивного так і суб'єктивного характеру. Латентна злочинність - це така злочинність, яку з тих чи інших причин не встановлено, не виявлено і тому не було відображено в офіційному обліку відповідних державних органів, спеціально покликаних боротися із злочинністю [167, с.254].

Латентна злочинність породжує істотні негативні наслідки для успішної діяльності правоохоронних органів і, врешті, для всього суспільства, оскільки будучи не врахованою, залишається поза увагою відповідних суб'єктів протидії злочинності, породжує нові злочини, формує у громадян невіру в здатність органів державної влади забезпечити їх безпеку, створити необхідні умови для захисту їх прав і свобод, завдана злочинами матеріальна та моральна шкода не відшкодовується, а суспільство не має уявлення про реальний стан злочинності і про те, які збитки вона причиняє. Ефективна протидія злочинності потребує пізнання реальних масштабів злочинності в області, місті, районі, окремих населених пунктах, кримінологічної характеристики окремих її видів та осіб, що вчинили злочини, розробки відповідних програм протидії злочинності з поєднанням зусиль всіх суб'єктів такої протидії. Покладатись на офіційні статистичні дані про стан злочинності не можна, оскільки вона не відображає реальної картини [20, с. 72].

Крім того, офіційна статистика, як зауважує В.І. Поклад, відображає не стільки стан злочинності, скільки стан її реєстрації в країні. Латентна злочинність істотно спотворює статистичні дані про кримінологічну ситуацію,

реальний стан, структуру, характер, динаміку злочинності, про розмір і характер завданої шкоди, зменшує ступінь достовірності прогнозів, перешкоджає реалізації принципу невідворотності відповідальності, підриває авторитет правоохоронних органів, перешкоджає ефективній протидії зростанню злочинності, знижує антикримінальну активність громадян, негативно впливає на економічне життя країни [128, с. 34].

Латентна злочинність значно підриває найрезультативніший, механізм протидії злочинності, принцип неминучості покарання. «Надзвичайно велика кількість осіб, які вчинили правопорушення і не понесли встановленої законом відповідальності, набуває в Україні загрозливого характеру і може перерости в масові заворушення. Таке становище можливе за умови, коли не вживатимуться невідкладні заходи щодо подолання різниці між кількістю зареєстрованих заяв і повідомлень про злочини та притягненням винних до відповідальності, серед яких майже третина, що вчинили їх повторно [188, с. 184]. Погоджуючись з В.І. Шакуном, Р.С. Веприцький додає, що ситуація ускладнюється ще й високим рівнем латентних злочинів, особи які їх вчинили також не притягуються до відповідальності [20, с. 73]. Взагалі існування латентної злочинності само по собі має значні негативні наслідки. Саме у зв'язку з цією обставиною виникає необхідність розроблення спеціальної програми вивчення латентної злочинності та заходів усунення факторів, що сприяють її виникненню.

Через високий рівень латентності незаконного обігу зброї статистичні дані про злочини, пов'язані з її обігом та використанням при вчиненні інших злочинів, не є повними, а правоохоронні органи, на жаль, не володіють повною інформацією про них. Окрім латентності, якій сприяє обстановка триваючих бойових дій, до причин перебування вказаних злочинів «у тіні» слід віднести й існуючі проблеми кадрового забезпечення правоохоронних органів. Тривалий час питання щодо введення суворого контролю за виїздом з території, яка тимчасово контролюється бойовиками та військовими країни-агресора, а також в'їздом на вказану територію не тільки не вирішувалось на державному рівні, але й навіть не ставилось. Запровадження вкрай необхідних обмежувальних та

фільтраційних заходів, які полягають у ретельній перевірці осіб та догляді автотранспорту, речей, особистому огляді тощо, було здійснено із запізненням. Вирішення завдань із виявлення і затримання бойовиків, терористів, інших злочинців, виявлення і вилучення з незаконного обігу вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин і пристроїв та інших заборонених предметів, розшукуваних речей і предметів, наркотичних засобів, радіоактивних матеріалів тощо мають забезпечити досягнення мети – відновлення миру на територіях, окупованих терористами та військами агресора, а також контролю за державним кордоном України на сході Донецької і Луганської областей [41, с. 229-230].

Останніми роками спостерігається збільшення кількості зареєстрованих злочинів у сфері незаконного обігу зброї, однак, це не стосується злочинів, кваліфікованих за статтею 262 КК України. Наявний достатньо низький відсоток розкриття таких злочинів. Така ситуація детермінована, насамперед, нестабільною політичною ситуацією, наявним військовим конфліктом в країні, слабкою технічною захищеністю об'єктів військово-промислового комплексу тощо. Для вирішення цієї вкрай важливої проблеми необхідно, перш за все, розробити якісно нову систему запобігання, розкриття та розслідування таких злочинів, яка б протидіяла їх розповсюдженню та вчиненню інших злочинів, що пов'язані з незаконним обігом зброї [96].

Підсумовуючи наведене, варто сказати, що стан вчинення незаконних заволодінь вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами свідчить про незначне зменшення кількості цих злочинів протягом останніх трьох років. Однак варто звернути увагу на те, що об'єктивно ситуація не змінювалася, тому, на наш погляд, необхідно обов'язково виключити підвищення латентності цього виду злочинів. Крім того, наявна нестабільність соціально-економічної сфери суспільства, а також виникнення міжрегіональних конфліктів безпосередньо призводять до вчинення злочинів, пов'язаних з незаконним обігом зброї, у тому числі – незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами. Відповідно до

статистичних відомостей, у 2016 році було обліковано 142 кримінальних правопорушення, кваліфікованих за статтею 262 КК України; у 2017 році – 140 (-1%); у 2018 році – 99 (-29%), а у 2019 році – 93 (-6%) [163].

2.2. Кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють незаконні заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами

У якості наукового поняття особи, яка вчинила злочин, у кримінології використовується кримінально-правове поняття «злочинець». Однак ми знаємо, що далеко не всі люди, які вчинили діяння, у яких убачається склад злочину, визнаються судом злочинцями. Будь-який правопорушник, щодо якого розпочато кримінальне провадження, неодмінно потрапляє в систему кримінально-статистичного спостереження, а отже, стає об'єктом кримінологічного вивчення. Наприклад, обліку за статистичною карткою форми № 2 підлягають: особи, щодо яких прокурором затверджено обвинувальний висновок або санкціоновано направлення до суду; особи, щодо яких кримінальні справи припинені за закінченням терміну давності, унаслідок амністії або помилування, зміни обставинки або застосування до винного заходів адміністративного стягнення, у зв'язку з передачею справи до комісії у справах дітей та ін. Тому під збірним поняттям «особа, яка вчинила злочин» слід розуміти певну сукупність осіб, які є як «юридичними» злочинцями (засуджені, умовно засуджені, умовно звільнені і т.п.), так і злочинцями «фактичними» (звільненими від кримінальної відповідальності, зважаючи на можливу юридичну альтернативу, або прощених самими потерпілими) та ін. Отже, особа, яка вчинила злочин, є об'єктом не тільки науки кримінального права, кримінального процесу, адміністративного права, а й кримінології, яка має в ньому свій специфічний предмет вивчення. Наприклад, не осудність, не провина, не патологічна неповноцінність, якщо така є, цікавить кримінолога, а

швидше характер і ступінь криміногенності особи, її обумовленість. Кримінолог шукає відповіді головним чином на питання: як і чому особа зважилася на вчинення злочину? До недавнього часу в кримінології активно розроблялося теоретичне поняття особи злочинця, що усвідомлювалося як сукупність абстрактних характеристик, «делегованих» до неї кожним злочинцем [34, с. 16].

Вітчизняну юридичну науку завжди цікавила особа злочинця. Вчення про особу злочинця є досить цікавим з позиції розуміння формування відношення цієї особи до того, що вона вчиняє – зокрема, коли це стосується протиправного діяння. При цьому дослідження вітчизняних юристів та психіатрів ґрунтувалося саме на вивченні осіб, котрі вчинили насильницькі злочини в сучасному їх розумінні та корисливо-насильницькі злочини. У XVIII ст. особа злочинця ще не досліджувалася в межах кримінології, оскільки її не існувало як науки. У юридичних трактатах того часу недостатньо уваги приділялося суб'єкту злочинного посягання, однак дослідники приділяли увагу психологічним та психічним станам особи, яка вчиняє злочини, а також впливу умов життя та виховання на формування мотивації вчинення злочинів [189, с. 340].

Так, наприклад, впливи коливань температури, пори року, географії проживання, урожаїв, цін на хліб та інших чинників на ймовірність використання особою злочинного способу досягнення мети вивчалися І.Я. Фойницьким [179, с. 268-270; 180]. У рамках полеміки з питання есенції особи злочинця у вітчизняній кримінологічній науці з'явилися роботи, що передбачали теорію «небезпечного стану особи злочинця». Так, доктор О.Б. Фельцман критикував резолюцію Брюссельського з'їзду кримінологів-антропологів щодо встановлення особливих превентивних заходів суспільної безпеки стосовно небезпечних злочинців не внаслідок вчинення ними злочину, а завчасно, з огляду на їх особисті властивості, що визначаються спадковими ознаками, і зазначав, що для терміна «небезпечний стан» не існує великих якісних градацій і немає жодних опорних пунктів для кількісного визначення

небезпеки. Тому, на його думку, для врахування ступеня суспільної небезпеки не існувало ні критерію, ні методу [176, с. 17; 189].

Послідовником соціологічного напрямку у вивченні особи був і Е. Єфімов [43]. Він спростовував природничо-науковий метод пізнання криміногенної особи, здійснив глибокий аналіз праць основних представників цього напрямку (Ч. Ломброзо, Р. Горофало, Лакассаня, Бенедикта, Феррі, Гапона, Варга) [53; 104; 105]. У світлі цього він конструював власне бачення сутності особи злочинця, що визначилося у побудові науково обґрунтованого вчення про фактори. Теоретичні суперечки представників класичної школи, антропологічного напрямку привели до спроби осмислення механізму впливу зовнішніх чинників на особу. Соціальні умови як фактори злочинності, на думку Б.І. Воротинського, мають величезне значення, але тільки вплив їх виявляється не безпосередньо, не прямим шляхом [24]. Поглиблювалося й пізнання мотиваційної сфери особи злочинця. У 1900 р. було опубліковано ґрунтовну працю М.П. Чубінського «Мотив преступной деятельности и его значение в уголовном праве» [186]. Досліджуючи мотиваційну сферу криміногенної особи, М. П. Чубінський дійшов висновку, що мотив є внутрішньою силою, яка породжує вольовий процес, рухає індивіда в його свідомій діяльності і призводить за сприяння всієї його психіки до вчинення злочинного діяння. На його думку, діяльність людини поділяється на свідому та несвідому. Характерними ознаками свідомої діяльності особи є те, що вона здійснюється відповідно до мотивів, а не сліпих несвідомих імпульсів [189, с. 341; 185; 186].

Однак, варто додати, що, не довівши свій аналіз до осмислення ролі несвідомого й підсвідомого в мотивації, М.П. Чубінський дійшов винятково важливих висновків, що не втратили значення й тепер: залежність кожної дії від мотивів, які її викликали, зовсім не примарна; вона реальна, безумовна й необхідна; але нічого фатального у такій залежності немає; заперечення такої фатальності для нас важливе, оскільки визнаючи її, довелося б дивитися на мотив як на єдиний і винятковий критерій при оцінці діяння. Чим сильнішим є

об'єктивне спонукання, що бореться в людині з іншими спонуканнями, тим швидше воно переможе, тобто стане мотивом; проте прямої пропорційності тут немає, оскільки суб'єктивна сила мотиву, його значення для даного індивіда не завжди співпадають з його об'єктивною силою, з його значенням для маси людей. Властивості особи накладають свій відбиток на процес мотивації, а тому в кожному окремому випадку вивчення і оцінку мотиву потрібно виробляти не ізольовано, а у зв'язку із вивченням особи. Мотив накладає свій відбиток на діяння і дає останньому певне освітлення, дає нам можливість судити і про діяча (тобто особу злочинця, яка діє певним чином), особливо в тих випадках, коли мотив є типовим, характерним для даного індивіда, коли останній звичайно діє згідно з подібними мотивами [186, с. 37, 68].

Варто також додати, що проблеми несвідомого в особі злочинця розглядалися в багатьох роботах з кримінального права. Крім того, мотиваційну сферу особи злочинця досліджував Л.І. Петражицький, який при розгляді гедоністичного підходу до мотивації зазначав, що почуття виконують роль показників значення для нашого добробуту різних об'єктів пізнання і відповідно спрямовують поведінку, таким чином займаючи центральне місце між пізнанням і волею [127, с. 172-173].

Уникнення неприємного й прагнення до приємного – це основні біологічні закони. Тому з погляду вчення про потрібний склад психічного життя – пізнання, почуття, воля, – зважаючи на наведені біологічні положення, єдину можливу відповідь на питання про мотиви, на його думку, міг дати гедоністичний підхід (що приносить радість, задоволення). Щодо питання свободи волі особи злочинця з погляду загальних міркувань про причинний зв'язок Л.І. Петражицький зазначав, що стверджувати про загальність закону причинного зв'язку в природі не можна, але можна визнати положення про імовірність загальності причинного зв'язку. Імовірність, на його думку, з погляду загальних положень про причинний зв'язок свідчить на користь детермінізму. Він констатував, що мотиви визначають волю. Погоджуючись із думкою Л.І. Петражицького про статистичний зв'язок та законність в особі

злочинця, С.А. Шалгунова зазначає спірність тези, що воля жорстко визначається мотивами. Залежно від ціннісних орієнтацій та правосвідомості можливий вплив мотиву на вольові зусилля, але можливо й навпаки – сильна воля особи може приборкувати мотиви. Соціалістичний напрям, що складався наприкінці ХІХ – початку ХХ ст.ст., критикував класичні, антропологічні і соціологічні школи за те, що всі вони перебували в полоні традиційного поняття «злочинець». Злочинцем вважали того, хто вчинив злочин, тобто оперували абстрагованими поняттями. Відомий представник соціалістичного напрямку в кримінології М.М. Ісаєв (Сурський) зазначав із цього приводу, що «злочин» в конкретну історичну епоху залежить від політичного й соціального устрою, в якому живе народ. Про «природний» злочин як про поняття, що в усіх народів і в усі часи має один і той самий зміст, не може бути й мови [189, с. 343; 127; 166, с. 15-26].

Таким чином, в історичному розрізі виділяють декілька етапів дослідження особи злочинця. У період ХVІ–ХІХ ст.ст. відбувався взаємовплив світових наукових досліджень щодо особи злочинця: вітчизняні вчені (юристи, медики, соціологи) у своїх дослідженнях спиралися на дослідження зарубіжних авторів, але й зарубіжні автори посилалися на вітчизняних дослідників. А наприкінці ХІХ ст. відбувся потужний поштовх до вивчення особи злочинця, що ґрунтувався на дослідженнях осіб, які вчинили насильницькі та корисливо-насильницькі злочини (у сучасному їх розумінні). До 1917 р. переважно вітчизняні юристи та психіатри приділяли значну увагу вивченню особи злочинця. При цьому сформувалося чотири напрями: класичний, антропологічний, соціологічний і соціалістичний. Зазначені напрями з різних боків пояснювали та окреслювали особу злочинця і таким чином дали найпотужніший поштовх до вивчення та розуміння цього феномена у подальшому [189].

Під особою злочинця сьогодні розуміється як сукупність соціальних та соціально значущих (поглядів, здібностей, інтересів, потреб, моральних переконань і т.п.) властивостей, відносин, що характеризують конкретну особу,

яка вчинила злочин, у поєднанні з позаособистісними зовнішніми умовами та обставинами – властивостями, відносинами навколишнього середовища. Зазначеним поняттям охоплюються також соціальні та соціально-значимі властивості, відносини всього кола осіб, які вчинили злочини. Тобто під особою злочинця розуміється певний соціальний тип [6, с. 14].

Як зазначає О.М. Джужа, по-перше, особа є індивідом в аспекті його соціальних якостей, які формуються в процесі історично конкретних видів діяльності і суспільних відносин. Але особа, яка вчинила злочин, володіє й іншими, не соціальними чи людськими (фізіологічними, генетичними, психічними тощо) якостями, які також як і соціальні якості, потребують кримінологічного вивчення, оскільки становлять необхідний компонент причинності. По-друге, кримінологічна категорія «особа злочинця» на відміну від філософської або загальнонаукової категорії особистості не містить ніякої специфічної особистісної якості, крім оцінення експертом поведінки як кримінальної. Ця оцінка умовна, так само як умовним є й характер самих соціальних, у тому числі правових норм. Тому «абсолютна» точка зору, що встановлює якісь «одвічні» межі між злочинним і не злочинним, є помилковою. Сьогодні важливо враховувати «різні і взаємодоповнюючі точки зору і підходи до розуміння злочинної поведінки» при власному осмисленні природи й закономірностей індивідуального злочинного діяння з кримінологічних позицій. Окремий індивід, який учинив злочин, вивчається кримінологією як об'єкт запобіжного впливу. Статичні ж сукупності цих осіб, що формуються за окремими ознаками, дають змогу виявляти й пізнавати особливості, притаманні окремим типам, категоріям осіб із кримінальною поведінкою, тобто суб'єктивні закономірності причинного характеру [34, с. 17; 92, с. 127-128].

Особа, яка вчинила злочин, розглядається як джерело індуктивного пошуку причин злочинної поведінки (злочину), його типів (видів злочинності, категорій злочинів), подібно до того, як за конкретним індивідуальним поступом складається стиль тієї чи іншої ходи. Таким чином, вивчення осіб, які вчинили злочини, слід розглядати на двох рівнях: одиничному (конкретний

злочинів, шахрай, вбивця і т.п.) і видовому (тип злочина – кишенькового злочина, шахрая, тип убивці і т.п.). Що стосується традиційного третього рівня (особи злочинця), то такий рівень максимального узагальнення можна пропонувати для наукових дискусій, кримінологічних теорій, але не зовсім для практичної кримінології [52, с. 14], яка покликана обумовлювати безпосередню роботу органів внутрішніх справ щодо виявлення, вивчення осіб, від яких, судячи з особливого «стилю», можна очікувати вчинення злочинів. За якими ж критеріями або ознаками оцінюється особа, яка вчинила злочин. Зупинимося на двох групах таких критеріїв: приватного характеру або загального. Критерії приватного характеру здебільшого формалізовані. Наприклад, у картці на особу, яка вчинила злочин (форма № 2), дано відносно повний перелік критеріїв: вік, стать, громадянство, національність, освіта, соціальне й посадове становище, місце роботи, навчання, кваліфікація злочину та ін. Загальні критерії – тією чи іншою мірою узагальнені характеристики особи, що даються, наприклад, експертами. Якщо уважно проаналізувати загальну схему співвіднесення фактора особистості і фактора середовища, то можна отримати уявлення про найбільш загальні характеристики тих відносин, взаємозв'язків, які виникають між особою, яка вчинила злочин, і середовищем: а) середовищем її життєдіяльності; б) середовищем-ситуацією, у якій стало можливим учинення злочинного діяння [34, с. 18].

У дослідженні ми виділили такі групи кримінологічно значущих ознак, характерних для осіб, засуджених за незаконне заволодіння вогнепальною зброєю, вибуховими речовинами, бойовими припасами:

- 1) соціально-демографічні ознаки;
- 2) соціальні зв'язки;
- 3) моральні якості та психологічні ознаки;
- 4) кримінально-правові ознаки.

Відповідно до статистичних відомостей, соціальні ознаки осіб, які вчинили незаконне заволодіння вогнепальною зброєю, вибуховими речовинами, бойовими припасами, наступні. По-перше, усі обліковані та

розслідувані злочини, які були нами досліджені, вчинили чоловіки (100%). За віковим критерієм вони розподілені таким чином:

18-28 років – 27%;

29-39 років – 39%;

40-54 років – 28%;

55-59 років – 6%.

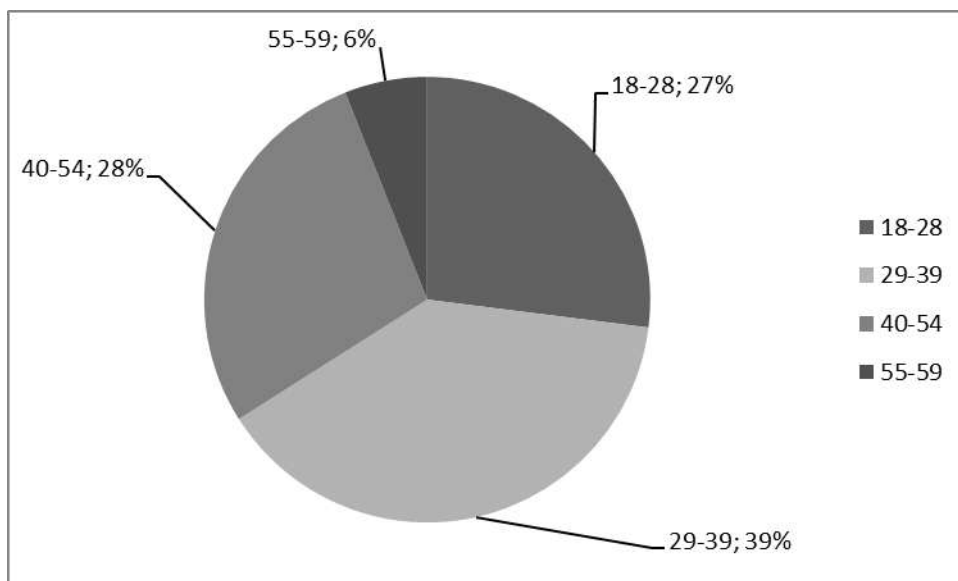

Рисунок 2.3. Розподіл осіб, що вчинили незаконне заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, за віковим критерієм.

Інші вікові категорії у досліджуваних матеріалах не були представлені. Стосовно соціальних зв'язків варто сказати, що за рівнем освіти такі особи розділилися на дві групи: 20% - мали середню технічну освіту, 80% - мали загальну середню освіту. Усі 100% злочинців відомості про яких були нами досліджені, були громадянами України, 73% з них не навчалися і не працювали на момент вчинення злочину [162].

На жаль, статистичні відомості та матеріали архівних кримінальних проваджень не мали даних про моральні якості та психологічні ознаки осіб, які вчинили незаконне заволодіння вогнепальною зброєю, тому ці відомості будуть отримані нами із наукових джерел. А стосовно кримінально-правових ознак

слід додати, що 33% цих злочинів були вчинені в групі; 65% злочинців раніше вчиняли злочин, а 34% мали не зняту і не погашену судимість на момент вчинення злочину [162].

Такі характеристики, наприклад, може бути надано щодо: інтересів, потреб, ціннісних орієнтацій, мотивів; почуттів, емоцій, що відображають ставлення особи до його оточення або до власних потреб; прагнення відстояти або змінити свої переконання, власну поведінку; залежності свідомості особи, волі від близького оточення; типу поведінки тощо. Для отримання узагальнених знань про осіб, які вчинили злочини, виду кримінологічної інформації, використовуються два способи або методи синтезування особистісних ознак: класифікація та типологія. Класифікація, або угруповання, становить зведення в клас, групу, категорію однойменних кількісних або формалізованих характеристик осіб. Тут необхідно підкреслити: таких формальних характеристик, що отримані в результаті кримінологічного аналізу. Наприклад, тих самих, що фіксуються в картці на особу, яка вчинила злочин: судима – не судима; одружена – неодружена і т.д. Шляхом класифікації визначається ступінь статистичної поширеності тієї чи іншої ознаки в досліджуваному контингенті правопорушників. Які саме ознаки беруться для класифікації, визначає сам «класифікатор» – дослідник, практичний працівник [34, с. 20].

Можна проводити класифікацію за:

- а) демографічними ознаками – віком, статтю, освітою тощо;
- б) соціально-рольовими (соціальним становищем, родом занять) – робочий, службовець, пенсіонер, учень тощо;
- в) власне кримінологічними (кримінально-правовими), або правозначимими, – інтенсивністю злочинної діяльності (повторність, рецидив), характером кримінальної мотивації, ролевою участю у злочинній групі та ін.;
- г) морально-психологічними й іншими ознаками.

Ознаки власне кримінологічні в літературі нерідко ототожнюються з кримінально-правовими. Так, наприклад, ознака судимості може мати характер

як кримінально-правовий (легальний чи юридичний рецидив), так і власне кримінологічний (фактичний рецидив) [34, с. 20].

Типізація є більш складним видом класифікації. Якщо класифікацію можна надати як «дроблення» цілого на частини – ознаки (аналіз) і підсумовування цих однорідних частин за відповідними групами, класами, то типізацію слід розуміти як процес, що ґрунтується на синтезі ознак із метою виявлення нових, збірних якостей. Щоб отримати новий статистичний показник під час класифікації в якості об'єкта вивчення обирається безліч осіб, а потім уже «сортуються» безліч їх ознак. При типізації в якості початкового об'єкта береться одна особа, а потім шляхом синтезування її ознак, їх угруповання визначається тип даної особи. Тобто особа належить до тієї чи іншої групи осіб, більш складної за характером – типом. Найменш криміногенним типом, за ступенем глибини й стійкості антисоціальної спрямованості (криміногенності), природно, буде такий тип, у поведінці якого криміногенність відсутня. Особи такого типу є «випадковими» злочинцями. Ті особи, у поведінці яких криміногенність незначна, і в певних, провокують ситуаціях вони піддаються спокусі вчинити злочин можуть бути віднесені до типу «ситуаційних» злочинців. Особи, які вчинюють злочини з огляду на відносно стійку їх криміногенність, становлять тип «нестійких» злочинців. Далі, за ознакою підвищення ступеня суспільної небезпеки формуються типи «небезпечних» і «особливо небезпечних» злочинців. Крім такого критерію, як ступінь суспільної небезпеки, типізацію можна проводити і за характером антигромадської спрямованості та ціннісними орієнтаціями, мотивації. У кримінологічному вивченні осіб з девіантною поведінкою активно використовується метод моделювання – розроблення схематичної, наприклад, портретної характеристики (внутрішніх взаємозв'язків), внутрішньо-групових криміногенних і кримінальних взаємозв'язків, причинно-наслідкових зв'язків тощо [34, с. 20].

Стосовно типізації осіб, які вчинили незаконне заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, можна запропонувати

наступне розділення їх на групи в залежності від злочинного умислу цих осіб, а також глибини та стійкості у них антигромадської спрямованості:

- особи, які викрадають, вимагають або в інший спосіб незаконно заволодіють вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами для подальшої злочинної діяльності – це професійні злочинці;
- службові особи, які викрадають, вимагають або в інший спосіб незаконного заволодіють вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами з метою подальшого збуту цих предметів шляхом зловживання своїм службовим становищем – це спеціальні суб'єкти аналізованих кримінальних правопорушень;
- особи, які викрадають, вимагають або в інший спосіб незаконного заволодіють вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами з метою подальшого збуту цих предметів – це загальні суб'єкти аналізованих кримінальних правопорушень;
- «випадкові» особи, які викрадають або в інший спосіб незаконного заволодіють вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами у зв'язку з вчиненням крадіжки чи іншого злочину проти власності, коли винна особа не знала про наявність цих предметів та умисел на незаконне заволодіння ними виник під час вчинення іншого злочину – це так звані випадкові злочинці.

Підсумовуючи, визначимо ознаки осіб, які вчинили незаконне заволодіння вогнепальною зброєю, вибуховими речовинами, бойовими припасами. Найчастіше це чоловіки, громадяни України, віком 29-39 років (39%), які мають загальну середню освіту (80%), не навчаються і не працюють (73%). Крім того, 33% цих злочинів були вчинені в групі; 65% злочинців раніше вчиняли злочин, а 34% мали не зняту і не погашену судимість на момент вчинення злочину.

Аналіз емпіричних, нормативно-правових та доктринальних джерел свідчить про те, що типізацію осіб, які вчинили незаконне заволодіння вогнепальною зброєю, вибуховими речовинами, бойовими припасами, можна

представити таким чином: професійні злочинці; спеціальні суб'єкти аналізованих кримінальних правопорушень; загальні суб'єкти аналізованих кримінальних правопорушень; випадкові злочинці.

2.3. Кримінологічні детермінанти незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами

Вирішуючи проблеми детермінації злочинності, кримінологія користується певними філософськими положеннями, а саме: 1) категорія причинності міститься в тому, що всі реальні явища і процеси виникають і розвиваються закономірно внаслідок існування певних причин; 2) соціальний детермінізм, сутність якого полягає у визнанні закономірного характеру суспільного розвитку; 3) внутрішня протилежність, ґрунтується на вченні про діалектичну суперечність, яке передбачає роздвоєння єдиного на взаємовиключні протилежності та взаємовідносини поміж ними; 4) системний підхід (метод), являє собою методологію спеціального наукового пізнання, яке базується на дослідженні об'єктів і явищ як систем [121].

Кримінологія розглядає в якості основної причини злочинності протиріччя, перед усім у економічній сфері. Безперечно це положення є вірним, оскільки збільшення відсотку безробіття, труднощі у пошуках місця роботи у осіб, які щойно закінчили вищі навчальні заклади або ж повернулися з армії, низька оплата праці та інші умови позитивно впливають на розвиток злочинності. З економічними відносинами нерозривно пов'язані і соціальні відносини. Саме від цих відносин залежать рівень та умови життя у суспільстві, інтереси людей. Порушення принципу справедливості в цих відносинах породжує соціально-протестуючу поведінку, що виступає однією з умов підвищення рівня злочинності [147, с. 831]. Стосовно аналізованих кримінальних протиправних діянь варто сказати, що незаконні заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами,

звичайно, детермінуються вищенаведеними чинниками. Так, соціально-економічні умови життя часто призводять до того, що окремі особи приймають рішення стати на злочинний шлях та заробити гроші у незаконному обігу зброї.

До соціальних умов також можна віднести міжнаціональні конфлікти, національну, релігійну ворожнечу, соціальну несправедливість, зниження рівня виховання та освіти. Слід погодитися з думкою вчених, які зазначають, що на рівень злочинності впливають не лише конкретний прояв соціальних відносин, конфліктів і несправедливості, але й взагалі атмосфера у суспільстві, коли певні запевняння, обіцянки з боку органів державної влади, у реальному житті спростовуються діями цих органів, політичний екстремізм. Окремі дослідники в якості детермінант виділяють недоліки у функціонуванні господарського та державного механізму, охороні правопорядку, державного чи приватного майна, обліку матеріальних цінностей тощо. Крім того, це можуть бути і упущення в діяльності державної адміністрації, правоохоронних та контролюючих органів, судів, прогалини у законодавстві [147, с. 831].

Інші вчені зазначають соціально-економічні, глибокі кризові явища в економіці, розрив господарських зв'язків, тощо; політичні, відсутність жорсткого контролю з боку державного апарату за обліком і розподілом національного багатства, незадовільна робота контролюючих органів тощо; правові, прогалини у законодавстві, відсутність у законодавстві дійових заходів боротьби з цим явищем тощо; інші проблеми, що виникають у суспільстві, зокрема перебудова соціальних цінностей та зменшення значення кримінально-правової заборони. Поза цим, необхідно зауважити, що на сучасному етапі спостерігається падіння духовності, моральної культури, що посилюється відсутністю конструктивної ідеології у зв'язку з чим посилюються споживацькі відносини, жадоба до накопичення речей, збідніє внутрішній світ [147, 831]. Говорячи про незаконні заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими пристроями, варто звернути увагу на те, що суттєвим недоліком та детермінантом цих посягань є відсутність чіткого нормативно-правового регулювання цивільного обігу зброї в нашій країні, про що

говорилося в попередньому Розділі дослідження. Ці недоліки призводять до деформації суспільної свідомості, до виникнення уявлення про вседозволеність, безкарність при вчиненні таких кримінальних правопорушень.

Значна негативна роль у формуванні суспільної свідомості, уявлень і стереотипів уседозволеності, влади грошей, романтизму кримінального способу життя тощо особливо в підлітків і молоді належить засобам масової інформації. На сьогодні успішне функціонування вказаних засобів, незалежно від аудиторії, статусу й спрямованості віщання, змісту й форми повідомлень, засноване на задоволенні споживчого попиту у вигляді продукції насильницько-кримінального характеру. У результаті успішної реалізації прагнення засобів масової інформації задовольнити такий попит з метою отримання прибутку в населення формується зневажливе ставлення до законослухняної, правомірної поведінки, усталюється думка про нормальність кримінального способу життя [147, с. 832]. Так, наприклад, розповсюдження фільмів та інших відеоматеріалів у мережі Інтернет та на телебаченні стосовно використання зброї для вирішення будь-яких конфліктів, для самозахисту від протиправних посягань, для підтримки авторитету, в решті решт, призводить до формування у молоді думок антигромадської спрямованості та виникненню потреби у володінні зброєю. У цьому випадку, за неможливості отримати зброю законним шляхом, такі особи можуть наважитися на вчинення злочину – зокрема, незаконного заволодіння вогнепальною зброєю.

Доцільно зазначити, що проблема детермінації злочинності є одним із найскладніших питань у кримінологічній науці, яке й раніше, і на сьогодні залишається дискусійним. Найвагоміші дослідження, які перевірені роками, відносно причинності дає саме філософія, яка розглядає причинність у троякому значенні. Філософія вивчає детермінізм як вчення про закономірний, необхідний зв'язок усіх подій і явищ та їх причинної обумовленості і тлумачить причинність як одну з форм загальної взаємозалежності явищ об'єктивного світу, оскільки будь-яке явище зумовлено конкретною причиною [147, с. 832].

Під механізмом конкретного злочину можна розуміти ідеальну модель взаємодії особистості і зовнішнього середовища, результатом якої стало вчинення злочину. Розглядаючи детермінанти озброєної злочинності, В. Робак визначив детермінанти насильницької злочинності проти життя та здоров'я особи, оскільки, на його погляд, криміногенні чинники зазначеної категорії злочинів є подібними до чинників озброєної злочинності. Визначаючи криміногенні чинники, які детермінують насильницькі злочини проти життя і здоров'я особи, їх розподіляють за допомогою такої класифікації, що дозволяє об'єднати зазначені злочини у чотири групи: сімейно-побутові; ситуаційні; ті, що завчасно плануються; патологічні. На підставі аналізу чинників насильницької злочинності можна виокремити й інші детермінанти озброєної злочинності. В якості безпосередніх детермінант озброєної злочинності можна виокремити наступні: психологічні аспекти озброєного злочинця; наявність дуже слабкого контролю з боку держави за обігом вогнепальної зброї. Держава в особі відповідних державних органів повинна вести систематичний облік і контроль вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до нього. На його думку, необхідно сприяти належному регулюванню обігу вогнепальної зброї та боєприпасів, як шляхом удосконалення чинного законодавства у цій сфері, так і діяльності відповідних державних та правоохоронних органів, посилювання контролю відповідальності посадових осіб тощо [147, с. 834].

Говорячи про особливу суспільну небезпеку незаконного обігу зброї, важливо звернути увагу на те, що вона полягає, перш за все, у створенні необхідних умов для вчинення інших тяжких та особливо тяжких злочинів, а також у зростанні збройної злочинності взагалі. Крім того, величезну роль відіграє таке явище, як латентність незаконного обігу зброї. Нестабільність суспільства, виникнення регіональних конфліктів безпосередньо призводить до збільшення кількості злочинів, пов'язаних з незаконним обігом зброї. Найбільш поширеними джерелами надходження зброї в незаконний обіг є об'єкти її зберігання і виробництва. За загальним правилом, до числа таких об'єктів

відносять військові частини, організації військово-промислового комплексу, підприємства, що виробляють зброю, органи внутрішніх справ і підрозділи внутрішніх військ. Також нерідкі випадки появи зброї в незаконному обігу в результаті її втрати законними власниками. Так, за даними МВС України, у період з 1 квітня 2014 року до 1 січня 2017 року було викрадено 13361 одиниць зброї. Крім того, зареєстровано 6807 злочинів, пов'язаних з незаконним обігом зброї [27].

Розглянемо сучасні фактори детермінації викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем (стаття 262 КК України). Одразу слід зазначити, що у випадках, коли для вирішення питання про те, чи є відповідні предмети зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями або радіоактивними матеріалами, а також для з'ясування їх придатності до використання за цільовим призначенням потрібні спеціальні знання, у провадженнях призначають експертизу з проведенням її у відповідних експертних установах. Для з'ясування лише придатності предмета до використання за цільовим призначенням достатньо участі спеціаліста [144].

Варто звернути увагу на основні умови, що сприяють незаконному обігу зброї. До них, серед іншого, відносяться: недостатнє укріплення кордонів України; наявність збройного конфлікту на сході країни; зниження рівня службової та виробничої дисципліни на підприємствах та об'єктах, залучених в обіг зброї; слабка технічна захищеність подібних об'єктів; ослаблення жорсткого державного контролю за транспортуванням та перевезенням оптових партій зброї і боєприпасів; погіршення загальної криміногенної ситуації в країні, пов'язаної, перш за все, з проявами організованої злочинності і зростанням насильницьких злочинів; низька ефективність функціонування державної системи виявлення та припинення каналів незаконного обігу зброї у зв'язку з їх слабкою матеріально-технічною базою; недоліки в законодавчих та відомчих нормативних актах; прорахунки в організації діяльності ліцензійно-

дозвільних підрозділів органів внутрішніх справ; слабка взаємодія між різними службами органів внутрішніх справ у забезпеченні контролю за обігом зброї; недостатнє фінансування військ та військових формувань (не забезпечується в повній мірі належне умова зберігання зброї і боєприпасів); значна кількість місць зберігання зброї не відповідає встановленим технічним вимогам, що, в свою чергу, полегшує проникнення в них сторонніх осіб; зберігання зброї в непристосованих для цієї мети приміщеннях; нестача пожежної техніки та пожежної сигналізації, а також значної кількості технічних засобів захисту [96 с. 254-257].

Велика кількість зброї викрадається з самих підприємств, які виробляють цю зброю. Тож не дивно, що в містах, в яких розташовані підприємства-виробники зброї, зростає кількість злочинів, пов'язаних з розкраданням деталей стрілецької зброї з наступним її складанням. Крім того, значна частина зброї, яка перебуває в незаконному обігу, виготовляється кустарно. Останнім часом кустарне виготовлення зброї характеризується підвищенням майстерності виробників, застосуванням різних високоякісних технологій, а також вдосконаленням зразків вироблених предметів. Подібні злочини, як правило, вчиняються організованими групами осіб [96, с. 254-257].

Якщо говорити про суб'єктивні причини, що сприяють незаконному обігу зброї, то основними з них можна виділити прояв існуючих у окремих осіб негативних морально-психологічних якостей антигромадської установки особистості; недолік контролю за озброєнням; недоліки в роботі з підбору кадрів осіб, відповідальних за збереження зброї; недоліки у виконанні своїх обов'язків військовослужбовцями, відповідальними за збереження озброєння; порушення військовослужбовцями правил здійснення охорони складів, арсеналів і баз [90, с. 305-307; 96, с. 254-257].

Проведений кримінологічний аналіз злочинів, пов'язаних з незаконним обігом зброї, надає підстави стверджувати, що до основних причин та умов зростання на сьогодні їх кількості слід віднести політичну нестабільність та економічну кризу в державі, які супроводжуються широкомасштабною

корупцію та руйнуванням системи підготовки, підбору та розстановки кадрів. Наслідком цих чинників є зниження кваліфікації керівників та фахівців у різних соціальних сферах, падіння військової та державної дисципліни, ослаблення державного контролю, розкрадання зі складів та незаконний вивіз зброї з місць проведення бойових дій, широке залучення зброї в кримінальний обіг тощо. Наявний збройний конфлікт у країні, зростання злочинності, почуття незахищеності переважної частини населення й невіра в здатність і бажання державних органів захистити її, стимулює як легальне, так і нелегальне придбання зброї, у тому числі і з метою самозахисту [157, с. 256].

Численні дослідження кримінологів свідчать про те, що фактори, які детермінують злочинність, різняться між собою не тільки за ступенем криміногенної дії на злочинність, а й за своїм характером. У цьому сенсі розрізняють:

- фактори економічного характеру – панівні галузі господарства, джерела інвестицій, стан бюджету, співвідношення бюджету, його доходної та витратної частин, хід приватизації, рівень розвитку малого та середнього підприємництва, зайнятість населення тощо;

- фактори соціального характеру – життєвий рівень населення, забезпеченість населення товарами, житлом, послугами, рівень доходів, якість медичного забезпечення та ін.;

- фактори соціально-культурного характеру – освітній рівень населення, забезпеченість культурними, спортивними установами, звичаї, традиції, стереотипи поведінки, які обумовлені етнопсихологічними, національними, релігійними, історичними та іншими особливостями;

- фактори соціально-демографічного характеру – чисельність та щільність населення, темпи росту чи зниження чисельності населення, статевовіковий та національний склад, співвідношення груп населення за соціально-професійним та сімейним станом, розмір території, функціональні ознаки населення, міграція тощо;

– стан соціального контролю за протиправною поведінкою населення, ефективність правоохоронної діяльності [110, с. 150–153].

Спробуємо класифікувати детермінанти незаконних заволодінь вогнепальною зброєю, вибуховими речовинами, бойовими припасами саме за таким критерієм характером власне детермінант, або причин:

– фактори економічного характеру – на аналізовані злочини такі фактори мають незначний вплив, можна виділити лише приватизаційні процеси та ймовірну можливість вчинення таких злочинів службовими особами шляхом використання службового становища, однак вивчення судової практики та архівних матеріалів кримінальних проваджень не знайшли підтвердження цієї тези. Водночас, неможна не передбачати ймовірну латентність таких злочинів. Крім того, фактором економічного характеру можна вважати так званий «тіньовий» сектор економіки як одна з причин незаконного обігу зброї взагалі;

– фактори соціального характеру – як визначалося вище, ці фактори визначають соціальний рівень населення. Звичайно, їхній вплив значно змінює стан і динаміку незаконних заволодінь вогнепальною зброєю, вибуховими речовинами, бойовими припасами. Адже відповідно до статистичних відомостей та матеріалів вивчення архівних кримінальних проваджень, саме корисливий мотив зустрічається найчастіше при вчиненні цього злочину. Якби певні прошарки населення не відчували нестачу матеріальних ресурсів для виживання, можливо, не мали б наміру вчиняти цей злочин;

– фактори соціально-культурного характеру також мають вплив на вчинення таких злочинів. Інтернет ресурси та ЗМІ часто пропагандують позицію, відповідно до якої вважається «модно» мати вогнепальну зброю, тому це може впливати на вчинення незаконних заволодінь вогнепальною зброєю, вибуховими речовинами, бойовими припасами;

– фактори політико-правового характеру. Ми вважаємо, що сьогодні їхній вплив чи не найважливіший. Саме військові протистояння, наявність великої кількості зброї у населення, відсутність законодавчого закріплення обігу зброї в нашій країні найбільше впливають на ці злочини;

– стан соціального контролю за протиправною поведінкою населення, ефективність правоохоронної діяльності – такі фактори також мають місце, адже рівень розкриття цих злочинів, як вже зазначалося, залишається дуже низьким, і злочинці вірять у свою безкарність.

Крім того, до умов, які сприяють вчиненню цих злочинів слід віднести:

- упущення в оперативно-розшуковій роботі, слабкий контроль за особами, які мали бути в полі зору поліції (раніше засуджені, колишні учасники бойових дій та ін.);

- недоліки в роботі слідчо-оперативних груп зі своєчасного розслідування таких злочинів, що дає можливість злочинцям тривалий час залишатися безкарними;

- недостатня робота зі створення обстановки, яка переконувала б морально нестійких осіб у тому, що участь у незаконних заволодіннях вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами – це злочин, за який вони можуть бути притягнуті до відповідальності;

- неналежна взаємодія з іншими державними органами, закладами та установами (зокрема військкоматами), ЗМІ, органами місцевого самоврядування та громадськістю;

- упущення в організації роботи зі своєчасного і якісного реагування на отриману інформацію або скоєний злочин.

Указаний перелік не є вичерпним. Знання цих недоліків дає можливість перегляду організаційних питань щодо запобігання злочинам, а також дозволяє ставити більш конкретні завдання силам, які є в розпорядженні працівників поліції і, передусім, удосконалити контроль за їх виконанням [157, с. 259].

Варто розглянути архівні матеріали кримінального провадження у справі за обвинуваченням гр. А у вчиненні злочину, передбаченого ч.1 ст.262 КК України. Цей випадок є одним із наочних прикладів детермінації вищеперерахованих причин та умов вчинення аналізованих кримінальних правопорушень. Для повноти розуміння фабули вчиненого наведемо скорочений варіант вироку суду. Так, відповідно до отриманих даних, у

вчиненні цього злочину обвинувачувався працівник правоохоронних органів, учасник АТО. Так, за версією обвинувачення, в період з 18.11.2014 по 06.04.2015 під час несення служби з охорони громадського порядку на блокпосту «Лисичанськ-Артемівськ», що був розташований на виїзді із м. Лисичанська на перехресті вул. Бахмутська м. Лисичанська та автошляху сполученням с. Малорязанцеве - с. Білогорівка Попаснянського району Луганської області, гр. А виявив на території блокпосту необліковані бойові припаси – патрони калібром 5,45 мм. до автоматичної зброї в кількості 88 штук, що були залишені військовослужбовцями, які несли службу на вказаному блокпосту у другій половині 2014 року, та вирішив їх привласнити і не повертати володільцю чи передавати на облік до сектору озброєнь ГУМВС України в Луганській області. Вказаними бойовими припасами – патронами калібру 5,45 мм. в кількості 88 штук гр. А, за версією обвинувачення, незаконно розпорядився на власний розсуд, а саме спорядив додатково придбані ним магазини до автомату Калашникова та носив під час несення служби на блокпосту «Лисичанськ-Артемівськ» та перебування у місті Лисичанську. 06.04.2015 гр. А незаконно перевіз привласнені ним бойові припаси – патрони калібром 5,45 мм. в кількості 88 штук за місцем свого мешкання, де зберігав їх без передбаченого законом дозволу до 15.04.2015 [22].

15.04.2015 під час перебування гр. А на лікарняному, в ході проведення обшуку за місцем його мешкання, виявлено та вилучено бойові припаси – патрони калібром 5,45 мм. у кількості 208 штук до автомату Калашникова АК-74, калібру 5,45 мм., із яких 120 патронів гр. А отримав 15.07.2014 у Старобільському МВ ГУМВС України в Луганській області та які він отримав і зберігав у відповідності до Закону України «Про міліцію» [137](чинному на той момент) та у порядку визначеному Інструкцією із забезпечення контролю за обліком, зберіганням, видачою й прийманням вогнепальної зброї, боєприпасів до неї та спеціальних засобів у чергових частинах органів та підрозділів внутрішніх справ України та 88 патронів калібру 5,45 мм., які він виявив на

території блокпосту «Лисичанськ-Артемівськ» у м. Лисичанську під час несення служби та привласнив [22].

Відповідно до висновку експерта № 184 від 26.05.2015, патрони, вилучені 15.04.2015 під час обшуку квартири, де мешкає гр. А, в кількості 208 штук, є боєприпасами - 5,45 мм. проміжними патронами зразка 1974 року. Ці патрони призначені для стрільби із наступної військової стрілецької зброї: автомати АК-74; АКС-74; АКС-74У; ручний кулемет РПК-74, їхні модифікації. Виготовлені патрони промисловим способом. Патрони до стрільби придатні і знаходяться в справному стані. Крім того, Постановою Верховної Ради України від 17.06.1992 № 2471-XII «Про право власності на окремі види майна» [143] визначено, що боєприпаси не можуть перебувати у власності громадян. Пунктами 1-4, 9 Положення про дозвільну систему, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12.10.1992 № 576 [129], та Інструкцією про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів, затвердженої наказом МВС України від 21.08.1998 № 622 [134; 133], визначено, що придбання, зберігання та використання вогнепальної зброї, боєприпасів до зброї здійснюється лише на підставі спеціальних дозволів [22].

Зі свого боку, допитаний в судовому засіданні обвинувачений гр. А свою вину у вчиненні кримінальних правопорушень, інкримінованих йому в провину прокурором, не визнав. Суду пояснив, що всю зброю і боєприпаси, як табельну він отримав законно, як атестований працівник міліції відповідно до Закону України «Про міліцію» [137], маючи дозвіл на носіння та зберігання вогнепальної зброї та боєприпасів до неї. 15 липня 2014 року він, перебуваючи на посаді заступника начальника Краснодонського МВ ГУМВС в Луганській області, у черговій частині Старобільського РВ ГУМВС в Луганській області отримав на постійне зберігання автомат АК- 74 та 120 патронів до нього

калібру 5,45(4 магазина заряджених 30 патронами), а також штик-ніж, про що було зроблено запис в журналі видачі зброї у черговій частині Старобільського РВ ГУМВС, а у березні 2015 року 88 патронів, які він, як старший блокпосту, отримав на блок-пост «Лисичанськ-Артемівськ», зарядив для посилення боєкомплекту, оскільки була загроза прориву та нападу диверсійної розвідувальної групи незаконних збройних формувань. Відповідаючи на запитання прокурора, гр. А зазначив, що ним, як старшим блок-поста «Лисичанськ-Артемівськ» отримувався цинк для посилення боєкомплектів у кількості 1080 штук, в результаті чого він посилив свій боєкомплект, а також з цією ж метою видавав патрони іншим співробітникам, що знаходились на блокпосту, які після зміни повертали боєприпаси до цинку, а він був там постійно, оскільки після призначення у березні 2015 року був старшим вказаного блок-посту. Відомості про отримання на блок-пості набоїв з цинку записувались до зошиту, однак не завжди, іноді патрони видавались так, без будь-якої фіксації, чому цей зошит не виявили йому, не відомо. Також на блок-посту була необлікована зброя та боєприпаси, які залишили добровольчі батальйони, зокрема «Луганськ-1», а також було необліковане озброєння, яке безпосередньо привозили на блок-пост керівництво ГУМВС, для посилення боєкомплектів. Необліковані патрони були у відрах, вони стояли і біля вагончику, і у вагончиках, конкретного місця зберігання не було, за них ніхто не відповідав. При отриманні ним у Старобільському РВ ГУМВС 4-х магазинів до АК, які там знаходились патрони, якого калібру та з якою кулею, він не бачив і в журналі видачі ці відомості не відображались. У березні 2015 року патрони у цинку знаходились насипом. Співробітники посилювали боєкомплект, а потім здавали їх назад у цинк, однак ніхто патрони не рахував і не відслідковував, які саме патрони були повернуті до цинку, чи бронебійні, чи звичайні. До цього озброєння мали всі вільний доступ, оскільки всі довіряли один одному. 06.04.2015 року, коли він знаходився на блок-посту о 07 годині ранку, йому зателефонував заступник начальника, та повідомив що, генерал відправляє його до Станиці Луганської і на блок-пост він повернеться через

тиждень. На його запитання, що робити з озброєнням, заступник начальника сказав не турбуватися, оскільки там залишиться гр. Б. По приїзду додому у нього заболіла спина і він звернувся до лікарні. Це був останній день його служби на блок-посту «Лисичанськ- Артемівськ». Стосовно озброєння з гр. Б не спілкувався. Після цього ніхто патрони не рахував. Не робили цього і при перевірці, що підтвердив в судовому засіданні свідок гр. Б. На блок-пості у них була написана розписка про отримання зброї та бойових припасів, що знаходились на блок-пості, без дати, на всякий випадок. Він писав розписку наприкінці 2014 року перед новим роком, оскільки після цього був направлений на службу на інший блок-пост, а потім у березні 2015 року знову заступив на службу на блок-пост «Лисичанськ - Артемівськ». Відповідаючи на запитання захисту зазначив, що при отриманні боєприпасів він не звіряв тип і номери патронів та їх виробника, і ніхто такого не робив. Патрони використовувались лише для несення служби, оскільки ситуація була нестабільна. Що стосується обшуку у квартирі, то він добровільно надав співробітникам правоохоронних органів мішок, що зберігався у нього у сейфі, в якому знаходились патрони у магазинах у кількості 208 штук, автомат Калашникова, ПМ та штик ніж, які він зберігав у себе вдома як табельну зброю та бойові припаси, видані йому за обставин, викладених вище, на постійне зберігання. Участі у обшуку він не приймав. Йому вручили копію протоколу. Зброю та боєприпаси, коли він був на вихідному, зберігав за місцем свого мешкання, оскільки вони були видані йому на постійне зберігання. На момент проведення обшуку він був на лікарняному, а тому зброя і боєприпаси знаходились у нього за місцем проживання. Всі 208 патронів, які він надав співробітникам міліції, знаходились у магазинах у розгрузці, у сейфі, в тому числі і патрони, які він взяв з цинку для посилення боєкомплекту. Ніякого злочинного умислу він не мав, оскільки мав дозвіл на право носіння та зберігання зброї і бойових припасів, і взяв патрони з цинку, що були отримані ним під особисту відповідальність, тільки для посилення боєкомплекту і лише у разі нападу зі сторони незаконних збройних формувань мав би намір їх використати.

На думку суду, вказані прокурором свідки не підтвердили ані наявності об'єктивної сторони інкримінованих гр. А злочинів, ані наявності прямого злочинного умислу у гр. А на привласнення бойових припасів без передбаченого законом дозволу. Крім того, суд зазначив, що стороною обвинувачення на підтвердження версії, викладеної у обвинувальному акті, жодного доказу, щодо встановлення володільця патронів, які нібито привласнив обвинувачений, надано не було. Тому вироком суду було визнано невинуватим у пред'явленому йому обвинуваченні та виправдано за недоведеністю в його діянні складу кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 262 КК України [22]. Вказаний приклад варто доповнити деякими зауваженнями. По-перше, розглянуті вище чинники, пов'язані із тривалим військовим конфліктом на сході нашої країни, призводять до того, що у військових формуваннях порушуються правила зберігання бойових припасів, що звичайно може призводити до вчинення злочинів. Зі слів підсудного та свідків, набої до автомату Калашникова зберігалися на блок-посту у звичайних відрах, та на момент документування діяльності підозрюваного їхній облік не вівся. Крім того, по-друге, неофіційні джерела (ЗМІ, Інтернет ресурси) свідчать про розповсюдження незаконного обігу зброї на територіях, прилеглих до лінії розмежування. Це пов'язане, насамперед, із широким використанням зброї на цій території, а також із загрозою життя та здоров'я мешканців з боку незаконних формувань та необхідністю у зв'язку з цим шукати шляхи придбання вогнепальної зброї та бойових припасів з метою самозахисту.

Говорячи про детермінанти незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, варто згадати про так званий «міграційний чинник». В Україну приїздить багато різних категорій осіб із власними, індивідуально визначеними цілями. Кримінологічний інтерес становлять ті з них, які здійснюють певний вплив на стан злочинності в державі. Серед таких мігрантів деякі прямують до родичів, друзів, на відпочинок чи у справах. Та за деяких обставин такі іммігранти або стають «заручниками» певних ситуацій, або у своїй поведінці не дотримуються норм

українського законодавства (стають учасниками дорожньо-транспортних пригод із кримінально-правовими наслідками, неможливість утримання від вживання наркотиків або спокуси такого вживання, нездатність контролювати свою поведінку внаслідок, наприклад, споживання алкогольних напоїв тощо). Інші особи (переважно нелегальні мігранти) обирають Україну як транзитну державу на шляху прямування до РФ або країн Західної Європи. А певна частина таких іммігрантів, прибувши в Україну, залишається тут на постійне (або довгострокове) місце проживання як легально, так і нелегально. Окрему категорію мігрантів становлять особи, що опинилися у тяжкому матеріальному становищі у себе на батьківщині та не мають перспектив на покращення життя в умовах, які там склалися. Такі мігранти залишають державу свого походження і намагаються не повертатися навіть у разі набуття статусу нелегального мігранта в державі перебування. До того ж, велика кількість саме цієї категорії іммігрантів для вирішення своїх проблем обирає шлях нелегальної міграції. Викликає занепокоєння й імміграція осіб, яка має яскраво виражений кримінальний характер, – кримінальна міграція, яку можна визначити як соціальне, відносно масове, суспільно небезпечне явище, яке виражається в територіальному переміщенні осіб з метою учинення злочинів, а також переміщенні кримінальних технологій через кордони тих чи інших територій. Одним із видів кримінальної міграції є виїзд із країни перебування з метою ухилення від кримінальної відповідальності. Тобто певна частина осіб, які прибувають на територію України, мають за плечима певну «кримінальну історію» (у разі, якщо метою їх приїзду було ухилення від кримінальної відповідальності в іншій державі) чи «передісторію» (якщо головним спонуканням до приїзду на територію України було здійснення злочинної діяльності) [58, с. 237].

Причинами збільшення кількості злочинів у сфері незаконного обігу зброї можуть виявлятися такі фонові явища, як: відсутність роботи у внутрішньо переміщених осіб; відсутність належного житла та житлових умов; психологічний стрес через адаптацію до нових реалій та втрату усталеного

способу життя; відсутність належної фінансової підтримки з боку держави; неякісність соціальних послуг; зростання міжнаціональної напруженості, виникнення конфліктів між місцевим населенням та внутрішньо переміщеними особами тощо. До того ж слід ураховувати й такі чинники, що призводять до подібного роду ситуацій, як: зростаюча психологічна напруженість, соціальна дезорганізація, некомфортність нових житлових умов, різність регіональних культур і субкультур, протилежні політичні погляди тощо. За даними Регіонального представництва ООН у справах біженців, на підконтрольній Україні території станом на 10 липня 2015 р. взято на облік 1 382 000 тис. переселенців із Донбасу та Криму. Такі дані оприлюднила Організація Об'єднаних Націй на своїй сторінці у Twitter. За оперативними даними Державної служби з надзвичайних ситуацій, станом на 13 липня 2015 р. із тимчасово окупованої території та районів проведення антитерористичної операції до інших регіонів переселено понад 900 тис. осіб. Зазначається, що найбільше внутрішньо переміщених осіб розміщено в Луганській, Харківській, Донецькій, Дніпропетровській, Запорізькій, Київській областях та у місті Києві. Найменша кількість розселених наявна у Тернопільській, Чернівецькій, Івано-Франківській, Рівненській, Закарпатській та Волинській областях. Згідно зі статистичними даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, станом на 14 серпня 2015 р. на території України було виявлено вже 1 438 000 тис. внутрішньо переміщених осіб [169, с. 267].

Згідно зі звітом, більшість внутрішньо переміщених осіб проживають у приватному секторі (близько 80 %). Це означає, що вони перебувають у родичів, друзів, живуть в інших приймаючих сім'ях або в орендованих приміщеннях. Решта живе у різних місцях компактного проживання (так звані модульні містечка). Деякі місця компактного проживання переселенців створені спонтанно релігійними або громадськими групами чи навіть щедрими приватними особами; інші місця проживання організовані обласною чи муніципальною владою в державних і приватних приміщеннях. Відкритим залишається питання фінансування тимчасового проживання внутрішньо

переміщених осіб. В окремих регіонах, особливо у великих містах, обласні органи влади повідомляють про зростаючу неспроможність розміщення внутрішньо переміщених осіб через брак коштів. У відповідності до оцінок Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, 10 % внутрішньо переміщених осіб мешкають у місцях компактного проживання, що не придатні для проживання в зимовий період. Тривожним є те, що деякі внутрішньо переміщені особи, зокрема жінки та діти, вважають за необхідне повернутися до регіонів, які залишаються дуже небезпечними, як, наприклад, Дебальцеве, тому що більше їхати їм нема куди. Внутрішньо переміщені особи, котрі лишилися проживати у приватному секторі, також повідомляють про проблеми, з якими їм довелося стикнутися (намагання не зловживати гостинністю хазяїв, вимушені постійні переїзди від одних знайомих до інших, що унеможлиблює освоєння на новій території; виникнення сварок та конфліктів між близькими людьми; деколи несприйняття толерантно культури й політичних поглядів населення регіону та ін.) [169, с. 269].

Підсумовуючи, зазначимо, що існує безліч позицій вчених на можливості класифікації детермінант злочинів. Ми в дослідженні виділяємо такі види факторів детермінації незаконних заволодінь вогнепальною зброєю, вибуховими речовинами, бойовими припасами:

- фактори економічного характеру (на аналізовані злочини такі фактори мають незначний вплив, можна виділити лише приватизаційні процеси та ймовірну можливість вчинення таких злочинів службовими особами шляхом використання службового становища, однак вивчення судової практики та архівних матеріалів кримінальних проваджень не знайшли підтвердження цієї тези. Водночас, неможна не передбачати ймовірну латентність таких злочинів. Крім того, фактором економічного характеру можна вважати так званий «тіньовий» сектор економіки як одна з причин незаконного обігу зброї взагалі);
- фактори соціального характеру (як визначалося вище, ці фактори визначають соціальний рівень населення. Звичайно, їхній вплив значно змінює стан і динаміку незаконних заволодінь вогнепальною зброєю, вибуховими

речовинами, бойовими припасами. Адже відповідно до статистичних відомостей та матеріалів вивчення архівних кримінальних проваджень, саме корисливий мотив зустрічається найчастіше при вчиненні цього злочину. Якби певні прошарки населення не відчували нестачу матеріальних ресурсів для виживання, можливо, не мали б наміру вчиняти цей злочин. Крім того, сюди ж можна віднести міграційні процеси);

- фактори соціально-культурного характеру (вони також мають вплив на вчинення таких злочинів. Інтернет ресурси та ЗМІ часто пропагандують позицію, відповідно до якої вважається «модно» мати вогнепальну зброю, тому це може впливати на вчинення незаконних заволодінь вогнепальною зброєю, вибуховими речовинами, бойовими припасами);

- фактори політико-правового характеру (ми вважаємо, що сьогодні їхній вплив и не найважливіший. Саме військові протистояння, наявність великої кількості зброї у населення, відсутність законодавчого закріплення обігу зброї в нашій країні найбільше впливають на ці злочини); стан соціального контролю за протиправною поведінкою населення, ефективність правоохоронної діяльності (такі фактори також мають місце, адже рівень розкриття цих злочинів, як вже зазначалося, залишається дуже низьким, і злочинці вірять у свою безкарність).

Висновки до розділу 2

Кримінологічна характеристика злочинності є однією із ключових категорій кримінологічної науки. Говорячи про перший елемент кримінологічної характеристики – кількісні, якісні та кількісно-якісні показники незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, варто звернути увагу на те, що для аналізу цих показників будуть розглядатися різноманітні статистичні відомості, які представлені державними органами: Офісом Генерального прокурора,

Державною судовою адміністрацією України та матеріалами вивчення архівних кримінальних проваджень цієї категорії.

Стан, динаміка та структура – це основні показники злочинності. З моменту зародження кримінології як науки про закономірності злочинної поведінки, які виявляються через вивчення суспільства, кримінологів цікавили територіальні відмінності злочинності, а також залежність кількості та характеру вчинених злочинів від щільності та спрямування економічної діяльності населення певних регіонів.

Нестабільність соціально-економічної сфери суспільства, виникнення міжрегіональних конфліктів безпосередньо призводить до вчинення кримінальних правопорушень у галузі незаконного обігу зброї, у тому числі – незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами.

Дослідження загальних тенденцій незаконного обігу зброї в нашій країні неможливе без звернення уваги на зростання латентності цієї злочинності та збільшення впливу суспільно небезпечних наслідків її на повсякденне життя громадян. Стосовно рівня та динаміки вчинення незаконних заволодінь вогнепальною зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами варто сказати, що протягом останніх років цей показник залишається нестабільним. Порівняно із показником 2015 року, сьогодні ми можемо спостерігати значне зниження кількості зареєстрованих злочинів, кваліфікованих за ст. 262 КК України. Так, зниження кількості облікованих фактів учинення незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, вибуховими речовинами, бойовими припасами у 2019 році порівняно з 2015 роком знизилася приблизно вдвічі. Крім того, у дослідженні звернено увагу на статистичні відомості щодо рівня розкриття цих злочинів – на жаль, він залишається вкрай низьким.

Важливим аспектом є те, що офіційна статистика, як зауважують дослідники цієї проблематики, відображає, насамперед, стан реєстрації кримінальних правопорушень в країні, а ніяк не стан злочинності взагалі. Латентна злочинність має вагомий вплив на статистичну картину і суттєво

змінює відомості про реальну кримінологічну ситуацію, реальні показники злочинності, зокрема, її стан, структуру, характер, динаміку, про розмір і характер завданої шкоди тощо. Стосовно незаконних заволодінь вогнепальною зброєю, вибуховими речовинами, бойовими припасами варто сказати, що значна частина незаконного обігу зброї сьогодні залишається поза увагою вітчизняних правоохоронців.

Стан та динаміка вчинення незаконних заволодінь вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами свідчать про незначне зменшення кількості цих злочинів протягом останніх трьох років. Однак варто звернути увагу на те, що об'єктивно ситуація не змінювалася, крім того, наявна нестабільність соціально-економічної сфери суспільства, а також виникнення міжрегіональних конфліктів, що безпосередньо призводять до вчинення злочинів, пов'язаних з незаконним обігом зброї, у тому числі – незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами. Відповідно до статистичних відомостей, у 2016 році було обліковано 142 кримінальних правопорушення, кваліфікованих за статтею 262 КК України; у 2017 році – 140 (-1%); у 2018 році – 99 (-29%), а у 2019 році – 93 (-6%) [163].

Під особою злочинця в кримінологічній теорії сьогодні розуміється сукупність соціальних та соціально значущих властивостей, зокрема, її поглядів, певних здібностей та інтересів, мотивації, потреб, моральних переконань тощо, а також відносин, які характеризують конкретну особу, що вчинила кримінальне правопорушення, у поєднанні з певними позаособистісними зовнішніми обставинами – властивостями та відносинами навколишнього середовища.

Основні ознаки осіб, які вчинили незаконне заволодіння вогнепальною зброєю, вибуховими речовинами, бойовими припасами, наступні. Найчастіше це чоловіки, громадяни України, віком 29-39 років (67%), які мають загальну середню освіту (80%), не навчаються і не працюють (73%). Крім того, 33% цих

злочинів були вчинені в групі; 65% злочинців раніше вчиняли злочин, а 34% мали не зняту і не погашену судимість на момент вчинення злочину.

В роботі наведено авторську типізацію осіб, які вчинили незаконне заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, а саме наступне розділення їх на групи в залежності від злочинного умислу цих осіб, а також глибини та стійкості у них антигромадської спрямованості:

- особи, які викрадають, вимагають або в інший спосіб незаконно заволодіють вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами для подальшої злочинної діяльності – це професійні злочинці;

- службові особи, які викрадають, вимагають або в інший спосіб незаконного заволодіють вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами з метою подальшого збуту цих предметів шляхом зловживання своїм службовим становищем – це спеціальні суб'єкти аналізованих кримінальних правопорушень;

- особи, які викрадають, вимагають або в інший спосіб незаконного заволодіють вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами з метою подальшого збуту цих предметів – це загальні суб'єкти аналізованих кримінальних правопорушень;

- «випадкові» особи, які викрадають або в інший спосіб незаконного заволодіють вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами у зв'язку з вчиненням крадіжки чи іншого злочину проти власності, коли винна особа не знала про наявність цих предметів та умисел на незаконне заволодіння ними виник під час вчинення іншого злочину – це так звані випадкові злочинці.

Говорячи про особливу суспільну небезпеку незаконного обігу зброї, важливо звернути увагу на те, що вона полягає, перш за все, у створенні необхідних умов для вчинення інших тяжких та особливо тяжких злочинів, а також у зростанні збройної злочинності взагалі. Крім того, величезну роль відіграє таке явище, як латентність незаконного обігу зброї. Нестабільність

суспільства, виникнення регіональних конфліктів безпосередньо призводить до збільшення кількості злочинів, пов'язаних з незаконним обігом зброї. Найбільш поширеними джерелами надходження зброї в незаконний обіг є об'єкти її зберігання і виробництва. За загальним правилом, до числа таких об'єктів відносять військові частини, організації військово-промислового комплексу, підприємства, що виробляють зброю, органи внутрішніх справ і підрозділи внутрішніх військ. Також нерідкі випадки появи зброї в незаконному обігу в результаті її втрати законними власниками.

Існує багато позицій вчених на критерії класифікації детермінант злочинів. Ми в дослідженні виділяємо такі види факторів детермінації незаконних заволодінь вогнепальною зброєю, вибуховими речовинами, бойовими припасами:

- фактори економічного характеру (на аналізовані злочини такі фактори мають незначний вплив, можна виділити лише приватизаційні процеси та ймовірну можливість вчинення таких злочинів службовими особами шляхом використання службового становища, однак вивчення судової практики та архівних матеріалів кримінальних проваджень не знайшли підтвердження цієї тези. Водночас, неможна не передбачати ймовірну латентність таких злочинів. Крім того, фактором економічного характеру можна вважати так званий «тіньовий» сектор економіки як одна з причин незаконного обігу зброї взагалі);

- фактори соціального характеру (як визначалося вище, ці фактори визначають соціальний рівень населення. Звичайно, їхній вплив значно змінює стан і динаміку незаконних заволодінь вогнепальною зброєю, вибуховими речовинами, бойовими припасами. Адже відповідно до статистичних відомостей та матеріалів вивчення архівних кримінальних проваджень, саме корисливий мотив зустрічається найчастіше при вчиненні цього злочину. Якби певні прошарки населення не відчували нестачу матеріальних ресурсів для виживання, можливо, не мали б наміру вчиняти цей злочин. Крім того, сюди ж можна віднести міграційні процеси);

- фактори соціально-культурного характеру (вони також мають вплив на вчинення таких злочинів. Інтернет ресурси та ЗМІ часто пропагандують позицію, відповідно до якої вважається «модно» мати вогнепальну зброю, тому це може впливати на вчинення незаконних заволодінь вогнепальною зброєю, вибуховими речовинами, бойовими припасами);
- фактори політико-правового характеру (ми вважаємо, що сьогодні їхній вплив не найважливіший. Саме військові протистояння, наявність великої кількості зброї у населення, відсутність законодавчого закріплення обігу зброї в нашій країні найбільше впливають на ці злочини);
- стан соціального контролю за протиправною поведінкою населення, ефективність правоохоронної діяльності (такі фактори також мають місце, адже рівень розкриття цих злочинів, як вже зазначалося, залишається дуже низьким, і злочинці вірять у свою безкарність).

Проведений кримінологічний аналіз злочинів, пов'язаних з незаконним обігом зброї, надає підстави стверджувати, що до основних причин та умов зростання на сьогодні їх кількості слід віднести політичну нестабільність та економічну кризу в державі, які супроводжуються широкомасштабною корупцією та руйнуванням системи підготовки, підбору та розстановки кадрів. Наслідком цих чинників є зниження кваліфікації керівників та фахівців у різних соціальних сферах, падіння військової та державної дисципліни, ослаблення державного контролю, розкрадання зі складів та незаконний вивіз зброї з місць проведення бойових дій, широке залучення зброї в кримінальний обіг тощо. Наявний збройний конфлікт у країні, зростання злочинності, почуття незахищеності переважної частини населення й невіра в здатність і бажання державних органів захистити її, стимулює як легальне, так і нелегальне придбання зброї, у тому числі і з метою самозахисту.

РОЗДІЛ 3

ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ НЕЗАКОННОМУ ЗАВОЛОДІННЮ ВОГНЕПАЛЬНОЮ ЗБРОЄЮ, БОЙОВИМИ ПРИПАСАМИ, ВИБУХОВИМИ РЕЧОВИНАМИ

3.1. Перспективи підвищення ефективності загальносоціального запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами

Загальносоціальне запобігання будь-якому виду злочинів не може бути окремим від загальносоціального запобігання злочинності взагалі. Але для визначення заходів, які саме необхідно застосовувати стосовно незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами спочатку необхідно визначитися з термінологією та визначенням певних понять, які використовуються для позначення цієї діяльності. У юридичній літературі й досі має місце дискусія з приводу вживання та використання кримінологічних термінів «попередження злочинності», «профілактика злочинності», «соціальна профілактика», «боротьба зі злочинністю», «війна зі злочинністю», «протидія злочинності», «протистояння злочинності», «контроль злочинності», «регулювання злочинності», «управління злочинністю», «запобігання злочинності», «превенція злочинності», «припинення злочинів» та інших. Щоб уникнути зайвих дискусій і нагромадження термінологічної ієрархії, кримінологи (учені й практики) повинні, як слушно зазначив В. Голіна [30, с. 5; 28], просто домовитися про зміст тих чи інших термінів. Термінологічна точність і конкретизація змісту понять у кримінології не менш важливі, ніж в інших науках [184, с. 408].

О. Ігнатов [55, с. 92–93] вважає, що насамперед слід уникати вживання таких термінів, як «боротьба» та «війна» зі злочинністю, що охоплюють, мабуть, лише одну зі сторін реакції суспільства на злочинність – репресію

людей, які порушили закон. Обґрунтовуючи необхідність вживання терміна «боротьба зі злочинністю» під час позначення взаємовідносин держави, суспільства й злочинності, Н. Карпов [60, с. 140] пише, що термін «боротьба зі злочинністю» передбачає активність діяльності з впливу на неї. А. Долгова [37; 38; 17] зазначає, що для позначення взаємовідносин держави, суспільства й злочинності слід вживати саме термін «боротьба зі злочинністю», оскільки термін «протидія злочинності» не відбиває активної ролі держави й суспільства в боротьбі зі злочинністю, спрямованої не лише на припинення злочинів, а й на запобігання їм [184, с. 409].

Під боротьбою зі злочинністю В. Бондренков та В. Знікін [16, с. 18; 50; 51] розуміють виявлення, попередження, припинення, розкриття й розслідування злочинів, на що в сучасний період націлені оперативні співробітники правоохоронних органів. Вважаємо, що недопустимо вживати такі терміни, як «війна зі злочинністю» та «боротьба зі злочинністю» (наскільки б ці вислови не відбивали активної діяльності державних органів у цьому напрямі), внаслідок того, що тоді мова велася би про переможців і переможених, а це не допустимо в юриспруденції в цілому та в кримінології зокрема. Мова має йти про силу, яка протидіятиме іншій силі – злочинній [184, с. 409].

Протидія злочинності, на думку О. Шинальського [191, с. 99; 192], включає всі засоби й методи впливу на злочинність, до яких належать такі: загальнодержавні засоби економічного, політичного й виховного порядку, які безпосередньо не спрямовані на протидію злочинності, проте справляють на неї суттєвий вплив; засоби законодавчого, правового порядку, що визначають основні напрями, які поєднують переконання й примус у протидії злочинності; діяльність державних органів, громадських організацій, органів кримінальної юстиції з виявлення причин та умов вчинення конкретних злочинів і вжиття засобів щодо їх усунення; безпосередня, постійна й послідовна робота органів кримінальної юстиції з розкриття злочинів, розслідування розгляду кримінальних справ, виправлення осіб, які вчинили злочини, нагляд за особами,

звільненими з місць позбавлення волі; проведення розшукових та оперативно-розшукових заходів, зумовлених ситуацією, що склалася [184, с. 409].

О. Шостко [193, с. 163] слушно зауважує, що на сьогодні в європейських країнах впроваджується комплексний (інтеграційний) підхід, що поєднує запобіжні й репресивні заходи, які й охоплюються терміном «протидія». Протидію злочинності обґрунтовано розглядають як загальне родове поняття, що охоплює діяльність, спрямовану на мінімізацію протиріч і чинників, які породжують або сприяють злочинності, на зменшення кількості окремих видів злочинів шляхом недопущення їх вчинення на різних стадіях злочинної поведінки (заходи запобігання злочинності), а також адекватні заходи реагування на вже вчинені злочини (репресивний підхід) [184, с. 409].

Кримінальне покарання, як констатує О. Костенко [71, с. 281], може відіграти свою справжню, тобто природну, роль лише в сполученні з конкуренцією відповідно до формули «конкуренція + репресія». Для подолання криміналізму в Україні повинна бути створена нова модель протидії злочинності. Концепція цієї моделі обґрунтовується тим, що злочинність – це вияв сваволі людей, яка виникає там і тоді, де й коли не діє ринок як форма соціального обміну, що має властивість узгоджувати людську волю з природними законами суспільного життя. Причому ця властивість є лише в справжнього (природного) ринку, коли вигідно бути чесним. О. Костенко пропонує класифікувати засоби протидії злочинності в такий спосіб:

1. Безпосередні засоби – засоби протидії злочинності: а) репресія, тобто те, що втримує за допомогою страху кари вияв свободи волі людини, яка має форму сваволі, у вигляді злочину; б) конкуренція, тобто те, що, пристосовуючи людину до природи, рятує її свободу волі від форми соціопатизуючої (криміногенної) сваволі та надає їй форму несваволі, виявом якої є добродійна поведінка.

2. Опосередковані засоби – засоби підвищення ефективності засобів протидії злочинності шляхом зміни індивідуальності людини, тобто її

фізіологічних і психологічних властивостей (виховні, медичні тощо) [71, с. 268–270, 281, 324].

За словами В. Сташиса [164, с. 167], саме покарання виступає необхідним засобом охорони суспільства від злочинних посягань. Виконання зазначеної ролі здійснюється як за допомогою загрози покарання, яка міститься в санкції будь-якої кримінально-правової норми Особливої частини Кримінального кодексу України, так і шляхом його реалізації, тобто примусового впливу на осіб, уже визнаних винними у вчиненні злочину [184, с. 410].

Як справедливо зазначає Я. Соловій [161, с. 14–18], злочинність є первинною, її існування породжує й виправдовує інститут покарання, безпосереднім і головним призначенням якого є боротьба зі злочинністю, її запобігання та хоча б часткове зменшення. Планомірна протидія злочинності, на думку В. Голіни [30, с. 182], пов'язується з кримінологічною політикою та розглядається як складова частина державної соціальної політики, яка на основі Конституції України та інтегрованих кримінологічною наукою знань визначає основні методологічні засади й шляхи, якими керується держава та її інституції під час здійснення нерепресивної протидії злочинності та її проявам. Кримінологічна політика є не лише сукупністю упорядкованих заходів, а й, образно кажучи, ідеологічним генератором, який підвищує запобіжну «напругу» в суспільстві, формує в ньому соціальну толерантність і повагу до соціальних цінностей, сприяє накопиченню в суспільних відносинах так званого «соціального капіталу» (громадський правопорядок, довіра, чесність, порядність тощо). Здійснення кримінологічної політики – це складова частина ідейно-політичної та економічної доктрини уряду, за виконання якої він несе політичну відповідальність. У нас, як констатує В. Голіна [30, с. 185], за останні 15 років було прийнято 4 комплексні програми запобігання злочинності в країні (називалися вони по-різному), проте жодного разу ніде й ніхто не звітував про результати їх виконання [184, с. 411].

Під час зіставлення різних точок зору з приводу використання термінів «боротьба», «протидія», «запобігання», «війна» тощо ми вважаємо найбільш

вдалим визначення впливу на злочинність та пропонуємо вживати дефініцію «протидія злочинності». Оскільки саме цей термін можна розглядати і в кримінологічному, і в кримінально-правовому аспекті. До змісту «протидія злочинності», як слушно зауважує О. Костенко, входять дві важливі складові: запобігання злочинності та покарання за злочин [184, с. 407-413]. З огляду на це протидія незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами має здійснюватися за формулою «запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами + покарання за вже вчинені такі злочинні діяння». В цьому підрозділі дослідження будуть розглянуті заходи запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами на загальносоціальному рівні [184, с. 407-413].

Аналіз законодавства України та наукових джерел щодо різних аспектів запобігання злочинам свідчить про те, що і законодавець, і науковці поряд з терміном «запобігання» використовують ще й інші, наприклад такі, як попередження, профілактика, превенція, припинення тощо. Варто додати, що чинне законодавство не розкриває їхнього значення. В доктринальних джерелах вони взагалі переважно взаємозамінні між собою, однак в окремих випадках під цими термінами розуміються істотно різні поняття (наприклад, визначення певних видів, рівнів, форм запобіжної діяльності). Водночас важливість потреби розмежування понять «профілактика», «попередження», «запобігання», «припинення» тощо неодноразово підкреслювалися різними науковцями. Наприклад, деякі автори до попереджувальної діяльності відносять профілактику, запобігання й припинення злочинів [131, с. 119; 123, с. 111]; інші досліджують профілактичну діяльність як один з напрямків чи форму запобігання злочинів [146, с. 15].

Крім того, деякі автори включають у поняття «попередження» такі два елементи цієї діяльності: запобігання й припинення злочинів [107, с. 100]. Ми погоджуємося з думкою відомого кримінолога А.П. Закалюка, який зазначив: «У буквальному розумінні запобігання злочинності означає діяльність, що

перешкоджає вчиненню злочинів. Це коротке визначення відображає основну мету запобіжної діяльності — перешкодити вчиненню злочинів, скоротити їхню кількість і тим самим зменшити розміри злочинності» [47, с. 318].

В залежності від ступеня сформованості причин та умов злочинної поведінки та пов'язаного з цим моменту їх реалізації, запобігання злочину автор поділив на:

- а) профілактику, яка здійснюється до формування злочинного умислу;
- б) запобігання, що відбувається після сформування злочинного умислу до початку вчинення злочину;
- в) припинення злочину, до якого належать запобіжні заходи, здійснювані після початку кримінально-караних дій [198, с. 513-514].

Також, вважаємо за доцільне навести також думку А.Г. Лекаря, який у зміст поняття «запобігання злочинів» (недопущення події злочину та його шкідливих наслідків) включає наступне:

- профілактику злочинів – діяльність державних органів і громадських організацій з виявлення та усунення причин, які породжують злочин, та умов, що сприяють їх учиненню;
- попередження злочинів – установлення осіб, що виявляють намір учинити злочин, і прийняття до них заходів (переважно виховних) з метою не допустити реалізації цих намірів у злочинних діях;
- припинення злочинів – виявлення осіб, які підготовлюють учинення злочину, і прийняття до них заходів (головним чином оперативно-розшукових) з метою недопущення переростання підготовчих дій у замах та в закінчений злочин [98, с. 3 ; 102].

На нашу думку, варто ще розглянути позицію Я.Ю. Кондратьєва на це питання. Він виділяв поняття «запобігання» на двох рівнях. Так, у широкому розумінні до запобігання автор відносив комплексну підсистему заходів запобіжного впливу в межах державної системи запобігання злочинності, яка здійснює загальну превенцію (завдяки впливу на свідомість значного кола осіб), а також індивідуальну превенцію (щодо конкретних суб'єктів). У

вузькому розумінні, в аспекті оперативно-розшукової діяльності, запобігання злочинів розглядається автором як «...спеціальна, чітко урегульована законом та підзаконними актами діяльність оперативних підрозділів щодо протидії кримінальним явищам і процесам та подолання кримінальної активності з боку конкретних осіб (груп, середовищ)» [66, с. 16–17].

Тож, у науковій літературі зустрічаються різні позиції із застосування поняття «запобігання». Це може бути запобігання злочинності (у широкому розумінні) та запобігання злочинам (у більш вузькому, прикладному значенні). Що стосується дослідження незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, тут запобігання буде розглядатися нами саме у вузькому (прикладному) значенні.

Не викликає сумніву твердження О. Б. Сахарова, що запобігання злочинам є багатоплановим, комплексним завданням і повинно вирішуватися сукупними зусиллями всього суспільства, всіх ланок його соціального організму [156, с. 67]. У кримінологічній літературі залежно від ієрархії причин і умов злочинності традиційно розрізняють два рівні запобігання злочинності: загальносоціальний (загальний) і спеціально-кримінологічний (спеціальний), а також індивідуальне запобігання (у межах загальносоціальних і спеціально-кримінологічних заходів) [64, с. 453].

У свою чергу, в цьому підрозділі буде розглянуто питання про запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, на загальносоціальному рівні. Запобігання злочинам та іншим правопорушенням на загальносоціальному рівні (загальна профілактика) містить у собі діяльність держави, суспільства, їхніх інститутів, що спрямована не на боротьбу зі злочинністю, а на вирішення відповідних програм, завдань у сфері політики, економіки, соціального життя, морально-духовній сфері і т. д. У той же час при вирішенні цих завдань створюються умови, що усувають або зменшують саму можливість вчинення тих чи інших протиправних діянь. Профілактичний ефект у цьому випадку досягається внаслідок успішного проведення державою соціально-економічної політики загалом [64, с. 454]. На думку

А. Е. Жалинського, загальносоціальне запобігання здійснюється різними органами держави, суспільними формуваннями, для яких функція протидії злочинності не є головною чи професійною. Спроби виключити загальні заходи соціального попередження із системи заходів боротьби зі злочинністю, що пропонувалися в науковій літературі, і розглядати їх тільки як сприятливі умови для діяльності органів кримінальної юстиції не одержали підтримки [46, с. 43].

Теза про беззаперечний позитивний вплив на злочинність абсолютно усіх загальних заходів і в повному обсязі, як це стверджували деякі автори [84, с. 34], сьогодні не викликає сумнівів. Справа в тому, що основний тягар впливу на злочинність припадає на загальні заходи соціального запобігання, а спеціальні заходи, частину яких реалізують органи кримінальної юстиції, відіграють важливу, але ж все-таки не головну, а допоміжну роль. Беззаперечним фактом є те, що побороти злочинність не під силу одним спеціалізованим суб'єктам (правоохоронним і судовим органам), адже вирішення такого важливого завдання для людства лежить у площині докорінної перебудови суспільства, сфери економіки, соціального життя, ідеології виховання людини. Головним аспектом у проведенні загальносоціальних заходів запобігання є такий вплив на свідомість, особливо на свідомість нестійких у криміногенному відношенні громадян, яка спонукала б до правомірної поведінки і переконувала б у невигоді вчиняти будь-які злочини [46, с. 43].

До загальносоціальних заходів запобігання злочинам належать практично всі соціально-економічні перетворення нашого суспільства на сучасному етапі. Загальносоціальний рівень запобігання злочинам значною мірою визначається станом економіки держави, політичної обстановки, рівнем матеріального стану населення. Соціальний контроль являє собою сукупність норм, інститутів та відносин, що спрямовані на забезпечення поведінки людей відповідно до інтересів даної соціальної групи, суспільства загалом. Соціальний контроль включає інституційний, ціннісний та поведінковий аспекти. Норми та цінності моралі, права, релігії, етики є джерелами мотивації і прийняття рішень,

еталонами для вироблення зразків поведінки, і одночасно вони виступають в якості інструментів соціального контролю, встановлюючи межі допустимих відхилень у поведінці від загальноприйнятих стандартів і даючи принципову основу для застосування моральних, правових та інших санкцій. Соціальний контроль може бути формальним (інституційним) і неформальним. Формальний здійснюється системою державних правоохоронних органів (системою юстиції) [83, с. 279–281].

Як зазначають автори, від того, як втілюються в життя вимоги соціального контролю, значною мірою залежить реалізація в суспільстві профілактичних функцій, оскільки цей контроль сприяє регуляції соціальних процесів та впливу на особу, завдяки яким, у свою чергу, підвищується ефективність попереджувальних заходів. Це пов'язано з тим, що соціальний контроль ставить дії суб'єктів у певні рамки, що не дозволяють порушити приписи моралі та права чи ускладнюють такі порушення. Розвиток соціального контролю виступає як необхідна передумова та як найважливіший фактор подальшого удосконалення діяльності, що спрямована на попередження аморальних виявів та злочинів, що перетворює контроль на один із найважливіших засобів запобігання злочинам. Відомо, що профілактика злочинності як компонент входить у більш масштабну профілактику, яку в теорії визначають терміном «соціальна профілактика». Її найважливіше завдання полягає в тому, щоб не допустити злочинної поведінки [64, с. 455].

Очевидно, що ефективність запобігання злочинності перебуває в прямій залежності від використання максимуму можливостей, які знаходяться в розпорядженні суспільства та держави, а останні не обмежуються лише сферою спеціально спрямованих на вирішення даного завдання зусиль. Справедливо зазначається, що при всьому значенні адміністративних та правових заходів вирішальна роль в подоланні антисуспільних явищ належить соціальній профілактиці, усуненню тих конкретних економічних факторів, які так або інакше підтримують існування моральних аномалій [148, с. 9–10].

Виходячи з цього, соціальне запобігання досить часто називають загальносоціальним, маючи на увазі, що до загальносоціальних заходів запобігання необхідно віднести широку сферу економічних, політичних, ідеологічних, культурних, побутових та інших заходів, спрямованих на вирішення завдання усунення причин і умов злочинності. Тобто відбувається непрямий вплив соціального на криміногенне середовище. Ще один компонент запобігання – правова профілактика, спрямована на недопущення вчинення різних правопорушень, включає адміністративно-правову, цивільно-правову та інші види профілактики, у тому числі і кримінологічну (профілактику злочинної поведінки), яка являє спеціально-кримінологічний рівень запобігання злочинам [64, с. 454].

Послідовна реалізація означених заходів створює атмосферу у суспільстві, що утрудняє вчинення злочинів і формування їхньої мотивації у сприяючих ситуаціях. Враховуючи вищевикладене, до загальносоціальних заходів запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами варто віднести:

1) нормативне закріплення усіх визначень, прав та обов'язків, що стосуються обігу зброї, на законодавчому рівні. Про це вже йшла мова в підрозділі 1.1 цього дослідження, тому не будемо на ньому зупинятися. Відзначимо тільки, рішення цієї проблеми полягає у прийнятті Закону України, який би регулював відносини у цій галузі;

2) правова освіта населення, насамперед, інформування за допомогою засобів масової інформації, про злочини та недопустимість їх вчинення;

3) одними з найважливіших заходів, все ж таки, залишається поліпшення соціальних та економічних умов, що позначаються на життєдіяльності населення.

Варто погодитися з одним із дослідників цієї проблематики С.І. Ковальов зауважує, що більш ефективному функціонуванню підрозділів правоохоронних органів, у тому числі у напрямі запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами,

сприятиме прийняття Закону України «Про профілактику правопорушень», норми якого повинні визначити коло суб'єктів профілактичної діяльності, їх обов'язки та права, форми й методи такої діяльності, порядок планування і здійснення профілактичних заходів державними органами, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, об'єднаннями громадян, окремими громадянами, а також інші питання запобігання правопорушенням [64, с. 456]. На жаль, це питання також на сьогодні залишається невирішеним.

– правова освіта населення, забезпечення дозвілля, заходи загальносоціального У нашому випадку загальносоціальна профілактика незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами здійснюється шляхом реалізації таких заходів загальної профілактики як сукупності заходів:

- соціально-економічних – це, насамперед, підвищення рівня життя населення, вихід із економічної кризи, забезпечення працевлаштування, вирішення соціальних протиріч у суспільстві;

- культурно-виховних, а саме запобігання злочинам у закладах освіти;

- організаційно-управлінських, які насамперед повинні містити унеможливлення вчинення аналізованих злочинів службовими особами із використанням свого службового становища;

- правових – це, знову ж таки, прийняття законодавства про обіг зброї, про профілактику злочинів, інших галузевих нормативно-правових актів та їх приведення до міжнародних стандартів.

Загальносоціальні заходи запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами спрямовані на виявлення та усунення причин і умов, які сприяють їхньому вчиненню не конкретною особою, а взагалі. До таких заходів перш за все необхідно віднести систематичний аналіз статистичних даних як загалом по обслуговуваній дільничним інспектором території, так і по окремих об'єктах

про вчинені правопорушення, їхній характер, місце, час вчинення, контингент правопорушників тощо. Загальносоціальні заходи запобігання, крім того, – це такі заходи, які усувають можливість кримінальної мотивації осіб. Відомий британський кримінолог Дж. Янг у своїй статті, присвяченій найбільш фундаментальним проблемам попередження злочинності в сучасному суспільстві, підсумовує можливі шляхи, що забезпечують зниження злочинності, і пропонує такі заходи для їхнього усунення: 1) усунення причин злочинності: соціальних умов нерівності, поганого житла, безробіття і т. д., що у першу чергу призводять до зростання злочинності; 2) збільшення зв'язків усередині громади: шляхом дотримання моральних норм і покращення системи неформального контролю, яка б утруднила для конкретної людини вибір неправомірної поведінки; 3) створення перепон при вчиненні злочинів: ситуаційна профілактика і віктимологічна профілактика; 4) пошук і покарання злочинців засобами системи кримінальної юстиції з використанням покарання і реабілітації; 5) зниження впливу злочинності. Злочинність, як соціальне явище, включає в свій вплив і правопорушника як такого, і його жертву. Знижуючи тягар злочинності для жертви, суспільство в буквальному розумінні зменшує злочинність як проблему [64, с. 456; 201, с. 150–151].

Таким чином, в умовах соціально-економічної кризи, яка, у свою чергу, не сприяє формуванню в суспільстві міцних громадянських інститутів, морально-ідеологічного вакууму загальні заходи запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами мають бути спрямовані на виявлення та усунення причин і умов, які сприяють їхньому вчиненню не конкретною особою, а взагалі. Таким чином, система запобігання злочинності у своїй основі виходить із загальних теоретичних та практичних підходів, визначених кримінологічною наукою, які передбачають загальносоціальні, спеціальнокримінологічні та індивідуальні заходи запобігання злочинам [64, с. 458].

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що загальносоціальне запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими

припасами, вибуховими речовинами не може бути окремим від загальносоціального запобігання злочинності взагалі. До таких заходів необхідно віднести широку сферу економічних, політичних, ідеологічних, культурних, побутових та інших заходів, спрямованих на вирішення завдання усунення причин і умов злочинності. Ми пропонуємо таку класифікацію заходів загальносоціального запобігання аналізованим злочинам: соціально-економічні заходи (підвищення рівня життя населення, вихід із економічної кризи, забезпечення працевлаштування, вирішення соціальних протиріч у суспільстві); культурно-виховні заходи (правова освіта населення, забезпечення дозвілля, заходи загальносоціального запобігання злочинам у закладах освіти); організаційно-управлінські заходи (унеможливлення вчинення аналізованих злочинів службовими особами із використанням свого службового становища); правові заходи (прийняття законодавства про обіг зброї, про профілактику злочинів, інших галузевих нормативно-правових актів та їх приведення до міжнародних стандартів). Застосування вищевказаних заходів сприятиме зниженню рівня злочинності взагалі, а не стільки рівня вчинення незаконних заволодінь вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами.

3.2. Удосконалення діяльності із запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами на спеціально-кримінологічному рівні

Запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами є одним із елементів комплексного завдання із боротьби з незаконним обігом зброї, яке стоїть перед правоохоронною системою нашої держави, зокрема, перед Національною поліцією України [138]. Зазначені у попередньому Розділі дослідження факти свідчать про те, що сучасний стан, тенденції, а також причини та умови

вчинення цих злочинів вимагають ужиття екстрених, більш дієвих, ніж раніше, заходів запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами. У свою чергу, розроблення цих заходів можливе тільки на основі ретельного кримінологічного дослідження усіх закономірностей вчинення цих кримінальних правопорушень.

Дослідження різних аспектів спеціально-кримінологічного запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами було предметом розгляду різних вітчизняних і зарубіжних учених. Серед них варто згадати П.Д. Біленчука [12], В.В. Василевича [110], В.О. Глушкова, В.В. Голіну [28], О.М. Джужу [110; 34], А.Ф. Зелінського [49], В.М. Кудрявцева [83; 84], Н.Ф. Кузнецову [85], І.П. Лановенка, В.Г. Лихолоба, О.М. Литвака та багатьох інших фахівців. Саме спираючись на праці цих авторів розроблюється ця проблематика, визначаються різні аспекти удосконалення діяльності із запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами на спеціально-кримінологічному рівні.

Найбільшу кількість завдань, які стосуються спеціально-кримінологічного запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, покладено на органи і підрозділи НП України. Варто ще раз підкреслити особливу важливість цієї діяльності, так звану подвійну превенцію – крім конкретного впливу на вчинення злочинів, передбачених ст. 262 КК України, запобіжний вплив також чиниться стосовно інших злочинів, які можуть бути вчинені за допомогою зброї, що була предметом аналізованого кримінального правопорушення. Стосовно цих органів і підрозділів варто зазначити, що правовою основою їхньої діяльності, безпосередньо пов'язаною із запобіганням злочинам, зокрема і незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, є Конституція України [68], закони України «Про Національну поліцію» [138], «Про оперативно-розшукову діяльність» [141], Кримінальний та Кримінальний процесуальний кодекси України та ін. [80; 81].

У ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 року [138] зазначено, що до основних повноважень поліції відноситься здійснення превентивної та профілактичної діяльності, спрямованої на запобігання вчиненню правопорушень; виявлення причин та умов, що сприяють учиненню кримінальних правопорушень, ужиття в межах компетенції заходів для їх усунення. Крім того, відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 року [141] підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, зобов'язані:

- у межах своїх повноважень відповідно до законодавства уживати необхідних оперативно-розшукових заходів щодо попередження, своєчасного виявлення й припинення злочинів та викриття причин і умов, які сприяють учиненню злочинів, здійснювати профілактику правопорушень;

- здійснювати взаємодію між собою та іншими правоохоронними органами, в тому числі відповідними органами іноземних держав та міжнародних антитерористичних організацій, з метою швидкого і повного попередження, виявлення та припинення злочинів.

Стосовно існуючої сьогодні ситуації із спеціально-кримінологічним запобіганням незаконним заволодінням вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, що здійснюється органами і підрозділами НП України, варто сказати наступне. Основним суб'єктом такої діяльності в структурі НП України є підрозділи із протидії незаконному обігу зброї та вибухівки і розкриття злочинів, учинених із їх застосуванням, які є у складі Департаменту карного розшуку.

Одним із завдань цього Департаменту є здійснення контролю за організацією та ефективністю діяльності підрозділів карного розшуку із запобігання, виявлення, припинення та розкриття злочинів, пов'язаних з протиправною діяльністю учасників організованих груп, злочинних організацій, бандитських формувань, злочинних проявів у сфері незаконного обігу вогнепальної зброї, боєприпасів, вибухових речовин та радіоактивних матеріалів [130].

Зважаючи на ситуацію, що склалася – насамперед, триваючий військовий конфлікт на сході України, у підрозділах НП України запроваджено низку заходів із протидії незаконному обігу зброї. Такі заходи спочатку були втілені на прилеглих до бойових дій територіях – у Донецькій та Луганській областях. Однак з огляду на криміногенну ситуацію, для ефективного перекриття витоків зброї з території проведення операції Об'єднаних сил в мирні регіони досвід роботи поліції Донеччини та Луганщини був впроваджений у суміжних областях – Дніпропетровській, Запорізькій, Харківській та Херсонській. Ці заходи проходять у тісній взаємодії з військовими та правоохоронними підрозділами, а також перевізниками, представниками служб доставки вантажів. Зокрема створені додаткові стаціонарні та мобільні блокпости на окремих ділянках автотрас Дніпропетровської, Запорізької та Харківської областей, запроваджено перевірки у відділеннях експрес-доставки поштових відправлень, що надходять з Донецької та Луганської областей, та патрулювання залізничних та автовокзалів із залученням службових собак. Крім того, потяги, що рухаються із зони ООС, перевіряються на відсутність вибухонебезпечних предметів і по ходу руху. Таким чином, забезпечується подвійний контроль та кількарівневий захист жителів мирних областей [174].

Також до найважливіших профілактичних заходів на спеціально-кримінологічному рівні щодо незаконних заволодінь вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, належать спеціальні операції, котрі проводяться підрозділами НП України, наприклад, «Зброя», «Вибухівка». Вони мають профілактичний ефект, але, на жаль, в ході їх проведення вилучається незначна кількість зброї та виявляються особи, що незаконно заволоділи цією зброєю, а також причетних до цього осіб. Такі спеціальні операції, як правило, проводяться в масштабах окремого міста, області або всієї України. Цілком очевидно, що чим більша кількість зброї, вибухових речовин і вибухових пристроїв безконтрольно перебуває в руках населення, тим більше вчиняється злочинів з їх використанням – у цьому полягає особлива суспільна небезпечність цих злочинів. Саме тому превентивні заходи спеціально-

кримінологічної профілактики незаконних заволодінь вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами мають бути спрямовані на виявлення мотивів вчинення цього злочину – для чого, з якою метою винна особа викрадає чи іншим незаконним шляхом привласнює вогнепальну зброю, вибухові речовини чи бойові припаси. Основними мотивами, як правило, є корисливий мотив – з метою подальшого збуту, продажу, введення у незаконний обіг цих предметів; або ж – вчинення за допомогою цих предметів інших злочинів корисливої чи насильницької спрямованості. І той, і інший мотив означають подальшу злочинну діяльність таких осіб, тобто в рідких поодиноких випадках вогнепальна зброя, бойові припаси, вибухові речовини, що були предметом кримінального правопорушення, передбаченого ст.262 КК України, залишається у винної особи «про всяк випадок», в абсолютній більшості епізодів винна особа продовжує вчиняти інші злочини, застосовуючи ці предмети. До речі, навіть їхнє зберігання після вчинення незаконного заволодіння вже утворює склад злочину, передбаченого ст.263 КК України. Таким чином, запобігаючи незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, правоохоронним органам потрібно запобігати одночасно усім тим злочинам, які збирається вчинити винна особа після цього кримінального правопорушення [88, с. 42; 95, с. 45]. Ми підтримуємо думку про те, що досягнення необхідного для суспільства стану безпеки від злочинних посягань можливе лише шляхом широкого й комплексного поєднання заходів боротьби зі злочинністю [94, с. 77].

Для цього потрібно використовувати всі доступні засоби переконання і примусу. Зокрема, в деяких зарубіжних державах використовують таку форму матеріального стимулювання, як грошова винагорода особам, котрі добровільно здають предмети озброєння або повідомляють правоохоронним органам достовірну інформацію про них [62, с. 142].

Стосовно заходів запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами на спеціально-кримінологічному рівні, варто також сказати наступне. На підставі вивчення

статистичних даних та матеріалів архівних кримінальних проваджень, а також теоретичних розроблень науковців у цій галузі, можна запропонувати класифікацію способів вчинення цих злочинів, яка допоможе на практиці розглядати, які саме спеціальні заходи матимуть запобіжний вплив:

- викрадення, вимагання та інші способи незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами у зв'язку зі злочинною діяльністю винної особи (для подальшого вчинення злочинів за допомогою цих предметів);

- викрадення, вимагання та інші способи незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами з метою подальшого збуту цих предметів пересічними злочинцями, тобто вчинені загальним суб'єктом злочину;

- викрадення, вимагання та інші способи незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами з метою подальшого збуту цих предметів службовими особами шляхом зловживання своїм службовим становищем;

- «випадкові» викрадення, вимагання та інші способи незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами у зв'язку з вчиненням крадіжки чи іншого злочину проти власності, коли винна особа не знала про наявність цих предметів та умисел на незаконне заволодіння ними виник вже під час вчинення іншого злочину.

Крім того, варто також звернути увагу на те, що будь-які дії правоохоронних органів із запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами влади будуть малоефективними, якщо не застосовувати заходи щодо припинення надходження зброї в обіг. Цю роботу, наприклад, О. Клименко пропонує здійснювати в трьох напрямках:

- а) вдосконалення державного контролю за предметами озброєння;
- б) запобігання виготовленню саморобної зброї;
- в) знищення всієї зброї, що вилучається у населення.

Удосконалення державного контролю за предметами озброєння передбачає:

- налагодження належного обліку наявності й використання зброї, бойових припасів, вибухових пристроїв та речовин; забезпечення їх належного зберігання;
- покращення добору кадрів для роботи, пов'язаної зі зберіганням, видачею, обліком і використанням цих предметів [62, с. 143].

На наш погляд, у діяльності щодо запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами підрозділами НП України доцільно виділити напрямки стосовно:

- виявлення обставин, які можуть обумовлювати вчинення незаконних заволодінь вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами злочинів, пов'язаних з незаконним обігом вогнепальної зброї. При цьому варто додати, що у сучасній ситуації, яка склалася в нашій державі, особливої актуальності та гостроти набувають аспекти саме запобігання розкраданню й спрямуванню у незаконний обіг вогнепальної зброї;
- запобігання кримінальним правопорушенням, які реально можуть бути вчинені (у т.ч. такі, що готуються) цієї категорії й переходу на злочинний шлях певних осіб;
- припинення таких кримінальних правопорушень та попередження рецидиву.

Стосовно запобігання спрямуванню зброї у незаконний обіг варто сказати наступне. Істотний позитивний вплив на ситуацію відбувся на початку 2020 року, коли ОБСЄ збільшила свою підтримку України в посиленні її реагування на незаконний обіг зброї, боєприпасів та вибухових речовин, розпочавши впровадження одразу двох позабюджетних проєктів. Ці проєкти впроваджуються на запит органів державної влади України та базуються на результатах оцінки, проведеної ОБСЄ в 2018 році, яка підтвердила, що перед країною постають істотні ризики та виклики в сфері безпеки через поширення незаконних зброї, боєприпасів та вибухових речовин в межах країни та при

перетині її державних кордонів. Ці ризики та проблеми особливо загострилися внаслідок конфлікту на сході країни, проявами чого є незаконне володіння зброї, боєприпасів та вибухових речовин, їх незаконні використання й обіг. Ці проєкти впроваджуються в партнерстві з МВС, НП України, ДСНС України та Державною митною службою України. Програмна допомога, серед іншого, передбачає розвиток спроможності відповідних органів влади України шляхом підготовки персоналу, надання спеціалізованого обладнання, вдосконалення координації та правової бази, а також впровадження міжнародних стандартів і належних практик. Управління цими проєктами здійснює Секретаріат ОБСЄ спільно з Координатором проєктів ОБСЄ в Україні. Проєкти впроваджуються за рахунок позабюджетних внесків і нефінансової допомоги Європейського Союзу, Франції, Німеччини, Литви, Нідерландів, Норвегії, Польщі та Словаччини [122]. Це є один із прикладів міжнародної взаємодії у запобіганні незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами на спеціально-кримінологічному рівні [93, с. 241].

Крім того, до комплексу заходів із запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, відповідно до визначених вище напрямків, варто віднести діяльність, яка спрямовану на:

- усунення причин та умов, що сприяють вчиненню незаконних заволодінь вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами;
- виявлення осіб з криміногенною поведінкою;
- застосування заходів, спрямованих на недопущення подальшого розвитку злочинної діяльності певних осіб;
- припинення кримінальних правопорушень – заходи негайної нейтралізації злочинної діяльності осіб, які безпосередньо розпочали протиправну діяльність, а також заходи з недопущення настання злочинних наслідків;

– перешкоджання подальшій злочинній діяльності осіб, які вчинили злочини, шляхом повного та своєчасного їх розслідування та покарання винних.

Серед таких заходів важливого значення набувають саме заходи індивідуального впливу. На сьогодні стає очевидною необхідність пошуку та якісного оновлення існуючих засобів впливу на осіб, які вчиняють або схильні до вчинення різних кримінальних правопорушень. Як зазначає В.В. Шаблистий, Одним із таких засобів впливу має бути постановка на профілактичний облік правопорушників або осіб, які схильні до вчинення певних правопорушень, проведення з ними реальної індивідуальної профілактичної роботи. Перенавантаження працівників практичних підрозділів НП України у цьому напрямі можна подолати шляхом покладення судом на особу, яка вчинила правопорушення, або на особу, яку виявили як таку, що схильна до їх вчинення, крім адміністративного стягнення чи призначення покарання, обов'язку протягом певного періоду з дня вчинення таких дій один раз на місяць у чітко визначену дату з'являтися до місцевого підрозділу НП України та давати пояснення з приводу своєї поведінки із додаванням позитивної характеристики за місцем проживання чи роботи. Оскільки сьогодні профілактична діяльність входить до обов'язків працівників НП України, то вони, у свою чергу, офіційно попереджують таку особу про недопустимість подальшого вчинення правопорушень. Разом із тим, співробітник НП України зобов'язаний здійснювати контроль (як мінімум такий, що визначений відповідним документом) за особами, постановленими на профілактичний облік. Така діяльність стане можливою лише після розроблення нового проєкту Закону України «Про профілактику правопорушень» та втілення його в життя Верховною Радою України. Після цього має бути розроблено та прийнято цілу низку підзаконних нормативно-правових актів щодо проведення профілактики правопорушень, в яких в тому числі має бути гарантоване належне матеріально-технічне забезпечення суб'єктів такої діяльності та зведені до мінімуму можливі зловживання, оскільки мова йде про тимчасове обмеження прав і свобод людини і громадянина. Питання про вільний доступ до

профілактичного обліку правопорушників залишається відкритим, оскільки на сьогодні кожен бажаючий може ознайомитися, наприклад, із обліком осіб, які вчинили корупційні адміністративні правопорушення. Профілактичний облік осіб, які схильні до вчинення певного виду правопорушень, має бути обмежений у загальному доступі, оскільки у протилежному випадку досягнення його мети стає нездійсненним завданням [187, с. 213].

Джерелами отримання відомостей про незаконні заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами (замислені або такі, що готуються), можуть бути відомості, отримані:

- із заяв громадян і посадових осіб, представників громадськості, негласних співробітників, ЗМІ (враховуючи Інтернет-ресурси), інші відомості, отримані за результатами аналізу оперативної обстановки і статистичних даних. При отриманні такої інформації працівник поліції має з'ясувати, які саме причини й умови сприяли вчиненню протиправних дій. Значну увагу слід приділяти індивідуальній профілактичній роботі з особами, які підлягають контролю з боку правоохоронних органів. Традиційно до такої категорії відносять осіб, від яких, виходячи з їх минулої антигромадської поведінки, можна очікувати вчинення злочинів, а саме осіб:

- раніше засуджених за вчинення насильницьких злочинів, у т.ч. з використанням вогнепальної зброї;

- які знаходилися в місцях позбавлення волі та не стали на шлях виправлення після відбуття строку покарання;

- з агресивною поведінкою, які зловживають алкогольними напоями та наркотичними засобами;

- які не мають певного місця проживання, роду занять та деяких інших [157, с. 259].

Крім того, враховуючи детермінацію вказаних кримінальних правопорушень, індивідуальної профілактичної роботи, яка цілком залежить від своєчасного й очного встановлення особи, потребують військовослужбовці та демобілізовані особи, які брали участь у бойових діях на сході нашої країни,

мають бойовий досвід і навички поводження з вогнепальною зброєю, вибуховими речовинами тощо. Ураховуючи матеріальні та психологічні труднощі, які відчувають такі особи після повернення із зони бойових дій, існує ймовірність їх залучення до злочинної діяльності як у сфері злочинного обігу вогнепальної зброї, так і використання для вчинення тяжких злочинів. У силових відомствах для запобігання незаконному вивезенню вогнепальної зброї та боєприпасів з території ООС все частіше практикують посилені патрулі, які комплектуються військовослужбовцями та правоохоронцями. Крім того, Національною поліцією України проводяться широко рекламовані акції із «добровільній здачі» зброї. Проте ці заходи є малоефективними саме для запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами. Для виявлення каналів незаконного вивозу зброї із зони ООС вбачається доцільним максимально задіяти оперативні можливості всіх силових структур [157, с. 259].

Також, на наш погляд, досить доцільним вбачається створення єдиної автоматизованої інформаційно-пошукової системи, яка б відображала приблизний стан незаконного обігу зброї та виконувала запобіжну функцію у вчиненні незаконних заволодінь вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами в Україні. На нашу думку, така єдина автоматизована інформаційно-пошукова система даних повинна містити:

- відомості про переміщення усієї зброї, яка перебуває на обліку на території України, починаючи з моменту її виробництва чи імпорту і до етапу її утилізації чи експорту;
- інформацію про зброю, що перебуває в розшуку, з докладним описом її тактико-технічних, криміналістичних, інших характеристик;
- відомості про вилучену зброю з результатами її криміналістичного дослідження;
- відомості про осіб, у яких вилучено зброю, в тому числі про осіб, які звільнені від кримінальної відповідальності у зв'язку з добровільною здачею (відповідно до ч. 3 ст. 263 КК України).

Одним із факторів, що суттєво ускладнює сучасну криміногенну ситуацію в Україні є стрімке поширення незаконні заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами. Одним із головних джерел, що підживлює незаконні заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, беззаперечно, є триваючий збройний конфлікт на сході держави. Крім того, результати проведених в Україні кримінологічних досліджень свідчать про те, що на території нашої держави розповсюджена транснаціональна злочинна діяльність у сфері незаконного обігу зброї. Крім того, вихід озброєння з-під контролю держави негативно впливає на воєнну безпеку країни. Поширення незаконного обігу зброї поряд з торгівлею наркотиками, людьми, контрабандою та проституцією є одним з напрямів діяльності організованих злочинних угруповань. Незаконні заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами стають усе більш прибутковим злочинним промислом. Саме тому в сучасних умовах виникає необхідність прийняття термінових заходів запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, у першу чергу, пов'язаних із регулюванням відносин у галузі обігу зброї, оптимізувати облік зброї, яка знаходиться у громадян, а також привести у відповідність міжнародним стандартам галузеве законодавство.

Крім того, може бути ефективним профілактичний облік як захід індивідуальної профілактики щодо осіб, які вчинили або схильні до вчинення правопорушень, здійснюваний уповноваженими суб'єктами, що полягає у передбачених чинним законодавством заходах, спрямованих на недопущення вчинення нових правопорушень як правопорушником, так й іншими особами, а також на мінімізацію причин та умов, за наявності яких може бути вчинено правопорушення. Таким чином, якщо будуть сформовані та запроваджені у правозастосовну діяльність нові підходи до діяльності правоохоронних та судових органів, а також – нові підходи до оцінки їх роботи, можна буде вести мову про зростання відчуття захищеності кожного громадянина. Варто погодитися з розповсюдженою серед науковців думкою про те, що

профілактика та запобігання злочинам та іншим правопорушенням має стати таким же вагомим показником діяльності відповідних суб'єктів, як і кількість виявлених злочинів та осіб, які їх вчинили, і кількість притягнених осіб до різних видів юридичної відповідальності тощо. Тільки в такому випадку можна буде говорити про підвищення ефективності спеціально-кримінологічного запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами.

Крім того, варто погодитися із Н.О. Левченко стосовно того, що важливим аспектом для індивідуальної профілактичної роботи співробітників НП є інформаційне забезпечення. Невід'ємною частиною інформаційного забезпечення роботи співробітника НП є планування та реалізація конкретних індивідуально-профілактичних заходів, ефективність яких ґрунтується виключно на поточному збиранні й аналізі інформації щодо профілюваних осіб, прогнозування їхньої поведінки й узагальнення наслідків профілактичних впливів. Безумовно, зазначене стосується взаємодії з конкретними об'єктами профілактичної уваги співробітника НП. Проте інформаційне забезпечення профілактики неможливе без урахування низки інформативних ознак, які охоплені характеристиками елементів оперативної обстановки на території обслуговування. Зокрема, інформаційно значущими для забезпечення ефективної попереджувальної діяльності елементами оперативної обстановки є:

- економічні, географічні, демографічні та соціально-психологічні особливості території обслуговування;
- рівень злочинності та публічного порядку;
- стан забезпечення силами й засобами протидії злочинності, охорони публічного порядку, результативність їх використання.

Збираючи інформацію про оперативну обстановку, співробітник НП керується трьома основними вимогами до її оцінювання: оптимальністю, вірогідністю та своєчасністю. Оптимальність означає, що інформація має, з одного боку, не бути занадто деталізованою, надлишковою, а з іншого – всебічно характеризувати явище. Вірогідність інформації стосується її точної

відповідності досліджуваному об'єкту або стану обстановки. Своєчасність інформації передбачає повноту й об'єктивність відомостей про значущі фактори [97, с. 137].

Підводячи підсумки, можна сказати про те, що спеціально-кримінологічне запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами повинно бути спрямоване на так звані «групи ризику», тобто ці заходи стосуються саме зменшення кількості вчинених аналізованих злочинних посягань. Для цього ми спочатку визначили способи, якими вчиняється цей злочин: (1) викрадення, вимагання та інші способи незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами у зв'язку зі злочинною діяльністю винної особи (для подальшого вчинення злочинів за допомогою цих предметів); (2) викрадення, вимагання та інші способи незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами з метою подальшого збуту цих предметів пересічними злочинцями, тобто вчинені загальним суб'єктом злочину; (3) викрадення, вимагання та інші способи незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами з метою подальшого збуту цих предметів службовими особами шляхом зловживання своїм службовим становищем; (4) «випадкові» викрадення, вимагання та інші способи незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами у зв'язку з вчиненням крадіжки чи іншого злочину проти власності, коли винна особа не знала про наявність цих предметів та умісел на незаконне заволодіння ними виник вже під час вчинення іншого злочину.

З огляду на це у діяльності щодо запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами підрозділами НП України доцільно виділити напрямки: виявлення обставин, які можуть обумовлювати вчинення незаконних заволодінь вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами злочинів, пов'язаних з незаконним обігом вогнепальної зброї. При цьому варто додати, що у сучасній

ситуації, яка склалася в нашій державі, особливої актуальності та гостроти набувають аспекти саме запобігання розкраданню й спрямуванню у незаконний обіг вогнепальної зброї; запобігання кримінальним правопорушенням, які реально можуть бути вчинені (у т.ч. такі, що готуються) цієї категорії й переходу на злочинний шлях певних осіб; припинення таких кримінальних правопорушень та попередження рецидиву.

3.3. Заходи вдосконалення взаємодії правоохоронних органів у запобіганні незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами

Слід почати з того, що взаємодія правоохоронних органів у запобіганні незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами являє собою таку взаємодію у запобіганні незаконному обігу зброї взагалі. Особлива небезпека злочинності у сфері незаконного обігу зброї пояснюється не тільки заподіяним суспільству значними матеріальними збитками, втратою великою кількістю його громадян життя, здоров'я, майна, але й більш широким спектром негативних наслідків. До таких належить, зокрема, формування і поширення у суспільстві ціннісних орієнтацій на уседозволеність і моральне розбещення десятків і сотень тисяч людей [33, с. 12-15].

Варто нагадати, що незаконний обіг зброї – це складне антисоціальне явище, яке не має державних кордонів. Поширення незаконного обігу зброї в Україні повторило шлях більшості країн післярадянського періоду, чому сприяли такі фактори, як розкрадання на різних, у тому числі – військових підприємствах; зростання організованої злочинності; порушення принципів соціальної справедливості; девальвація моральних цінностей тощо. Зростаючі масштаби незаконного обігу зброї, особливо у період військового протистояння у нашій країні, завдають реальної загрози громадській безпеці у суспільстві.

Взаємодія Національної поліції з іншими суб'єктами у сфері забезпечення публічної безпеки і порядку – це вид правовідносин, у які вступають органи поліції різного рівня з правоохоронними органами, іншими органами державної влади та місцевого самоврядування, фізичними та юридичними особами, їх об'єднаннями з метою підвищення ефективності діяльності Національної поліції щодо забезпечення публічної безпеки та порядку, шляхом організації і планування спільних заходів у цій сфері, об'єднання інформаційних, технічних, людських та інших ресурсів для спільного їх використання.

Аналіз нормативно-правових актів, що регулюють цю сферу правовідносин, дозволяє виділити такі форми взаємодії Національної поліції з іншими державними органами (в тому числі інших держав) у сфері забезпечення публічної безпеки і порядку:

- здійснення в межах повноважень, передбачених законом, міжнародного співробітництва, участь у розробленні проектів та укладенні міжнародних договорів України з питань забезпечення публічної безпеки та порядку, а також забезпечення їх виконання;

- здійснення інформаційної взаємодії з іншими органами державної влади України, органами правопорядку іноземних держав та міжнародними організаціями;

- подання в межах компетенції запитів органам правопорядку (правоохоронних органів) інших держав або міжнародних організацій поліції відповідно до закону, міжнародних договорів України, установчих актів та правил міжнародних організацій поліції, членом яких є Україна;

- направлення звернень у межах своєї компетенції із запитами до органів правопорядку (правоохоронних органів) інших держав або міжнародних організацій поліції відповідно до закону, міжнародних договорів України, установчих актів та правил міжнародних організацій поліції, членом яких є Україна;

- організація приймання-передавання осіб, які перебувають під вартою на державному кордоні України або за її межами;

- використання баз (банків) даних інших державних органів, здійснення інформаційно-пошукової та інформаційно-аналітичної роботи, а також оброблення персональних даних у сфері забезпечення публічної безпеки і порядку;

- забезпечення захисту державних і власних інтересів в органах державної влади та органах місцевого самоврядування;

- взаємодія з органами державної влади з питань соціального захисту та пенсійного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції та членів їх сімей;

- участь у визначенні основних напрямів розвитку науки і освіти з питань діяльності Національної поліції, в організації та проведенні відповідних науково-дослідних, дослідно-конструкторських, кримінологічних і соціологічних досліджень, а також у впровадженні їх результатів в освітній процес та практичну діяльність тощо [61, с. 83].

Взаємодію правоохоронних органів у запобіганні незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами варто розглядати у декількох аспектах: по-перше, це взаємодія між правоохоронними органами по горизонталі та по вертикалі; по-друге, це взаємодія між правоохоронними органами та громадськістю й громадськими організаціями; по-третє, це взаємодія правоохоронних органів України з різними міжнародними організаціями (усі види взаємодії правоохоронних органів у запобіганні незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами представлено у таблиці 1.).

Варто погодитися з А.Р. Лещухом стосовно того, що політико-правові реалії формування в Україні громадянського суспільства та демократичної, соціальної, правової держави з дієвою системою профілактики правопорушень характеризуються певним дисбалансом у відносинах органів місцевого самоврядування та правоохоронних органів, що обумовлює необхідність пошуку таких механізмів взаємодії між зазначеними структурами, які б ґрунтувалися на відносинах не підлеглості, а партнерства. При цьому, взаємодія

між суб'єктами місцевого самоврядування та правоохоронними органами як підсистем публічної влади має декілька підвалин. По-перше, в силу конституційних положень (ст.5) вони мають єдине джерело владних повноважень – народ, що дає підстави деяким науковцям стверджувати про їх єдність. По-друге, взаємодія державної влади та місцевого самоврядування визначається певною умовністю виділення кола справ, віднесених до відання місцевого самоврядування – питань місцевого значення. Будь-яке загальне питання є в той же самий час і місцевим для кожної окремої території, і, навпаки, у вирішенні багатьох місцевих питань бере участь загальнодержавний інтерес. По-третє, хоча система місцевого самоврядування є низовою ланкою в системі адміністративного управління, що безпосередньо стикається з потребами населення, на наш погляд, її не можна розглядати «автономно» від системи виконавчої влади. Адже і виконавча влада, і місцеве самоврядування покликані виконувати інтегративну роль соціальної системи, що має за мету підтримання її цілісності, координацію спільних колективних цілей з інтересами окремих елементів, а також забезпечує функціональну взаємозалежність підсистем суспільства на основі консенсусу громадян та легітимації лідерства [99, с. 173].

Участь громадськості у правоохоронній та правозахисній діяльності сягає своїми коренями у вікові традиції. Вона здійснювалася протягом багатьох століть існування нашого суспільства і держави. Свою багатолітню історію має і участь громадян в охороні громадського порядку та боротьбі з правопорушеннями. Якщо у докласовому суспільстві упорядкування суспільних зв'язків і відносин та забезпечення порядку регулювалися звичаями і традиціями, то з розподілом праці, появою приватної власності і класів основними регуляторами громадського порядку виступили мораль і право, що стали охоронятися суспільством і державою [57, с. 57].

Внутрішня взаємодія між правоохоронними органами		Зовнішня взаємодія між правоохоронними органами та іншими організаціями	
Взаємодія «по вертикалі»	Взаємодія «по горизонталі»	Взаємодія правоохоронних органів з громадськими організаціями, установами тощо на національному рівні	Взаємодія правоохоронних органів з громадськими організаціями, установами тощо на міжнародному рівні

Таблиця 3.1. – Структура взаємодії правоохоронних органів у запобіганні незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами.

Взаємодія правоохоронних органів і громадськості відбувається у певних формах, під якими необхідно розуміти зовнішнє вираження сумісної правоохоронної діяльності працівників НП України і населення у сфері охорони громадського порядку і боротьби з правопорушеннями. Найчастіше до них відносять спільне патрулювання, рейди, обходи, огляди; спільне планування заходів щодо охорони громадського порядку; інструктування працівниками правоохоронних органів членів громадських формувань; обмін інформацією про оперативну обстановку (вчинення злочинів, викрадення речей, масові заворушення тощо); проведення спільних нарад, семінарів і зборів з правоохоронної тематики; спеціальна та правова підготовка громадян, які бажають виконувати правоохоронні функції та інші. Не викликає сумнівів також і те, що вивчити всі сторони взаємодії можна лише на основі класифікації відомих правоохоронній практиці варіантів зв'язків і контактів НП України та громадян. Саме така класифікація дозволяє забезпечити правильну орієнтацію в їх масиві: забезпечити процес вивчення; допомогти швидше знайти закономірності, що впливають на їх розвиток та зміну, і, як результат, визначити шляхи й конкретні заходи щодо підвищення ефективності спільної правоохоронної роботи НП України і громадськості [63, с. 180].

Загальнодержавна профілактика кримінальних правопорушень передбачає, насамперед, такий розвиток суспільства і держави у сферах економіки, права, політики, ідеології, культури і побуту, який сприяв би усуненню чи подоланню негативних сторін громадського життя, що можуть проявитися вже і як причини й умови злочинності. При цьому суть правового регулювання якраз і полягає у тому, що правові норми стимулюють соціально корисну поведінку, протидіючи чинникам, які негативно впливають на формування й життєдіяльність особистості, тим самим створюючи умови для оптимального здійснення попереджувальної діяльності, а попереджувальна роль права – в такому регулюванні сфер суспільного життя, за якого існуючі негативні причини вчинення правопорушень або усуваються або їх шлях надійно блокується. Одним із таких чинників є взаємодія різних за своєю юридичною природою та суттю суб'єктів профілактики правопорушень з правоохоронними органами [99, с. 172].

Взаємодія правоохоронних органів з громадськими об'єднаннями – це передбачена законами та відомчими нормативними актами, узгоджена за своїми цілями, завданнями діяльність усіх суб'єктів попередження правопорушень, яка спрямована на недопущення виникнення причин та умов правопорушень, їх профілактику, налагодження зв'язків з населенням і громадськістю, розробку спільних заходів з попередження правопорушень та покращення громадського порядку та громадської безпеки в державі. Узагальнення напрацьованого досвіду взаємодії правоохоронних органів держави з громадськими формуваннями дало можливість прийти до висновку, що така співпраця здійснюється у різних формах. Однією з таких форм є зовнішня взаємодія між громадськими об'єднаннями (формуваннями), спеціально утворених для сприяння правоохоронним структурам в діяльності по зміцненню громадського порядку і суспільної безпеки. Зовнішня взаємодія органів внутрішніх справ з іншими державними органами, громадськими організаціями, населенням спрямована в особливих умовах на: забезпечення оптимального вирішення завдань із локалізації надзвичайних подій і ситуацій, ліквідації їх наслідків,

нормалізацію обстановки шляхом об'єднання зусиль державних органів, відомств, громадських організацій і населення; виключення дублювання в їхній діяльності під час вирішування цих завдань; максимально ефективне використання силі засобів, а також специфічних форм і методів діяльності взаємодіючих суб'єктів; залучення до охорони порядку, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій і подій громадськості та населення [115, с. 207].

Спільна діяльність правоохоронних органів і громадськості у боротьбі з незаконним обігом зброї, так як і взагалі з правопорушеннями, є одним із напрямів удосконалення правоохоронної діяльності. Це особливо важливо зараз, коли поглиблюються процеси диференціації та інтеграції правоохоронних структур і населення, які знаходять відображення у найрізноманітніших сферах життя суспільства. Підвищення ефективності функціонування соціальних систем суб'єктивно пов'язано з необхідністю вдосконалення управління ними, покращення координації структурних елементів, організації взаємодії між ними. Завдання щодо охорони громадського порядку і боротьби із правопорушеннями не можуть бути вирішені без оптимального використання усіх наявних сил та засобів взаємодіючих суб'єктів. Спільна діяльність правоохоронних органів і громадськості у цій сфері потребує покращення організаторської роботи керівників структурних підрозділів органів НП України і керівників (командирів) громадських формувань правоохоронної спрямованості. Логічним наслідком розвитку нормативно-правової бази взаємодії правоохоронних і громадськості було б нормативне закріплення цієї діяльності [63, с. 187].

Також слід додати, що на місцевому рівні завдання управління у сфері профілактики кримінальних правопорушень досягаються у більшості випадків саме завдяки взаємодії. Неможливо уявити, як за відсутності узгодження дій, рішень, інших форм та способів взаємодії органи місцевого самоврядування та виконавчої влади можуть повноцінно реалізовувати визначену законом компетенцію, зокрема, й у профілактичній сфері. Їх взаємодія виступає з'єднувальним елементом усього механізму, що дозволяє забезпечувати

ефективну діяльність стосовно досягнення мети органів місцевого управління щодо забезпечення законності та правопорядку. Отже, під взаємодією правоохоронних органів та органів місцевого самоврядування слід розуміти їхні узгоджені дії (за цілями, завданнями, напрямками), орієнтовані на недопущення або припинення правопорушень, притягнення осіб до відповідальності, а також формування в громадськості позитивного ставлення до відповідних норм і правил громадського співжиття [99, с. 174].

На державному та міжрегіональному рівнях організація і проведення спільних комплексних заходів по боротьбі з незаконним обігом зброї здійснюється на підставі окремих нормативних документів. Потрібно зазначити, що правоохоронні органи повністю контролюють обіг лише службової вогнепальної зброї. Більша частина обігу зброї: виробництво, імпорту, експорт, використання, зберігання, утилізація тощо – здійснюється Міністерством оборони України, Службою безпеки України, компанією «Укрспецекспорт» та іншими відомствами, що перебувають поза компетенцією НП України. Однак усі недоліки в діяльності зазначених відомств та організацій щодо контролю за обігом зброї в остаточному підсумку безпосередньо впливають на криміногенну ситуацію в цій галузі та діяльність органів НП України. Серед основних форм взаємодії зазначених відомств у сфері запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами можна назвати такі:

а) вироблення спільної стратегії боротьби зі злочинністю в цій галузі (така взаємодія повинна будуватися на основі інформаційно-аналітичної роботи, що включає аналіз, прогнозування й оцінку діяльності);

б) організація і проведення спільних комплексних операцій для протидії злочинам, пов'язаним з незаконним обігом зброї;

в) робочі зустрічі з метою підвищення оперативності взаємного інформування, обмін досвідом тощо [62, с. 144].

Сучасна криміногенна ситуація в нашій країні значно ускладнюється багатьма транснаціональними факторами, і злочини у сфері обігу зброї,

зокрема, незаконне заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, так само детермінуються цими чинниками. Це, насамперед, повинно обов'язково враховуватися та використовуватися для забезпечення взаємодії між правоохоронними органами на міжнародному рівні.

Практична діяльність правоохоронних органів свідчить, що в організації запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами в умовах транснаціонального незаконного обігу зброї, ще й при «підкріпленні» цього військовим конфліктом у нашій державі, особливо важливого значення набуває ефективна міжнародна взаємодія. Міжнародними правовими організаціями, які вивчають проблеми протидії злочинності неодноразово підкреслювалась важливість постійного моніторингу питань, пов'язаних з організацією запобігання злочинам, пов'язаним з незаконним обігом зброї, підтримання на належному професійному рівні національних систем кримінального правосуддя. Зокрема, Тринадцятий Конгрес ООН по запобіганню злочинності й кримінальному правосуддю (Доха, 12-19 квітня 2015 року) закликав держави до розробки та прийняття ефективних заходів щодо запобігання й протидії незаконному виготовленню та обігу вогнепальної зброї, боєприпасів та вибухових речовин. До таких заходів Конгрес, зокрема, відніс:

- проведення інформаційно-просвітницьких кампаній для створення перешкод незаконному застосуванню та виготовленню вогнепальної зброї й вибухових речовин;
- використання передових технологій, у т.ч. нанесення маркування та обліку для полегшення відслідковування вогнепальної зброї та підвищення ефективності кримінальних розслідувань щодо незаконного обігу зброї [39].

Звичайно, заходи, запропоновані Конгресом ООН, здебільшого стосуються запобігання злочинам на загальносоціальному рівні. Завдання Національної поліції в цьому напрямі вбачається можливим визначити шляхом з'ясування та узагальнення причин та умов, що сприяють учиненню цих злочинів. Як вже зазначалося, відмінною рисою незаконного обігу зброї на

сьогодні є те, що окрім збільшення обсягів, змінюються і його якісні характеристики: він набуває організованого й транснаціонального, а в періоди загострень соціально-економічних протиріч – і політичного характеру. Регулярні повідомлення про вибухи гранат, збройні напади й численні схрони в мирних містах дедалі частіше вказують на величезну прогалину з боку держави в цьому питанні. Як справедливо зазначає Н.Є. Міняйло: «Поширення незаконного обігу вогнепальної зброї як один з найбільш «перспективних» напрямів діяльності організованих злочинних угруповань поряд з торгівлею наркотиками, людьми, контрабандою та проституцією сприяє процвітанню так званого «чорного» ринку зброї. Незаконна торгівля зброєю стає усе більш прибутковим злочинним промислом» [113; 157, с. 255].

Таким чином, говорячи про взаємодію правоохоронних органів у запобіганні незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, ми маємо на увазі такі її аспекти: по-перше, це взаємодія між правоохоронними органами по горизонталі та по вертикалі; по-друге, це взаємодія між правоохоронними органами та громадськістю й громадськими організаціями; по-третє, це взаємодія правоохоронних органів України з різними міжнародними організаціями.

Для підвищення ефективності взаємодії правоохоронних органів у запобіганні незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами насамперед необхідно створення нормативних підстав, тобто створення, обговорення, затвердження комплексних програм профілактики злочинності. У цих програмах, відповідно, повинні бути передбачені певні заходи, як-от: спільних методичних нарад та семінарів з питань розроблення пропозицій та підготовки інформаційних матеріалів про запобігання злочинності взагалі і певним її видам; координацію зусиль при проведенні запобіжних заходів та створення з цією метою робочих груп; обмін досвідом та поширення позитивного досвіду між правоохоронними органами по горизонталі; проведення спільних науково-практичних семінарів і конференцій з метою удосконалення цієї взаємодії. Крім того, важливим є

залучення міжнародних правоохоронних та правозахисних організацій в організації запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами в Україні. Це, насамперед, пов'язано з підвищеною небезпекою в умовах транснаціонального незаконного обігу зброї, а також військовим конфліктом у нашій країні.

Висновки до розділу 3

Запобігання кримінальним та іншим правопорушенням на загальносоціальному рівні містить у собі діяльність держави, суспільства, їхніх інститутів, яка має завданням не власне боротьбу зі злочинністю, а створення та впровадження відповідних програм, реформ, завдань у сфері політики, економіки, соціального життя, морально-духовній сфері тощо. Реформування соціально-економічної галузі життєдіяльності суспільства створює умови, які в майбутньому усуватимуть причини і умови злочинності та нівелюватимуть їхній вплив, а також зменшать можливість вчинення тих чи інших кримінальних правопорушень. Профілактичний ефект від запровадження таких реформ досягається як результат успішного проведення державою позитивної соціально-економічної політики загалом.

До загальносоціальних заходів запобігання кримінальним правопорушенням належать практично всі соціально-економічні перетворення суспільства на сучасному етапі. Загальносоціальний рівень запобігання кримінальним правопорушенням містить, насамперед, заходи щодо підвищення ефективності та удосконалення роботи державного апарату у галузі забезпечення стабільності економіки держави, політичної обстановки, рівня матеріального стану населення. Для вирішення вищевказаних завдань досліджується категорія «соціальний контроль», що розуміється як сукупність норм, інститутів та відносин, спрямованих на забезпечення поведінки людей відповідно до інтересів певної соціальної групи, суспільства загалом. У свою

чергу, соціальний контроль повинен містити три аспекти: інституційний, ціннісний та поведінковий. Теорія використання соціального контролю розглядається як один із механізмів забезпечення загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням. Для абсолютної більшості громадян норми та цінності моралі, права, релігії, етики залишаються джерелами мотивації та прийняття відповідних рішень. Однак разом з цим, вони можуть виступати як певні інструменти здійснення соціального контролю, якщо вони встановлюватимуть певні межі допустимих відхилень у поведінці від загальноприйнятих стандартів.

Ефективність запобігання кримінальним правопорушенням передбачає застосування державою та суспільством усіх можливостей для усунення тих причин та умов, що породжують злочинність. І ця сфера діяльності не обмежується лише спрямуванням усіх зусиль на подолання цих детермінант. Забезпечення належного рівня життєдіяльності у соціально-економічній сфері також сприятимуть зникненню таких причин та умов. Справедливо зазначається, що вирішальна роль в подоланні антисуспільних явищ, у тому числі і в зменшенні обсягів незаконного обігу зброї, належить загальносоціальній профілактиці, створенню таких соціальних та економічних умов, які б унеможливили існування правопорушень.

До загальносоціальних заходів запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами варто віднести:

- 1) нормативне закріплення усіх визначень, прав та обов'язків, що стосуються обігу зброї, на законодавчому рівні. Рішення цієї проблеми полягає у прийнятті Закону України, який би регулював відносини у цій галузі;
- 2) правова освіта населення, насамперед, інформування за допомогою засобів масової інформації, про злочини та недопустимість їх вчинення;
- 3) одними з найважливіших заходів, все ж таки, залишається поліпшення соціальних та економічних умов, що позначаються на життєдіяльності населення.

Загальносоціальне запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами не може бути окремим від загальносоціального запобігання злочинності взагалі. До таких заходів необхідно віднести широку сферу економічних, політичних, ідеологічних, культурних, побутових та інших заходів, спрямованих на вирішення завдання усунення причин і умов злочинності. Ми пропонуємо таку класифікацію заходів загальносоціального запобігання аналізованим злочинам: соціально-економічні заходи (підвищення рівня життя населення, вихід із економічної кризи, забезпечення працевлаштування, вирішення соціальних протиріч у суспільстві); культурно-виховні заходи (правова освіта населення, забезпечення дозвілля, заходи загальносоціального запобігання злочинам у закладах освіти); організаційно-управлінські заходи (унеможливлення вчинення аналізованих злочинів службовими особами із використанням свого службового становища); правові заходи (прийняття законодавства про обіг зброї, про профілактику злочинів, інших галузевих нормативно-правових актів та їх приведення до міжнародних стандартів). Застосування вищевказаних заходів сприятиме зниженню рівня злочинності взагалі, а не стільки рівня вчинення незаконних заволодінь вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами.

Запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами є одним із елементів комплексного завдання із боротьби з незаконним обігом зброї, яке стоїть перед правоохоронною системою нашої держави, зокрема, перед Національною поліцією України.

Найбільшу кількість завдань, які стосуються спеціально-кримінологічного запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, покладено на органи і підрозділи НП України. Варто підкреслити особливу важливість цієї діяльності, так звану подвійну превенцію – крім конкретного впливу на вчинення злочинів, передбачених ст. 262 КК України, запобіжний вплив також чиниться стосовно

інших злочинів, які можуть бути вчинені за допомогою зброї, що була предметом аналізованого кримінального правопорушення. Правовою основою їхньої діяльності, безпосередньо пов'язаною із запобіганням злочинам, зокрема і незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, є Конституція України, закони України «Про Національну поліцію», «Про оперативно-розшукову діяльність», Кримінальний та Кримінальний процесуальний кодекси України та ін.

Основним суб'єктом спеціально-кримінологічного запобігання незаконним заволодінням вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами в структурі НП України є підрозділи із протидії незаконному обігу зброї та вибухівки і розкриття злочинів, учинених із їх застосуванням, які є у складі Департаменту карного розшуку.

Одним із завдань цього Департаменту є контроль за організацією та ефективністю діяльності підрозділів карного розшуку із запобігання, виявлення, припинення та розкриття злочинів, пов'язаних з протиправною діяльністю учасників організованих груп, злочинних організацій, бандитських формувань, злочинних проявів у сфері незаконного обігу вогнепальної зброї, боєприпасів, вибухових речовин та радіоактивних матеріалів [130].

На підставі вивчення статистичних даних та матеріалів архівних кримінальних проваджень, а також теоретичних розроблень науковців у цій галузі, запропоновано класифікацію способів вчинення цих злочинів:

- викрадення, вимагання та інші способи незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами у зв'язку зі злочинною діяльністю винної особи (для подальшого вчинення злочинів за допомогою цих предметів);

- викрадення, вимагання та інші способи незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами з метою подальшого збуту цих предметів пересічними злочинцями, тобто вчинені загальним суб'єктом злочину;

- викрадення, вимагання та інші способи незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами з метою подальшого збуту цих предметів службовими особами шляхом зловживання своїм службовим становищем;

- «випадкові» викрадення, вимагання та інші способи незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами у зв'язку з вчиненням крадіжки чи іншого злочину проти власності, коли винна особа не знала про наявність цих предметів та умисел на незаконне заволодіння ними виник вже під час вчинення іншого злочину.

Спеціально-кримінологічне запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами спрямоване на так звані «групи ризику», тобто ці заходи стосуються саме зменшення кількості вчинених аналізованих злочинних посягань.

З огляду на це у діяльності щодо запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами підрозділами НП України доцільно виділити напрямки: виявлення обставин, які можуть обумовлювати вчинення незаконних заволодінь вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами злочинів, пов'язаних з незаконним обігом вогнепальної зброї. При цьому варто додати, що у сучасній ситуації, яка склалася в нашій державі, особливої актуальності та гостроти набувають аспекти саме запобігання розкраданню й спрямуванню у незаконний обіг вогнепальної зброї; запобігання кримінальним правопорушенням, які реально можуть бути вчинені (у т.ч. такі, що готуються) цієї категорії й переходу на злочинний шлях певних осіб; припинення таких кримінальних правопорушень та попередження рецидиву.

Незаконний обіг зброї – це складне антисоціальне явище, яке не має державних кордонів. Поширення незаконного обігу зброї в Україні повторило шлях більшості країн післярадянського періоду, чому сприяли такі фактори, як розкрадання на різних, у тому числі – військових підприємствах; зростання організованої злочинності; порушення принципів соціальної справедливості;

девальвація моральних цінностей тощо. Зростаючі масштаби незаконного обігу зброї, особливо у період військового протистояння у нашій країні, завдають реальної загрози громадській безпеці у суспільстві.

Взаємодія Національної поліції з іншими суб'єктами у сфері забезпечення публічної безпеки і порядку – це вид правовідносин, у які вступають органи поліції різного рівня з правоохоронними органами, іншими органами державної влади та місцевого самоврядування, фізичними та юридичними особами, їх об'єднаннями з метою підвищення ефективності діяльності Національної поліції щодо забезпечення публічної безпеки та порядку, шляхом організації і планування спільних заходів у цій сфері, об'єднання інформаційних, технічних, людських та інших ресурсів для спільного їх використання.

Говорячи про взаємодію правоохоронних органів у запобіганні незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, ми маємо на увазі такі її аспекти: по-перше, це взаємодія між правоохоронними органами по горизонталі та по вертикалі; по-друге, це взаємодія між правоохоронними органами та громадськістю й громадськими організаціями; по-третє, це взаємодія правоохоронних органів України з різними міжнародними організаціями.

Для підвищення ефективності взаємодії правоохоронних органів у запобіганні незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами насамперед необхідно створення нормативних підстав, тобто створення, обговорення, затвердження комплексних програм профілактики злочинності. У цих програмах, відповідно, повинні бути передбачені певні заходи, як-от: спільних методичних нарад та семінарів з питань розроблення пропозицій та підготовки інформаційних матеріалів про запобігання злочинності взагалі і певним її видам; координацію зусиль при проведенні запобіжних заходів та створення з цією метою робочих груп; обмін досвідом та поширення позитивного досвіду між правоохоронними органами по горизонталі; проведення спільних науково-практичних семінарів і конференцій з метою удосконалення цієї взаємодії. Крім того, важливим є

залучення міжнародних правоохоронних та правозахисних організацій в організації запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами в Україні. Це, насамперед, пов'язано з підвищеною небезпекою в умовах транснаціонального незаконного обігу зброї, а також військовим конфліктом у нашій країні.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення й вирішення наукового завдання, що полягає в удосконаленні системи запобігання незаконним заволодінням вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами в Україні. За результатами виконаного дисертаційного дослідження, присвяченого вищезазначеним питанням, відповідно до мети, задач, об'єкта та предмета наукового дослідження, зроблено такі теоретичні й практичні висновки:

1. Обґрунтовано, що стан розроблення запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами варто розглядати у двох аспектах: науковому та нормативному. Наукове розроблення окресленої проблематики свідчить про те, що різні питання, пов'язані із запобіганням незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, були предметом дослідження на рівні кандидатських дисертацій таких науковців, як О. М. Сарнавський, М. М. Майстренко, О. М. Бокій. Крім того, вагомий внесок в розроблення цієї проблематики зробили В. В. Лень, О. П. Дячкін, А. О. Терещук, В. М. Куц та інші. Ці та інші науковці розглядали певні кримінально-правові та кримінологічні ознаки незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами і на їх напрацювання буде спиратися це дослідження.

Нормативне закріплення основних засад запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами представлено на двох рівнях: міжнародному і національному. Основним суб'єктом, який регулює законодавство держав щодо володіння та незаконного розповсюдження вогнепальної зброї у світі, є ООН. Національний рівень на сьогодні представлений невеликою кількістю підзаконних нормативно-правових актів. Головна проблема нормативного розроблення

цього напрямку є відсутність у чинному законодавстві окремого Закону, який би регулював відносини у галузі обігу зброї. Наведені приклади інших держав свідчать про те, що із прийняттям таких законів, а також із законодавчим спрощенням дозволу на зберігання зброї рівень злочинності значно знижується.

2. Аргументовано, що методологія дослідження запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами передбачає вивчення наукового підґрунтя, комплексу методів, методик, засобів отримання нових знань. Методологія дослідження запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами являє собою концептуальне викладення мети, змісту, методів, принципів, методик дослідження, які забезпечують отримання максимально об'єктивної, точної, систематизованої інформації про комплексну діяльність із запобігання цим злочинам.

3. Доведено, що нестабільність суспільства, виникнення регіональних конфліктів безпосередньо призводить до збільшення кількості злочинів, пов'язаних з незаконним обігом зброї. Найбільш поширеними джерелами надходження зброї в незаконний обіг є об'єкти його зберігання і виробництва. Однією з проблем кримінально-правового регулювання відповідальності за незаконний обіг зброї, його основних частин, боєприпасів, вибухових речовин і вибухових пристроїв, на наш погляд, є кримінально-правова регламентація (або її відсутність) окремих ознак об'єктивної сторони аналізованих злочинів і, зокрема, кримінально-правова регламентація і систематизація ознак, що їх характеризують.

Відповідно до чинного КК України, ст.262 відноситься до кримінальних правопорушень проти громадської безпеки, тож, основним об'єктом цього кримінального правопорушення є суспільні відносини, що виникають у зв'язку із забезпеченням громадської безпеки, зокрема, в частині убезпечення від неконтрольованого доступу до вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин. Додатковим об'єктом цих злочинів можуть бути суспільні відносини, пов'язані з правом власності, а також життям та здоров'ям особи.

Згідно зі ст. 12 КК України, ч. 1. та ч.2 ст. 262 КК України є тяжкими злочинами, а ч.3 ст.262 – особливо тяжким злочином.

4. Проаналізовано стан та динаміку вчинення незаконних заволодінь вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, які свідчать про незначне зменшення кількості цих злочинів протягом останніх трьох років. Для аналізу цих показників будуть розглядатися різноманітні статистичні відомості, які представлені державними органами: Офісом Генерального прокурора, Державною судовою адміністрацією України та матеріалами вивчення архівних кримінальних проваджень цієї категорії. Однак варто звернути увагу на те, що об'єктивно ситуація не змінювалася, тому, на наш погляд, необхідно обов'язково виключити підвищення латентності цього виду злочинів. Крім того, наявна нестабільність соціально-економічної сфери суспільства, а також виникнення міжрегіональних конфліктів безпосередньо призводять до вчинення злочинів, пов'язаних з незаконним обігом зброї, у тому числі – незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами. Відповідно до статистичних відомостей, у 2016 році було обліковано 142 кримінальних правопорушення, кваліфікованих за статтею 262 КК України; у 2017 році – 140 (-1%); у 2018 році – 99 (-29%), а у 2019 році – 93 (-6%).

5. Виділено основні ознаки осіб, які вчинили незаконне заволодіння вогнепальною зброєю, вибуховими речовинами, бойовими припасами, наступні. Найчастіше це чоловіки, громадяни України, віком 29-39 років (67%), які мають загальну середню освіту (80%), не навчаються і не працюють (73%). Крім того, 33% цих злочинів були вчинені в групі; 65% злочинців раніше вчиняли злочин, а 34% мали не зняту і не погашену судимість на момент вчинення злочину.

Крім того, наведено авторську типізацію осіб, які вчинили незаконне заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами: професійні злочинці, спеціальні суб'єкти аналізованих

кримінальних правопорушень, загальні суб'єкти аналізованих кримінальних правопорушень, випадкові злочинці.

6. Доведено, що особлива суспільна небезпека незаконного обігу зброї полягає у створенні необхідних умов для вчинення інших тяжких та особливо тяжких злочинів, а також у зростанні збройної злочинності взагалі. Нестабільність суспільства, виникнення регіональних конфліктів безпосередньо призводить до збільшення кількості злочинів, пов'язаних з незаконним обігом зброї. Найбільш поширеними джерелами надходження зброї в незаконний обіг є об'єкти її зберігання і виробництва. За загальним правилом, до числа таких об'єктів відносять військові частини, організації військово-промислового комплексу, підприємства, що виробляють зброю, органи внутрішніх справ і підрозділи внутрішніх військ. Також нерідкі випадки появи зброї в незаконному обігу в результаті її втрати законними власниками.

В роботі виділено такі види детермінант незаконних заволодінь вогнепальною зброєю, вибуховими речовинами, бойовими припасами: фактори економічного характеру (на аналізовані злочини такі фактори мають незначний вплив, можна виділити лише приватизаційні процеси та ймовірну можливість вчинення таких злочинів службовими особами шляхом використання службового становища, однак вивчення судової практики та архівних матеріалів кримінальних проваджень не знайшли підтвердження цій тезі. Водночас, неможна не передбачати ймовірну латентність таких злочинів. Крім того, фактором економічного характеру можна вважати так званий «тіньовий» сектор економіки як одна з причин незаконного обігу зброї взагалі); фактори соціального характеру (як визначалося вище, ці фактори визначають соціальний рівень населення. Звичайно, їхній вплив значно змінює стан і динаміку незаконних заволодінь вогнепальною зброєю, вибуховими речовинами, бойовими припасами. Адже відповідно до статистичних відомостей та матеріалів вивчення архівних кримінальних проваджень, саме корисливий мотив зустрічається найчастіше при вчиненні цього злочину. Якби певні прошарки населення не відчували нестачу матеріальних ресурсів для

виживання, можливо, не мали б наміру вчиняти цей злочин. Крім того, сюди ж можна віднести міграційні процеси); фактори соціально-культурного характеру (вони також мають вплив на вчинення таких злочинів. Інтернет ресурси та ЗМІ часто пропагандують позицію, відповідно до якої вважається «модно» мати вогнепальну зброю, тому це може впливати на вчинення незаконних заволодінь вогнепальною зброєю, вибуховими речовинами, бойовими припасами); фактори політико-правового характеру (ми вважаємо, що сьогодні їхній вплив и не найважливіший. Саме військові протистояння, наявність великої кількості зброї у населення, відсутність законодавчого закріплення обігу зброї в нашій країні найбільше впливають на ці злочини); стан соціального контролю за протиправною поведінкою населення, ефективність правоохоронної діяльності (такі фактори також мають місце, адже рівень розкриття цих злочинів, як вже зазначалося, залишається дуже низьким, і злочинці вірять у свою безкарність).

7. Підкреслено, що до загальносоціальних заходів запобігання кримінальним правопорушенням належать практично всі соціально-економічні перетворення суспільства на сучасному етапі. Загальносоціальний рівень запобігання кримінальним правопорушенням значною мірою визначається станом економіки держави, політичної обстановки, рівнем матеріального стану населення.

Загальносоціальне запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами не може бути окремим від загальносоціального запобігання усій злочинності. До таких заходів необхідно віднести широку сферу економічних, політичних, ідеологічних, культурних, побутових та інших заходів, спрямованих на вирішення завдання усунення причин і умов злочинності. Ми наводимо таку класифікацію заходів загальносоціального запобігання аналізованим злочинам:

- соціально-економічні заходи (підвищення рівня життя населення, вихід із економічної кризи, забезпечення працевлаштування, вирішення соціальних протиріч у суспільстві);

- культурно-виховні заходи (правова освіта населення, забезпечення дозвілля, заходи загальносоціального запобігання злочинам у закладах освіти);
- організаційно-управлінські заходи (унеможливлення вчинення аналізованих злочинів службовими особами із використанням свого службового становища);
- правові заходи (прийняття законодавства про обіг зброї, про профілактику злочинів, інших галузевих нормативно-правових актів та їх приведення до міжнародних стандартів).

Застосування вищевказаних заходів сприятиме зниженню рівня злочинності взагалі, а не стільки рівня вчинення незаконних заволодінь вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами.

8. Визначено, що запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами є одним із елементів комплексного завдання із боротьби з незаконним обігом зброї, яке стоїть перед правоохоронною системою нашої держави, зокрема, перед Національною поліцією України. Найбільшу кількість завдань, які стосуються спеціально-кримінологічного запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, покладено на органи і підрозділи НП України.

Спеціально-кримінологічне запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами спрямоване на певні групи ризику, тобто ці заходи стосуються зменшення кількості вчинених аналізованих злочинних посягань. Для розроблення комплексу заходів цього рівня ми визначили способи, якими вчиняється це кримінальне правопорушення: (1) викрадення, вимагання та інші способи незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами у зв'язку зі злочинною діяльністю винної особи (для подальшого вчинення злочинів за допомогою цих предметів); (2) викрадення, вимагання та інші способи незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами з метою подальшого збуту цих

предметів пересічними злочинцями, тобто вчинені загальним суб'єктом злочину; (3) викрадення, вимагання та інші способи незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами з метою подальшого збуту цих предметів службовими особами шляхом зловживання своїм службовим становищем; (4) «випадкові» викрадення, вимагання та інші способи незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами у зв'язку з вчиненням крадіжки чи іншого злочину проти власності, коли винна особа не знала про наявність цих предметів та умисел на незаконне заволодіння ними виник вже під час вчинення іншого злочину.

З огляду на це у діяльності щодо запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами підрозділами НП України виділено напрямки:

- виявлення обставин, які можуть обумовлювати вчинення незаконних заволодінь вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами злочинів, пов'язаних з незаконним обігом вогнепальної зброї. При цьому варто додати, що у сучасній ситуації, яка склалася в нашій державі, особливої актуальності та гостроти набувають аспекти саме запобігання розкраданню й спрямуванню у незаконний обіг вогнепальної зброї;
- запобігання кримінальним правопорушенням, які реально можуть бути вчинені (у т.ч. такі, що готуються) цієї категорії й переходу на злочинний шлях певних осіб;
- припинення таких кримінальних правопорушень та попередження рецидиву.

9. Підкреслено, що взаємодія правоохоронних органів у запобіганні незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами розглядається, по-перше, це взаємодія між правоохоронними органами по горизонталі та по вертикалі; по-друге, це взаємодія між правоохоронними органами та громадськістю й громадськими

організаціями; по-третє, це взаємодія правоохоронних органів України з різними міжнародними організаціями.

Для підвищення ефективності взаємодії правоохоронних органів у запобіганні незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами запропоновано такі заходи: створення нормативних підстав, тобто створення, обговорення, затвердження комплексних програм профілактики злочинності. У цих програмах, відповідно, повинні бути передбачені певні заходи, як-от: спільних методичних нарад та семінарів з питань розроблення пропозицій та підготовки інформаційних матеріалів про запобігання злочинності взагалі і певним її видам; координацію зусиль при проведенні запобіжних заходів та створення з цією метою робочих груп; обмін досвідом та поширення позитивного досвіду між правоохоронними органами по горизонталі; проведення спільних науково-практичних семінарів і конференцій з метою удосконалення цієї взаємодії.

Зроблено акцент на важливості залучення міжнародних правоохоронних та правозахисних організацій в організації запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами в Україні. Це пов'язано з підвищеною небезпекою в умовах транснаціонального незаконного обігу зброї, а також військовим конфліктом у нашій країні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аванесов Г. А. Теория и методология криминологического прогнозирования. М. : Юрид. лит., 1972. 334 с.
2. Алауханов Е. О. Криминологические проблемы предупреждения корыстно-насильственных преступлений / науч. ред. Е. И. Каиржанов. СПб. : Юридический центр Пресс, 2005. 280 с.
3. Александров Ю. В., Гель А. П., Семаков Г. С. Кримінологія : курс лекцій. Київ : МАУП, 2002. 295 с.
4. Андреев Д. В. Проблемы теории та практики застосування законодавства і поняття та види незаконного обігу зброї. URL: https://otherreferats.allbest.ru/law/00979310_0.html
5. Андрушко П. П. Реформа українського антикорупційного законодавства у світлі міжнародно-правових зобов'язань України. Київ : Атіка, 2012. 331 с.
6. Антонян Ю. М., Блувштейн Ю. Д. Методы моделирования в изучении преступника и преступного поведения : учеб. пособ. М. : Акад. МВД СССР, 1974. 54 с.
7. Арешонков В. В. Ошибки при проведении судебно-баллистических экспертиз и отдельные пути их устранения. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 2013. Вып. 58 (2). С. 310–312.
8. Афанасьев В. Г. Системность и общество. М. : Политиздат, 1980. 368 с.
9. Афанасьев В. Г. Общество: системность, познание и управление. М.: Политиздат, 1981. 432 с.
10. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Протидія злочинності та профілактика злочинів : монографія. Харків : ХНУВС, 2011. 308 с.
11. Берзін П. С. Злочинні наслідки: поняття, основні різновиди, кримінально-правове значення / КНУ ім. Т Шевченка. Київ : Дакор, 2009. 733 с.

12. Біленчук П. Д., Кофанов А. В., Сулява О. Ф. Зброезнавство: правові основи обігу вогнестрільної зброї. Порівняльний аналіз вітчизняного та зарубіжного законодавства: Україна. Європа. Світ : монографія./ за ред. проф. П. Д. Біленчука. Київ : Міжнародна агенція “BeeZone”, 2004. 464 с.
13. Блауберг И. В., Садовский В. Н., Юдин Э. Г. Философский принцип системности и системный подход. *Вопросы философии*. 1978. № 8. С. 39–52.
14. Блауберг И. В., Юдин Э. Г., Садовский В. Н. Системный подход. *Гуманитарный портал* : [сайт]. URL: <https://gtmarket.ru/concepts/7095>
15. Бокій О. М. Адміністративно-правовий режим обігу зброї в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2010. 20 с.
16. Бондренков В. А. К началу дискуссии о содержании криминальной безопасности общества (государства) и роли ОРД в ее обеспечении. *Оперативник (сыщик)*. 2008. № 2. С. 18.
17. Борьба с преступностью. *Википедия. Свободная энциклопедия* : [сайт]. URL: http://ru.wikipedia.org/wiki/Борьба_с_преступностью.
18. Бурганова Л. А. Теория управления : учеб. пособ. М. : Инфра, 2009. 153 с.
19. Бусол О. Зарубіжний досвід легалізації вогнепальної зброї та можливість запровадження на території України. *Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ* : [сайт]. URL: http://www.nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2757:zarubizhniy-dosvid-legalizatsiji-vognepalnoji-zbroji&catid=8&Itemid=350
20. Веприцький Р. С. Латентність злочинності та шляхи її подолання. *Форум права : електрон. наук. фахове вид.* 2014. № 1. С. 72–74. URL: https://revolution.allbest.ru/law/01061995_0.html
21. Вирок Баглійського районного суду м. Дніпродзержинська Дніпропетровської області від 23 верес. 2016 р. у справі № 207/5389/14-к. Проведення № 1-кп/207/22/16. *Єдиний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84134802>

22. Вирок Лисичанського міського суду Луганської області № 75571354 от 30 лип. 2018 г. Справа № 415/5296/15-к. *Єдиний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75571354>
23. Виханский О. С., Наумов А. И. Менеджмент : учебник. [3-е изд.]. М. : Экономистъ, 2003. 528 с.
24. Воротынский Б. И. Биологические и социальные факторы преступности. *Журнал Министерства Юстиции*. СПб., 1901. № 7 (Сентябрь).
25. Гаврилова К. Ю. Кримінальна відповідальність за порушення правил поводження з вибуховими легкозаймистими та їдкими речовинами або радіоактивними матеріалами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2011. 221 с.
26. Гаврилова К. Ю. Кримінальна відповідальність за порушення правил поводження з вибуховими легкозаймистими та їдкими речовинами або радіоактивними матеріалами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2011. 21 с.
27. Глава Департаменту карного розшуку: «У нас найнижча ціна на зброю на чорному ринку Європи». *Українська асоціація власників зброї* : [сайт]. URL: https://zbroya.info/uk/blog/11871_glava-departamentu-karnogo-rozshuku-u-nas-nainizhcha-tsina-na-zbroiu-na-chornomu-rinku-v-ievropi
28. Голіна В. В. Попередження злочинності : конспект лекцій. Харків : Укр. юрид. академія, 1994. 150 с.
29. Голіна В. В., Головкін Б. М. Криминология: Общая и Особенная части : учеб. пособ. Харків : Право, 2014. 332 с.
30. Голіна В. Криминологічна політика в Україні: деякі теоретико-прикладні проблеми. *Вісник Академії правових наук України* : зб. наук. праць. 2008. № 2 (53). С. 170–185.
31. Головкін Б. М. Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання : монографія. Харків : Право, 2011. 440 с.
32. Голубош В. В. Генеза кримінальної відповідальності за злочини проти громадської безпеки, предметом яких є зброя, бойові припаси, вибухові

речовини та вибухові пристрої. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2017. Вип. 4. С. 99–108.

33. Дагаєва Г. Ю. Взаємодія правоохоронних органів у боротьбі з організованою злочинністю. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2003. Вип. 22. С. 12–15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2003_22_5.

34. Джужа О. М., Горlach С. В. Злочинець або особа, яка вчинила злочин (порівняльний аналіз). *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 2. С. 15–21. URL: http://elar.naiau.kiev.ua/bitstream/123456789/1170/1/dgydga_gorlach_ua.pdf

35. Діденко С. В. Адміністративно-правове забезпечення обігу і застосування зброї в Україні. Теорія і практика : монографія. Херсон, 2016. 412 с.

36. Діденко С. В. Адміністративно-правове забезпечення обігу та застосування зброї в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2010. 40 с.

37. Долгова А. И. Криминология : учебник. [4-е изд., перераб. и доп.]. М. : Норма ; ИНФРА-М, 2016. 368 с.

38. Долгова А. И. Преступность и общество / РАН ; Ин-т науч. информации по обществ. наукам ; ГИЦ МВД России ; Журнал "Законность". М., 1992. 47 с. (Актуальные вопросы борьбы с преступностью в России и за рубежом ; Вып. 3).

39. Дохинская декларация о включении вопросов предупреждения преступности и уголовного правосудия в более широкую повестку дня Организации Объединенных Наций в целях решения социальных и экономических проблем и содействия обеспечению верховенства права на национальном и международном уровнях, а также участием общественности : принята Тринадцатым Конгрессом Організації Об'єднаних Націй по запобіганню злочинності й кримінальному правосуддю, Доха, 12–19 квіт. 2015 р. Нью-Йорк : ООН, 2015. 26 с. URL: https://www.unodc.org/documents/congress//Declaration/V1504153_Russian.pdf

40. Дудоров О. О. Вибрані праці з кримінального права / МВС України. Луганський ДУВС ім. Е. О. Дідоренка. Луганськ, 2010. 952 с.
41. Дячкін О. П., Ленъ В. В. Окремі питання запобігання незаконному обігу зброї, бойових припасів, вибухових речовин та пристроїв в умовах особливого періоду. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 2. С. 227–233.
42. Есипов В. В. Уголовное уложение 1903 года. Его характер и содержание. Варшава : Тип. Варшавского учебного округа, 1903. 178 с.
43. Ефимов Е. Природа преступления. Ч. 1. Естественнаучная теория преступления. [и единств.]. М. : Типо-лит. Ю. Венер, 1914. 390 с.
44. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення. *Портал відкритих даних* : [сайт]. URL: <https://data.gov.ua/dataset/4d8e1ba8-f036-4fbd-827c-fc3282fd0258>
45. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, за грудень 2016 року. *Генеральна прокуратура України* : [сайт]. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113281&libid=100820&c=edit&_c=fo#
46. Жалинский А. Э. Специальное предупреждение преступлений в СССР. Вопросы теории. Львов : Вища школа, 1976. 194 с.
47. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. Київ : Ін Юре, 2007. Кн. 1. Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.
48. Законодательство об обороте оружия и взрывчатых веществ в Украине : сб. нормат.-правов. актов / М-во внутр. дел Украины, Луган. гос. ун-т внутр. дел им. Дидоренко ; [сост. : В. Н. Комарницкий, Н. И. Ерофеев]. Северодонецк : РИО ЛГУВД им. Дидоренко, 2019. 919 с.
49. Зелинский А. Ф. Криминология : курс лекций. Харьков : Прапор, 1996. 260 с.

50. Зникин В. К. Научные основы оперативно розыскного обеспечения раскрытия и расследования преступлений : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Н. Новгород, 2006. 55 с.

51. Зникин В. К. Теоретические и прикладные основы оперативно-розыскного обеспечения раскрытия и расследования преступлений : учеб.-метод. пособ. для магистратуры. Томск : НТЛ, 2018. 180 с.

52. Игошев К. Е. Типология личности преступника и мотивация преступного поведения : учеб. пособ. Горький : Горьк. высш. школа МВД СССР, 1974. 167 с.

53. Иншаков С. М. Зарубежная криминология : учеб. пособ. для вузов / Фонд содействия правоохрнительным органам "Закон и право". [2-е изд.]. М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. 374 с.

54. Іванов В. М. Історія держави і права України : підручник. Київ : КУП НАНУ, 2013. 892 с.

55. Ігнатів О. Протидія злочинності: поняття та сутність. *Юридична Україна* : щомісячний правовий часопис. 2009. № 3 (75). С. 92–93.

56. Кагдиба А. М. Методологічні засади менеджменту наукового дослідження. *Агроінком*. 2008. № 1–2. С. 88–91.

57. Калашник М. В. Взаємодія правоохоронних органів з громадськістю в дореволюційний період: уроки для сьогодення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 56–62.

58. Калініна А. В. Вплив імміграційних процесів на стан злочинності в Україні на початку ХХІ ст. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2014. Вип. 27. С. 229–238.

59. Камша О. Закон про зброю в Україні. *Юридична газета*. 2019. 18 липня. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/zakon-pro-zbroyu-v-ukrayini.html>

60. Карпов Н. С. Криміналістичні засади вивчення злочинної діяльності : монографія. Київ : КНУВС, 2007. 519 с.

61. Кікінчук В. Ю. Форми взаємодії національної поліції з іншими суб'єктами забезпечення публічної безпеки та порядку в державі. *Право.ua*. 2017. № 1. С. 81–86.

62. Клименко О. Заходи спеціально-кримінологічної профілактики незаконного поводження зі зброєю. *Вісник Академії митної служби України*. Серія : Право. 2010. № 2. С. 140–144.

63. Ковалів М. В. Форми взаємодії органів внутрішніх справ і громадськості у сфері охорони громадського порядку. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 2. С. 179–187.

64. Ковальов С. І. Загальносоціальні заходи запобігання вчиненню злочинів особами, які перебувають під адміністративним наглядом. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 452–458. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/42183/%D1>

65. Козаченко І. М. Судово-медичні критерії визначення взаємного розташування постраждалого та зброї при пораненні з автоматами АК-74 : автореф. дис. ... канд. мед. наук : 14.01.25. Київ, 2001. 16 с.

66. Кондратьєв Я. Ю. Теоретичні, правові та оперативно-тактичні засади запобігання злочинам оперативними підрозділами кримінальної міліції : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2004. 444 с.

67. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Кримінальне право» / підгот. : В. В. Шаблистий, А. І. Терещенко, І. О. Кисельов, А. В. Філіпп. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 83 с. URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/2020/kpk/14.pdf>

68. Конституція України : прийнята 28 черв. 1996 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

69. Копотун І. М. Запобігання злочинам, що призводять до надзвичайних ситуацій у виправних колоніях : монографія. Київ : Золоті ворота, 2013. 472 с.

70. Коржанський М. Й. Об'єкт і предмет злочину : монографія. Дніпропетровськ : Ліра ЛТД, 2005. 249с.
71. Костенко О. М. Культура і закон – у протидії злу : монографія. Київ : Атіка, 2008. 352 с.
72. Кофанов А. В. Теорія та методологія криміналістичного дослідження гладкоствольної вогнепальної зброї : метод. рек. / КНУВС ; ННІПСК. Київ, 2009. 75 с. (Сер. "Наукова б-ка криміналіста").
73. Кофанов А. В., Індюкова В. В. Криміналістичні та правові аспекти обігу вогнепальної зброї : посібник / МВС України ; КНУВС. ННІПСК. Наук. б-ка криміналіста. Івано-Франківськ : Супрун В. П., 2010. 162 с.
74. Кофанов А. В., Михальчук Т. В. Методология судебно-баллистической методики : монография / Нац. акад. внутр. дел ; Учеб.-наук. ин-т подготов. следователей и криминалистов. Киев : Три К, 2011. 439 с.
75. Краевский В. М., Савчук В. К. Костенко А. М. Информационно-аналитический процесс: праксеологический подход : монография. М .: Вик Принт, 2013. 202 с.
76. Криминология : учебник / под ред. Б. В. Коробейникова, Н. Ф. Кузнецовой, Г. М. Миньковского. М. : Юрид. лит., 1988. 384 с.
77. Криминология : учебник для вузов / под ред. проф. В. Д. Малкова. [2-е изд., перераб. и доп.]. М. : Юстицинформ, 2006. 528 с.
78. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. / відп. ред. Є. Л. Стрельцов. [6-те вид., перероб. та допов.]. Харків : Одісей, 2009. 816 с.
79. Кримінальний кодекс України : прийнятий 28 груд. 1960 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2002-05>
80. Кримінальний кодекс України : прийнятий 5 квіт. 2001 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
81. Кримінальний процесуальний кодекс України : прийнятий 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

82. Крушельницька О. В. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. для ВНЗ/МОН. Київ : Кондор, 2009. 205 с.
83. Кудрявцев В. Н. Право и поведение. М. : Юрид. лит., 1978. 191 с.
84. Кудрявцев В. Н. Эффективность закона как средства осуществления уголовной политики. *Основные направления борьбы с преступностью*. М., 1975. С. 29–46.
85. Кузнецова Н. Ф. Преступление и преступность. М. : МГУ, 1969. 232 с.
86. Куц В. М. Проблеми кримінальної відповідальності : навч. посіб. Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2013. 322 с.
87. Куц В. М. Гізімчук С. В., Єгорова В. О. Кримінальна відповідальність за незаконне проведення дослідів над людиною : монографія. Харків : Юрайт, 2012. 302 с.
88. Кучер В. М. Деякі аспекти спеціально-кримінологічного запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами. *Модернізація та сучасні українські та світові наукові дослідження* : матеріали міжнар. студ. наук. конф. (Львів, 29 трав. 2020 р.). Львів, 2020. Т. 4. С. 41–43.
89. Кучер В. М. Деякі кримінологічні аспекти злочинності у сфері незаконного обігу зброї. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2017. № 6. С. 308–311.
90. Кучер В. М. Деякі фактори детермінації незаконного обігу зброї в Україні. *Кримінологічна теорія та практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвуз. наук.-практ. круглого столу (Київ, 21 квіт. 2018 р.). Київ, 2018. С. 305–307.
91. Кучер В. М. Історичні аспекти запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами в Україні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 4. С. 203–212.
- URL:
http://elar.naiau.kiev.ua/bitstream/123456789/14000/1/document_p203-212.pdf

92. Кучер В. М. Кримінологічний аналіз особи, яка вчинила незаконне заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами. *Актуальні проблеми держави і права*. 2020. № 86. С. 125–131. URL: <http://apdp.onua.edu.ua/index.php/apdp/article/view/2416/2292>

93. Кучер В. М. Міжнародна взаємодія у запобіганні незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвуз. наук.- практ. конф. (Київ, 28 трав. 2020 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ, 2020. Ч. 1. С. 238–242.

94. Кучер В. М. Окремі теоретичні питання застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї до засуджених, які позбавлені волі. *Актуальні питання кримінально-виконавчого законодавства та практики* : зб. матеріалів круглого столу (Київ, 29 березн. 2018 р.) / відп. ред. І. М. Микитась, М. І. Рудницьких. Київ, 2018. С. 75–79.

95. Кучер В. М. Проблемы специально-криминологического предупреждения преступлений в сфере незаконного оборота оружия в Украине. *Colloquium-journal*. 2020. № 15 (67). С. 44–46.

96. Кучер В. Стан і тенденції незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами в Україні. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвуз. наук.- практ. конф. (Київ, 22 берез. 2019 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ, 2019. С. 254–257. URL:

http://elar.naiau.kiev.ua/bitstream/123456789/13921/1/%D0%9A%D0%A0%D0%98%D0%9C%D0%86%D0%9D%D0%9E%D0%9B%D0%9E%D0%93%D0%86%D0%A7%D0%9D%D0%90%20%D0%A2%D0%95%D0%9E%D0%A0%D0%86%D0%AF%20%D0%86%20%D0%9F%D0%A0%D0%90%D0%9A%D0%A2%D0%98%D0%9A%D0%90_p255-258.pdf

97. Левченко Н. О. Інформаційно-психологічне забезпечення застосування дільничними офіцерами поліції індивідуально-профілактичних заходів. *Юридична психологія*. 2017. № 2. С. 134–144.

98. Лекарь А. Г. Профилактика преступлений. М. : Юрид. лит, 1972. 104 с.

99. Лещух А. Р. Підстави щодо взаємодії правоохоронних органів та органів місцевого самоврядування у сфері профілактики деліктів: конституційно-правовий аспект. *Правоохоронна діяльність: конституційні та адміністративно-правові аспекти* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (25 жовт. 2013 р.). Львів, 2013. С. 172–175.

100. Литвин А. П. Борьба органов внутренних дел с незаконным обладанием предметами вооружения : уголов.-правовые и криминологические вопросы : учеб. пособ. Киев : КВШ МВД СССР, 1990. 72 с.

101. Литвинов О. М. Про галузеві характеристики злочинів взагалі та кримінологічну характеристику зокрема. *Форум права* : електрон. наук. фахове вид. 2010. № 4. С. 581–586.

102. Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні : монографія. Харків : ХНУВС, 2008. 445 с.

103. Лихова С. Я. Кримінологічна характеристика злочинів проти моральності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Вип. 1. С. 210–214.

104. Ломброзо Ч. Человек преступный / [пер. с ит.]. М. : Алгоритм, 2016. 349 с.

105. Ломброзо Ч., Ферреро Г. Женщина преступница и проститутка : Съ 13 таблицами вне текста / [пер. Г. И. Гордона]. Киев-Харьков : Южно-русское книгоиздательство Ф. А. Иогансона, 1897. 477 с.

106. Майстренко М. М. Кримінологічна характеристика та попередження органами внутрішніх справ злочинів проти громадської безпеки, предметами яких є зброя, бойові припаси та вибухові речовини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2010. 18 с.

107. Марков В. В. Попередження злочинів: зміст поняття. *Попередження злочинів суб'єктами оперативно-розшукової діяльності* : матеріали наук.-практ. конф. / МВС України ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2010. С. 99–100.
108. Масюкова Н. А. Проектирование в образовании : монография. Минск : М-во образования Респ. Беларусь ; Нац. ин-т образования, 1999. 287 с.
109. Матишевський П. С. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник. Київ : А.С.К., 2001. 347 с.
110. Методика кримінологічного аналізу злочинності в Україні / [О. М. Джужа, О. Г. Кулик, В. В. Василевич та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2006. 192 с.
111. Методологія та організація наукових досліджень : навч.-метод. посіб. для самостійного вивч. навч. дисцип. студентами спец. 081 «Право» Полтава, 2016. 240 с. URL: http://pravo.puet.edu.ua/files/lic2016/mo_03.pdf
112. Миньковский Г. М., Халдеев Л. С. Проступок и преступление. М. : Юрид. лит., 1972. 56 с.
113. Міняйло Н. Є. Транснаціональна злочинна діяльність у сфері незаконного обігу вогнепальної зброї: кримінально-правове та кримінологічне дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2012. 20 с. URL: <http://inter.criminology.onua.edu.ua/?p=8510>
114. Мітрухов П. М. Історичний аспект незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 4. С. 609–619.
115. Мороз О. М. Форми взаємодії правоохоронних органів з громадськими об'єднаннями у сфері охорони правопорядку та профілактики правопорушень. *Правоохоронна діяльність: конституційні та адміністративно-правові аспекти* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (25 жовт. 2013 р.). Львів, 2013. С. 206–208.

116. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посіб. / МОН України. [2-ге вид.]. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 511 с.

117. Невский С. А. Из истории борьбы с незаконным оборотом оружия, боеприпасов и взрывчатых веществ в России. *Общество и право*. 2007. № 2 (16). С. 53–62.

118. Никонов К. Н. Методологические основы научно-исследовательской деятельности. *Педагогическая эвристика в структуре личностно ориентированного образования* : сб. науч. трудов / под ред. д-ра пед. наук, проф. Н. К. Сергеева (гл. ред.) ; канд. филос. наук, доц. А. П. Горячева. Волгоград, 1998. С. 97–124.

119. Новиков А. М. Методология образования. М. : Эгвес, 2002. 320 с.

120. Новак Я. В. Современное состояние и перспективы развития криминалистического исследования огнестрельного оружия : дис ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2007. 201 с.

121. Новий тлумачний словник української мови : у 3 т. / [уклад. В. В. Яременко, О. М. Сліпущко]. Київ : Аконіт, 2003. Т. 3. 862 с.

122. ОБСЄ збільшує підтримку України в протидії незаконному обігу зброї, боеприпасів та вибухових речовин. *ОБСЄ* : [сайт]. URL <https://www.osce.org/uk/secretariat/444397>

123. Ольховська С. М. Профілактика злочинів у сфері економічної злочинності. *Попередження злочинів суб'єктами оперативно-розшукової діяльності* : матеріали наук.-практ. конф. / МВС України ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2010. С. 111–112.

124. Основи наукових досліджень: методологія, організація, оформлення результатів : навч. посіб. / В. М. Головій, Є. Ю. Кузькін, Л. В. Піддубна, В. М. Кузніченко, О. В. Ярмач ; Мін-во освіти і науки України ; Мін-во фінансів України ; Харківський ін-т фінансів Укр. держ. ун-ту фінансів та міжнародної торгівлі. Київ : Хай-Тек Прес, 2010. 343 с.

125. Панкратов В. В. Методология и методика криминологических исследований. М. : Юрид. лит., 1972. 136 с.

126. Панов М. І. Вибрані наукові праці з проблем правознавства. Київ : Ін Юре, 2010. 810 с.

127. Петражицкий Л. Введение в изучение права и нравственности : основы эмоциональной психологии. [3-е изд.]. СПб. : Тип. Ю. Н. Эрлих, 1908. 271 с.

128. Поклад В. І. Методологія та методика вивчення латентної злочинності : навч. посіб. Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2007. 48 с.

129. Положення про дозвільну систему : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 12 жовт. 1992 р. № 576. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-92-%D0%BF#Text>

130. Поняття, ознаки та система суб'єктів оперативно-розшукової діяльності. URL: <https://lawbook.online/rozshukova-diyalnist-operativno/ponyattya-oznaki-sistema-subektiv-operativno-81586.html>

131. Попередження та викриття злочинів у сфері економіки підрозділами Державної служби боротьби з економічною злочинністю МВС України : навч. посіб. / [Л. П. Скалозуб, М. Г. Вербенський, В. І. Васильчук та ін.] ; за ред. проф. О. М. Джужі. Київ : РВВ МВС України, 2011. 520 с.

132. Права, по которым судится малороссийский народ, 1743 / [сост. и автор очерка К. А. Вислобоков] ; под ред. Ю. С. Шемшученко. М., 1997. 547 с.

133. Про забезпечення контролю за обліком, збереженням, видачею й прийманням зброї, боєприпасів і спеціальних засобів у чергових частинах органів внутрішніх справ України : наказ МВС України від 27 берез. 2008 р. № 141. *Kodeksy.com.ua* : [сайт]. URL: https://kodeksy.com.ua/norm_akt/source-%D0%9C%D0%92%D0%A1/type-%D0%9D%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7/141-27.03.2008.htm

134. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також

боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 21 серп. 1998 р. № 622. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98#Text>

135. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення і використання вогнепальної зброї, боєприпасів до неї і вибухових матеріалів : наказ МВС України від 25 берез. 1993 р. № 164. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98/page>.

136. Про зброю : проект Закону України реєстр. № 1171 від 22 листоп. 2002 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=13215

137. Про міліцію : Закон України від 20 груд. 1991 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/565-12#Text>

138. Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

139. Про обіг зброї невійськового призначення : проект Закону України, реєстр. № 2105 від 9 лют. 2009 р., поданий народними депутатами VI скликання В. Р. Мойсиком, В. М. Грицаком, В. Г. Прокопчуком, Б. М. Пудовим. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=31790

140. Про обіг зброї невійськового призначення : проект Закону України, реєстр. № 3728 від 26 черв. 2007 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1066.2548.0>.

141. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>

142. Про очищення влади : Закон України від 6 верес. 2014 р. № 1682-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 44. Ст. 2041. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-18#Text>

143. Про право власності на окремі види майна : постановою Верховної Ради України від 17 черв.1992 р. № 2471-XII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2471-12#Text>

144. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами : постанова Пленуму Верховного Суду України № 3 від 26 квіт. 2002 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-02>

145. Профілактика злочинів : підручник / [О. М. Джужа, (ред.), В. В. Василевич, О. Ф. Гіда, В. В. Коваленко та ін.] ; МОН України ; НАВС. Київ : Атіка, 2011. 719 с.

146. Пчолкін В. Д. Поняття та роль оперативно-розшукової профілактики в запобіганні злочинам. *Попередження злочинів суб'єктами оперативно-розшукової діяльності* : матеріали наук.-практ. конф. / МВС України ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2010. С. 15–17.

147. Робак В. О. Детермінанти "озброєної злочинності". *Форум права* : електрон. наук. фахове вид. 2012. № 1. С. 830–834.

148. Роговин В. З. Социальная политика и ее влияние на общественные нравы. *Вопросы философии*. 1978. № 8. С. 9–12.

149. Руфанова В. М. Кримінологічна характеристика та запобігання органами внутрішніх справ злочинам, пов'язаним з незаконним використанням бюджетних коштів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпропетровськ, 2011. 20 с.

150. Руфанова В. М., Титаренко О. О. Запобігання органами внутрішніх справ злочинам, пов'язаним з незаконним використанням бюджетних коштів : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2012. 200 с.

151. Саблук С. А. Стан злочинності на території східних областей України у другій половині 50-х років ХХ ст. *Право і Безпека*. 2014. № 1. С. 120–126.

152. Самсонова О. О. Методологічні аспекти управління науково-дослідною діяльністю майбутніх фахівців. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 16 : Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. 2012. Вип. 17. С. 54–60.

153. Сарнавський О. М. Вогнепальна зброя як предмет злочину, передбаченого ст. 262 КК України. *Вісник Академії адвокатури України*. 2008. № 11. С. 62–69.

154. Сарнавський О. М. Кримінально-правова характеристика викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2009. 18 с.

155. Сарнавський О. М. Кримінально-правова характеристика викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2009. 193 с.

156. Сахаров А. Б. Социальная система предупреждения преступлений. *Советское государство и право*. 1972. № 11. С. 66–72.

157. Свірін М. О. Запобігання підрозділами Національної поліції злочинам, пов'язаним знезаконним обігом зброї. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2016. Вип. 4. С. 251–260.

158. Свод законов уголовных : по состоянию на 1885 год и по прод. 1906, 1908, 1909 и 1910 г.г. Северо-Донецк, 1910. Т. XV.

159. Серебряков Е. А. Революционеры во флоте. «Народная воля» и «Черный передел» : воспоминания участников революционного движения в Петербурге в 1879–1882 гг. Ленинград, 1989. 206 с.

160. Соколов Л. Ф. Уголовный закон об оружии (понятие и квалифицирующее значение оружия) : учеб. пособие. Омск, 1976. 225 с.

161. Соловій Я. І. Теорія попередження та її вплив на формування кримінально-правової політики України щодо мети покарання. *Політика української держави у сфері боротьби зі злочинністю* : зб. матер. Всеукр. наук.-теорет. семінару (м. Івано-Франківськ, 17 груд. 2009 р.). Івано-Франківськ, 2009. С. 14–18.
162. Статистична інформація про стан злочинності. *Генеральна прокуратура України* : [сайт]. URL: <https://old.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>
163. Статистична інформація за 2016 рік. *Генеральна прокуратура України* : [сайт]. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112653&libid=100820&c=edit&_c=fo
164. Сташис В. Роль та значення покарання у системі запобігання злочинності. *Право України*. 2011. № 9. С. 166–173.
165. Судова статистика. *Судова влада України* : [сайт]. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/
166. Сурский (Исаев) М. М. Социологическая школа в уголовном праве как защитница интересов господствующих классов. *Ученые записки Всесоюзного института юридических наук НКЮ СССР*. 1940. Вып. I. С. 15–26.
167. Сучасна правова енциклопедія / за заг. ред. О. В. Зайчука. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 382 с.
168. Сучасні кримінологічні дослідження: методи, напрями, перспективи : зб. тез. Міжнар. наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 14 листоп. 2019 р.). Київ : ДНДІ МВС України, 2019. 188 с.
169. Тарасенко Ю. В. Щодо впливу внутрушньо переміщених осіб на стан злочинності в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2016. Вип. 31. С. 265–273.
170. Терещук А. О. Вогнепальна зброя та бойові припаси до неї як предмет злочину. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 3. С. 326–330.
171. Титаренко О. О. Кримінологічна характеристика та попередження економічних злочинів органами внутрішніх справ у вугільній промисловості (за

матеріалами Дніпропетровської області) : навч.-практ. посіб. Дніпропетровськ : Юрид. акад. МВС України, 2004. 155 с.

172. Титаренко О. О. Сучасний стан злочинності в Україні: нові виклики. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 4. С. 53–66.

173. Тихий В. П. Уголовно-правовая охрана общественной безопасности. Харьков : Вища шк., изд-во при Харьк. ун-те, 1981. 172 с.

174. У шести областях України стартують заходи протидії незаконному обігу зброї. *Гал-Інфо. Львівські новини* : [сайт]. URL: https://galinfo.com.ua/news/u_shesty_oblastyah_ukrainy_startuyut_zahody_z_protydii_nezakonnomu_obigu_zbroi_302704.html

175. Уголовное уложение Высочайше утвержденное 22 марта 1903 года. СПб. : Сенатская тип., 1903. 130 с.

176. Фельцман О. Б. Об опасных состояниях «душевнобольных». *Вопросы научного метода*. М., 1914. № 2. С. 17.

177. Фіалка М. І. До проблеми визначення змісту терміна «кримінологічна характеристика злочинності». *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2015. № 1 (9). С. 237–246.

178. Фіалка М. І. Кримінально-правова охорона документообігу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2010. 20 с.

179. Фойницкий И. Я. Влияние времен года на распределение преступлений. (Опыт социального диагноза преступлений). *Фойницкий И.Я. На досуге* : сб. юрид. ст. и исследований с 1870 г. : в 2 т. СПб., 1898. Т. 1. С. 261–397.

180. Фойницкий И. Я. На досуге : сб. юрид. ст. и исслед. с 1870 г. И. Я. Фойницкого, заслуж. орд. проф. СПб. ун-та. Т. 1–2. СПб. : тип. М. М. Стасюлевича, 1898. Т. 1. 608 с.

181. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації. Київ : Юрисконсульт, 2006. 1048 с.

182. Хронология неудачных попыток, или История непринятого Закона Украины "Об оружии". *Українська асоціація власників зброї* : [сайт]. URL: https://zbroya.info/uk/blog/1757_khronologiiia-nevdalikh-sprob-abo-istoriia-nepriiniatogo-zakonu-ukrayini-pro-zbroiu/

183. Цехмістрова Г. С. Основи наукових досліджень : навч. посіб. Київ : Слово, 2003. 240 с.

184. Чебан О. Загальносоціальна профілактика злочинів, які вчиняються бездомними особами. *Юридичний вісник*. 2014. № 6. С. 407–413. URL: <https://docplayer.net/63015219-Zagalnosocialna-profilaktika-zlochiv-yaki-vchinyayutsya-bezdomnimi-osobami.html>

185. Чубинский М. П. Курс уголовной политики. Ярославль : Тип. Губ. правл., 1909. 442 с.

186. Чубинский М. П. Мотив преступной деятельности и его значение в уголовном праве / [Сочинение] Приват-доцента Демидовского Юридического Лицея М. П. Чубинского. Ярославль : Типо-литография Э. Г. Фальк, 1900. 351 с.

187. Шаблистий В. В. Вплив заходів індивідуальної профілактики злочинів на забезпечення безпеки людини. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 209–214.

188. Шакур В. Межі впливу на злочинність. *Щорічник українського права*. 2010. № 2. С. 183–190.

189. Шалгунова С. А. Особа злочинця за уявленнями вітчизняних юристів з кінця XIX ст. – до 1917 року. *Вестник Днепропетровского государственного университета внутренних дел*. 2011. № 4. С. 339–344.

190. Шевчук В. М. Теоретические основы формирования и реализации тактических операций в криминалистике : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харьков, 2013. 48 с.

191. Шинальський О. І. Покарання в системі засобів протидії злочинності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2003. 230 с.

192. Шинальський О. І. Покарання в системі засобів протидії злочинності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2003. 20 с.
193. Шостко О. Ю. Протидія організованих злочинності в європейських країнах. Харків : Право, 2009. 183 с.
194. Штульман Э. А. Методологический аппарат исследования. Советская педагогика. 1988. № 11. С. 43–48.
195. Щодо правових аспектів організації протидії незаконному обігу вогнепальної зброї : аналіт. записка. *Національний інститут стратегічних досліджень* : [сайт]. URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/969>
196. Энгельс Ф. Артиллерия. *Энгельс Ф. Избранные военные произведения*. М. : Воениздат Наркомата Обороны СССР, 1936. Т. 1. 633 с.
197. Юдин Э. Г. Системный подход и принцип деятельности: методологические проблемы современной науки / АН СССР. Ин-т истории естествознания и техники. М. : Наука, 1978. 391 с.
198. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [редкол. : Ю. Шемшученко (відп. ред.) та ін.]. Київ, 1999. Т. 2. Д – Й. 742 с.
199. Ястребов В. Б. К вопросу о понятии криминологической характеристики преступлений. *Вопросы борьбы с преступностью* : сб. ст. М., 1982. Вып. 37. С. 14–20.
200. Lorge A. Peter. From gunpowder to the bomb The Asian military revolution : hardback new approaches to Asian history (No. 3). Vanderbilt University, Tennessee, 2008.
201. Weeks J. Sex, Politics and Society. The Regulation of Sexuality Since 1800. London and New York : Longman, 1992.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Кучер В.М. Деякі кримінологічні аспекти злочинності у сфері незаконного обігу зброї. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2017. № 6. С. 308 – 311.
2. Кучер В. М. Історичні аспекти запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами в Україні *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 4. С. 203-212.
3. Кучер В. М. Проблемы специально-криминологического предупреждения преступлений в сфере незаконного оборота оружия в Украине. *«Colloquium-journal»*, 2020. №15(67). 63 с. С. 44-46.
4. Кучер В. М. Кримінологічний аналіз особи, яка вчинила незаконне заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами. *Актуальні проблеми держави і права*. 2020. №86. С.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Кучер В.М. Деякі фактори детермінації незаконного обігу зброї в Україні // *Матеріали міжвузівського науково-практичного круглого столу «Кримінологічна теорія та практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення» (Київ, 21 квіт. 2018 р.)*. С. 305 – 307.
2. Кучер В.М. Окремі теоретичні питання застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї до засуджених, які позбавлені волі // *Актуальні питання кримінально-виконавчого законодавства та практики : зб. матеріалів круглого столу (Київ, 29 березн. 2018 р.)* / відп. ред. І.М. Микитась, М. І. Рудницьких. К. : Ін-т крим.-викон. служби, 2018. 145 с. С. 75-79.

3. Кучер В.М. Стан і тенденції незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами в Україні // *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення : матеріали міжвуз. наук.- практ. конф. (Київ, 22 берез. 2019 р.)* / [редкол.: В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. К. : Нац. акад. внутр. справ, 2019. 332 с. С. 254-257.

4. Кучер В. М. Міжнародна взаємодія у запобіганні незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами // *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення : матеріали міжвуз. наук.- практ. конф. (Київ, 28 трав. 2020 р.)* / [редкол.: В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. К. : Нац. акад. внутр. справ, 2020. Ч. 1. 270 с. 238-242.

5. Кучер В. М. Деякі аспекти спеціально-кримінологічного запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами // *Модернізація та сучасні українські та світові наукові дослідження : матеріали міжнар. студ. наук. конф. (Львів, 29 трав. 2020 р.)* Т.4. Львів: Молодіжна наукова ліга, 2020. 111 с. С. 41-43.

Додаток Б

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор Національної
академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук,
професор

С.С. Чернявський

25.05.2020 р.

АКТ

про впровадження матеріалів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінології а кримінально-виконавчого права Кучер В.М. у освітній процес та науково-дослідну діяльність Національної академії внутрішніх справ

Комісія у складі: головного наукового співробітника відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності, доктора юридичних наук, професора Джужі О.М. (голова комісії); завідувача кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права, кандидата юридичних наук, доцента Левченка Ю.О. та старшого наукового співробітника наукової лабораторії з проблем протидії злочинності, кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника Тичини Д.М. склала цей акт про те, що результати дисертації аспіранта Кучера Василя Миколайовича на тему: «Запобігання незаконному заволодінню вогнепальної зброї, бойових припасів та вибухових речовин», на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» мають необхідний теоретичний, методологічний рівень і практичну значимість, використовуються у науково-дослідній роботі наукових відділів та лабораторій під час проведення загальнотеоретичних і галузевих досліджень, спрямованих на вирішення теоретико-методологічних проблем кримінології та кримінального права в межах реалізації тем наукових досліджень «Актуальні питання протидії злочинності на сучасному етапі розвитку української держави» (номер державної реєстрації 0111U0011288), а також у освітньому процесі – у процесі підготовки освітньо-кваліфікаційних характеристик працівників слідства та оперативних підрозділів, навчальних планів і програм, лекцій, методичних рекомендацій, тестових завдань, тренінгів і дидактичних матеріалів, а також безпосередньо під час проведення різних видів занять за дисциплінами кримінально-правового та кримінологічного циклів й оперативно-тактичних навчань і комплексних вчень у системі підготовки та підвищення кваліфікації працівників, Національної поліції України, їх державної атестації.

Голова комісії:

О.М. Джужа

Члени комісії:

Ю.О. Левченко

Д.М. Тичина

Додаток В

ЗАТВЕРДЖУЮ
 Начальник ГУНП в Київській області
 доктор юридичних наук
 полковник поліції
 Андрій НЄБИТОВ
 2020 р.

АКТ

про впровадження у практичну діяльність результатів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ Кучера Василя Миколайовича на тему: «Запобігання незаконному заволодінню вогнепальної зброї, бойових припасів та вибухових речовин»

Комісія у складі:

Заступника начальника Головного управління Національної поліції в Київській області – начальника слідчого управління підполковника поліції Рекуна Сергія Сергійовича, заступника начальника Головного управління Національної поліції в Київській області підполковника поліції Колесника Ярослава Васильовича, начальника управління карного розшуку Головного управління Національної поліції в Київській області підполковника поліції Маслова Олексія Ігоровича склала даний акт про те, що окремі пропозиції, аспіранта кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ Кучера Василя Миколайовича до Комплексного плану запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами. У зв'язку з погіршенням криміногенної ситуації в сфері незаконного обігу зброї, з метою вжиття заходів, спрямованих на зменшення кількості зброї, вибухових речовин і вибухових пристроїв, що безконтрольно перебуває в руках населення, актуальним є розроблення системи заходів запобігання цим кримінальним правопорушенням. Рекомендації мають практичне значення та можуть використовуватися при підготовці та реалізації комплексних заходів, спрямованих на запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами.

Представлені зауваження та пропозиції, отримані на основі проведених досліджень у галузі кримінального права та кримінології, мають належний теоретичний і методологічний рівень та можуть бути враховані у практичній діяльності органів і підрозділів Національної поліції України.

Члени комісії:

**Заступник начальника ГУ-
начальник СУ
підполковник поліції**

Сергій РЕКУН

**Заступник начальника ГУ
підполковник поліції**

Ярослав КОЛЕСНИК

**Начальник УКР
підполковник поліції**

Олексій МАСЛОВ

Додаток Г

Результати анкетування

		кількість	%
1	Стаж роботи в правоохоронних органах:		
	а) до 5 років	113	53
	б) до 10 років	74	35
	в) більше 10 років	26	12
2	Чи були у Вашій роботі випадки документування злочинів, передбачених ст. 262 КК України?		
	а) так	47	22
	б) ні	166	78
3	Якщо так, які Ви можете виділити суттєві особливості чи обставини, що сприяли вчиненню цього злочину?		
4	Які основні причини, на Вашу думку, зумовлюють злочини, передбачені ст.262 КК України? (1 варіант відповіді, який, на Вашу думку, найважливіший)		
	а) організаційно-господарські (недоліки системи обліку і звітності, недоліки нормативно-правового регулювання суспільних відносин та ін.)	26	12
	б) соціально-психологічні (недоліки правовиховної роботи з населенням, низький рівень забезпечення населення послугами соціально-психологічних служб тощо)	119	56
	в) інше (укажіть)	68	32
5	Які заходи, на Вашу думку, доцільно використовувати для підвищення результативності профілактичної діяльності для запобігання незаконним заволодінням вогнепальною зброєю, вибуховими речовинами, бойовими припасами? (1 варіант відповіді, який, на Вашу думку, найважливіший)		
	а) заходи адміністративно-правового впливу	45	21
	б) заходи оперативно-розшукової профілактики	21	10
	в) підвищення авторитету співробітників правоохоронних органів	30	14
	г) формування певного внутрішнього переконання у населення	72	34
	д) страх перед покаранням	26	12
	є) вплив засобів масової інформації	19	9
	ж) інше (укажіть)		0
6	Чи впливає застосування вищевказаних заходів на зміну криміногенної ситуації?		
	а) так	68	32
	б) ні	145	68
7	Якщо застосування вищевказаних заходів не впливає на зміну криміногенної ситуації, які, на Вашу думку, тому причини? (1 варіант відповіді, який, на Вашу думку, найважливіший)		

	а) формальний підхід	32	15
	б) фінансова незабезпеченість заходів	51	24
	в) соціально-економічний фактор	21	10
	г) деформація психології громадян	23	11
	д) інше (укажіть)	18	8
8	Як Ви вважаєте, які найбільш результативні профілактичні заходи для запобігання незаконним заволодінням вогнепальною зброєю, вибуховими речовинами, бойовими припасами:		
	а) індивідуального впливу (окрема превенція)	155	73
	б) масового впливу (загальна превенція)	58	27
9	Як Ви оцінюєте діяльність підрозділів національної поліції у боротьбі з незаконним заволодінням вогнепальною зброєю, вибуховими речовинами, бойовими припасами в Україні ?		
	а) позитивно	49	23
	б) в основному задовільно	130	61
	в) незадовільно	13	6
	г) вагається відповісти	21	10
10	Чи взаємодієте Ви з громадськими організаціями при запобіганні незаконним заволодінням вогнепальною зброєю, вибуховими речовинами, бойовими припасами?		
	а) так	23	11
	б) ні	190	89
11	Якщо “так”, то в чому саме полягає ця взаємодія?		
	а) обмін інформацією	10	5
	б) індивідуальна профілактична робота з населенням	13	6
	в) інше (вказіть):		

Додаток Д
Результати вивчення кримінальних проваджень

		кількість	%
	Назва державного органу, у якому знаходиться (знаходилося) кримінальне провадження		
	Кримінальне провадження №		
	Розділ 1. Відомості про злочин		
1	Стислий опис злочинного діяння (дій), кваліфікуючі ознаки (фабула)		
2	Обставини справи:		
	1) вид населеного пункту, де вчинений злочин:		
	а) місто обласного підпорядкування	26	55
	б) місто районного підпорядкування	11	24
	в) селище міського типу	10	21
	г) село		
	д) інше		
	2) на якій стадії був припинений злочин:		
	а) готування до злочину		
	б) замах на злочин		
	в) закінчений злочин	47	100
	3) предмет злочину		
	а) вогнепальна зброя	32	68
	б) вибухові речовини	8	17
	в) бойові припаси	17	35
	4) спосіб вчинення злочину		
	а) викрадення	40	85
	б) привласнення	0	0
	в) вимагання	7	15
	г) інше	0	0
	5) скільки осіб приймали участь у вчиненні злочину?		
	а) злочин вчинений одноособово	31	67
	б) злочин вчинений групою осіб, яка не має ознаки злочинної групи	16	33
	в) злочин вчинений злочинною групою	0	0

	г) інше	0	0
	б) мотив та ціль вчинення злочину (у т.ч. зі слів особи, що вчинила злочин)		
	Розділ 2. Відомості про особу винного		
1	Стать		
	а) чоловік	47	100
	б) жінка		0
2	Вік		
	а) 18-28 років	13	27
	б) 29-39	18	39
	в) 40-54	13	27
	г) 55 і більше	3	7
3	Освіта		
	а) вища	0	0
	б) середня спеціальна	9	20
	в) загальноосвітня	38	80
	г) неповна загальноосвітня	0	0
4	Сімейний стан		
	а) одружений	24	52
	б) неодружений	18	38
	в) розлучений	5	10
5	Чи мала винна особа судимість?		
	а) так	31	65
	б) ні	16	35
	Якщо так, то за якими статтями КК _____		
6	Чи була винна особа офіційно працевлаштована?		
	а) так	13	27
	б) ні	34	73
	в) ні, але встановлено, що особа мала неофіційні джерела прибутку	0	0
	г) не встановлено	0	0
	Розділ 3. Причини і умови вчинення злочину		
1	Причини і умови, що були виявлені в ході попереднього слідства, у тому числі суб'єктивні (з пояснень особи, що вчинила злочин)		
		0	0
2	Причини і умови, що виявлені судом		

		0	0
3	Чи винесені у справі подання і окремі ухвали; які заходи попередження вказані в них		
	а) так,		
	б) ні	47	100